

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГАМАН-ГОЛУТВИНА О.В.,
доктор політичних наук, завідувач кафедри порівняльної політології Московського державного інституту міжнародних відносин (Російська Федерація);
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОТИК В.Д.,
доктор політичних наук, МЗС України;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
ЛЕЩЕНКО Л.О.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЛУБКІВСЬКИЙ Д.Р.,
Заступник Міністра закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОВІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ШМЕЛЬОВ Б.О.,
доктор історичних наук, керівник Центру політичних досліджень, професор, перший проректор Міжнародної вищої школи (Російська Федерація);
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;
Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 7 від 28.05.2014 для "З.С." №5 (історичні науки).
НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Юлія Валеева, Леся Савчин, Галина Яворська, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.
Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.
"Зовнішні справи", науковий журнал
2014, № 5. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал Міністерства закордонних справ України "Політика і час".
Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП "Політика і час"
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ "Вістка". Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс: 74402. "Зовнішні справи", 2014.

**Якщо твоє бажання не виконується,
значить, ти за нього не заплатив**
(Оголошення на вітрині Магазину здійснення бажань)

Майже 23 роки тому нам було подаровано Незалежність. Без жодної краплини крові. Без жодного пострілу. І ми повірили щиро в те, що інколи трапляються такі дарунки долі. І користувалися подарованим, не усвідомлюючи, що живемо у кредит і час оплати рано чи пізно настане.

Усе має свою ціну.

Кажуть, десь на задвірках Всесвіту знаходиться магазинчик, у якому можна придбати втілення будь-якого свого бажання. Вивіски заклад не має, оскільки її знесло черговим буревієм, але всі місцеві знають про те, що там продають.

В асортименті – від помешкань у Ростові-на-Дону до яхт, від талантів до футбольних клубів.

Кожне бажання має свою ціну. Приміром, за улюблену роботу треба заплатити власною стабільністю і передбачуваністю. Влада коштує дорожче – необхідністю відмовитися від своїх переконань, мати готовність відмовляти іншим, промовляти про себе незалежно від підтримки чи осудження оточуючих.

Деякі ціни виглядають дивно. Скажімо, одружитися можна практично задарма, а от щасливе життя коштує персональної відповідальності за долю, здатності отримувати задоволення і радіти життю, ризикуючи навіть втратою деяких своїх друзів.

Далеко не кожен відвідувач магазину зміг придбати можливість справдження мрій. Лише одиницям пощастило ризикнути своїми капіталами й отримати омріяне, загорнуте у святкову упаковку.

Господареві магазину неодноразово пропонували знизити ціни на продукцію, однак він відмовлявся, аргументуючи тим, що це позначиться на її якості. А кому потрібні неякісні бажання!

Він нічого не боявся, оскільки був переконаний у тому, що в усі часи знайдуться хороші, готові ризикувати, змінюючи своє життя, здатні повірити у справдження своїх бажань і спроможні за це платити.

Хіба ж ні?

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити "Зовнішні справи" ви можете у наших партнерів:

- ДП „Преса” Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
 - ТОВ „НВП „Ідея”, вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
 - ООО Фірма „Періодика” Тел. + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі "24 nonstop" та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;
- або придбати вроздріб у редакції журналу „Зовнішні справи” за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 30 гривень.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 листопада 2013 р. №1609 „З.С.” включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Історичні науки».

Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforeignaffairs.com

6

14

18

24

26

30

33

34

40

46

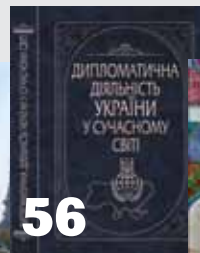
50

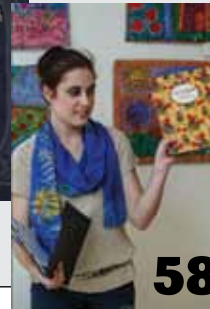
52

54

56

58

62

5 Петро Порошенко: європейський вибір — це серце нашого національного ідеалу

6 Ідея Європи та нова Україна

8 Опосередкована агресія Росії на Донбасі (погляд свідка)

14 *Сергій Шергін*. Чорноморський регіон: конфронтація чи діалог?

18 *Владислав Акулов-Муратов, Ольга Будько*. «Absense haeres non erit», або Життя за царя?

24 *Володимир Ливинський*. Нація на варті Європи, або Чому в Україні жодне покоління не може прожити без війни?

26 *Олег Хуснутдінов*. 20-річчя Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи у світлі революційних перетворень в Україні

УКРАЇНА — ЮНЕСКО: 60 РОКІВ ПАРТНЕРСТВА ТА СПІВПРАЦІ

30 *Юрій Кочубей*. ЮНЕСКО — це ООН у галузі освіти, науки і культури

33 Василь Тарасенко — засновник Держави Ізраїль

ДО МІЖНАРОДНОГО ДНЯ АФРИКИ ТА 20-РІЧЧЯ НАРОДЖЕННЯ НОВІТНЬОЇ ПІВДЕННОЇ АФРИКИ

34 *Лілія Самойлова*. Invictus (нескорений). Політичний портрет Нельсона Манделі (1918-2013)

З ІСТОРІЇ СВІТОВОЇ ДУМКИ

40 *Умберто Еко*. Вічний фашизм

ГЕОПОЛІТИКА

46 *Юрій Богаєвський*. Чи можливі президентські вибори без фальсифікації? (досвід Бразилії через призму понад двох десятиріч українсько-бразильських дипломатичних відносин)

50 *Петро Макаренко*. Румунія: погляд на врегулювання українсько-російської кризи

ДИПЛОМАТИЧНИЙ КАЛЕНДАР. ОСОБИСТІСТЬ.

52 *Микола Кулініч*. Міжнародне право XXI століття — право міжнародної спільноти

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

54 *Вячеслав Ціватий*. Зовнішня політика та дипломатія Іспанії: інституційний вимір від витоків до сьогодення. Рецензія

56 *Сергій Пирожков*. Сучасна українська дипломатія через призму наукових досліджень. Рецензія

ГДП

58 Соціально-мистецька акція «Разом із Тарасом»

КУЛЬТУРА

60 *Сарміте Елерте*. Що означає — допомогти нації сформувати свою ідентичність

62 *Олег Смаль*: від політичної карикатури не відмовлюся

Петро Порошенко: європейський вибір — це серце нашого національного ідеалу

На урочистому засіданні Верховної Ради України Президент України Петро Порошенко склав присягу народів України. Під час інавгурації були присутні 23 глави держав, урядів, парламентів і керівників міжнародних організацій. Зокрема, Президент Польщі Броніслав Коморовський, Президент Білорусі Олександр Лукашенко, Президент Литви Даля Грібаускайте, федеральний Президент Швейцарії, діючий голова ОБСЄ Дідьє Буркхалтер, Президент Словенії Борут Пахор, Президент Естонії Тоомас Ільвес, Прем'єр-міністр Канади Стівен Гарпер, Президент Європейської Ради Герман ван Ромпей, Генеральний секретар ОБСЄ Ламберто Дзанн'єр, заступник Генерального секретаря ООН Джеффри Фелтман. П'ять делегацій були представлені на рівні віце-прем'єр-міністрів, решта делегацій — на рівні міністрів закордонних справ або послів, акредитованих в Україні.

Делегацію США представили Віце-президент Джо Байден, сенатор Джон Маккейн і помічник держсекретаря Вікторія Нуланд. Російську делегацію — посол РФ в Україні Михайло Зурабов.

У зверненні до українського народу після інавгурації у Верховній Раді України Петро Порошенко підкреслив: «Саме європейський досвід підказує нам, що значну частину повноважень вже зараз потрібно делегувати з центру місцевим органам влади. Реформа з децентралізації розпочнеться вже в цьому році змінами до Конституції.

Нові повноваження отримають новообрані місцеві ради, але Україна була, є і буде унітарною державою. Маячня про федералізацію не має ґрунту для України».

Порошенко заявив, що розпочинає свою роботу з пропозиції мирного плану. Він закликав усіх, хто незаконно взяв зброю, скласти її. «У відповідь гарантую, по-перше, звільнення від кримінальної відповідальності тих, на чиїх руках немає крові українських воїнів та мирних людей, і тих, хто не причетний до фінансування тероризму. По-друге, контрольований коридор для російських найманців, які захочуть повернутися додому. По-третє, мирний діалог. Зрозуміло, що не зі стрілками, абверами, бісами та іншою нечистю. Йдеться про діалог з мирними громадянами», — сказав Порошенко.

Президент України також підкреслив, що «Росія окупувала Крим, який є, був і буде українським».

Порошенко наголосив: «Європейський вибір — це серце нашого національного ідеалу, це вибір, зроблений нашими предками. А що нам треба конкретно зробити, щоб жити вільно, щоб жити безбідно, жити в мирі і безпеці? Це все написано в Угоді про політичну асоціацію та зону

вільної торгівлі з ЄС. Багато з вас разом зі мною долучилися до складання цього документа. Тепер мрію втілити його в життя. Але з цього нам треба якнайшвидше, я підкреслюю, підписати економічну частину угоди. Дорогі друзі, моя ручка вже в руках, і я вже готовий. І як тільки ЄС ухвалить відповідне рішення — підпис українського президента миттєво з'явиться під цим доленосним документом». Він зазначив, що те ж саме стосується якнайшвидшого запровадження безвізового режиму з ЄС для українців. «Ми завершили вже перший етап безвізового режиму, і дуже швидко завершимо другий, щоб з 1 січня 2015 року українські громадяни мали можливість безвізово подорожувати Європою», — сказав президент.

Порошенко підкреслив, що «Угоду про асоціацію ми розглядаємо лише як перший крок до повноправного членства України в Європейському Союзі».

Напередодні МЗС України виступило із заявою, у якій підкреслюється, що вибори Президента України 25 травня 2014 р. відбулися вільно та демократично, у повній відповідності до національного

законодавства та міжнародних стандартів.

Вибори Президента України стали історичним успіхом українського народу та його демократичної держави.

Переважна більшість громадян України з усіх регіонів держави, включаючи окупований Крим, взяла участь у голосуванні в понад 90% виборчих дільниць країни, підтверджуючи повну репрезентативність і легітимність волевиявлення.

Виняткова активність людей на виборах — це вияв готовності захищати рідну державу від нинішніх загроз, бажання миру та європейського майбутнього і демонстрація категоричного спротиву російській агресії. Громадяни України з усіх регіонів держави, включаючи окупований Крим, переконливо засвідчили бажання жити в єдиній, соборній та унітарній Україні. Майже 90% виборців віддали свої голоси за кандидатів у президенти, які підтримують європейську інтеграцію держави.

Усі учасники президентських перегонів визнали їхню демократичність і легітимність.

Міжнародні спостерігачі, які були присутні на виборах в Україні, визнали їх як такі, що відбулися демократично та відповідно до світових критеріїв і стандартів.

Закликаємо всіх міжнародних партнерів підтримати демократичні перетворення та реформи в Україні.

Україна готова і відкрита для інтенсивного двостороннього та багатостороннього діалогу на найвищому рівні.

Ідея Європи та нова Україна

У Національному культурно-мистецькому та музейному комплексі «Мистецький Арсенал» відбулось урочисте святкування 12-ї річниці Дня Європи в Україні. У заході взяли участь Прем'єр-міністр України А. Яценюк, в.о. Міністра закордонних справ України А. Дешиця, Міністр закордонних справ Швеції К. Більдт, Голова Представництва ЄС в Україні Я. Томбінські, глави дипломатичних представництв держав-членів ЄС, інші почесні гості.

У своєму виступі Прем'єр-міністр України **Арсеній Яценюк** наголосив на незмінності курсу України на європейську інтеграцію, важливим етапом на шляху якого стало підписання полі-

тичної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Не менш важливим виміром відносин із Євросоюзом є безвізовий діалог. У цьому контексті Прем'єр-міністр зазначив, що Верховна Рада України ухвалила низку законів, необхідних для переходу до другої фази Плану дій з лібералізації ЄС візового режиму для України.

Міністр закордонних справ Швеції **Карл Більдт** у своєму виступі наголосив на тому, що нині свій шлях у майбутнє прокладають і в Україні, і в ЄС, і шлях цей спільний, адже проблеми наші – теж спільні.

Посол Європейського Союзу в Україні **Ян Томбінські** зосередив увагу присутніх на тому, що

Угода про асоціацію відкриває нові перспективи співпраці між Україною та Євросоюзом. 2014 рік є особливою річницею для ЄС, адже 10 років тому він розширився на схід, що стало рішучим кроком у бік подолання історичного поділу Європи та символічним завершенням двополярної Європи. Сьогодні «Україна має досить сил і рішучості пройти це історичне випробування щодо свого суверенітету, і ЄС робить усе можливе, щоб допомогти Україні у боротьбі за право на самовизначення». Дипломат зазначив, Європейський Союз підтримує територіальну цілісність і незалежність України та зацікавлений у підписанні економічної

частини Угоди про асоціацію.

У рамках святкування Представництво Європейського Союзу організувало панельну дискусію «Ідея Європи та нова Україна». Дипломати ЄС та України, а також українські інтелектуали та експерти – політики, науковці, представники неурядових організацій, активісти обговорили європейський вибір країни, вектори зближення України та Європи: у політиці, економіці, інформаційному просторі, цінностях та інших сферах життя. Панельна дискусія об'єднала понад 100 учасників, ставши частиною інформаційної кампанії Представництва ЄС «Будуймо Європу в Україні».

Як зазначив заступник Міністра закордонних справ України **Данило Лубківський**, Європа в Україні – це, перш за все, спосіб мислення. На його думку, головним здобутком останніх місяців є не лише налагодження повноцінних діалогів та співпраці з ЄС, а саме мислення спільними категоріями. «Наш діалог – це оркестр думок, диригентом якого є принципи та цінності. Ми, українці, хочемо бути в ЄС, і ця мета для нас є синонімом гідності, яку ми відстоювали на Майдані. Найбільшим викликом для Заходу в кінці ХХ - на початку ХХІ століть стало відкриття України», – сказав Дани-

ло Лубківський, підкресливши, що після 2004 та 2014 рр. Україна не лише відкрилася Європі, а стала частиною європейського мислення. Саме тому у своїй формі мислення українці повинні бути не споживачами, а творцями поряд з іншими повноправними народами. Говорячи про відносини між Україною та ЄС, дипломат зазначив, що «ми починаємо мислити спільними категоріями та говорити спільною мовою», в основі яких — об'єднуючі цінності та принципи.

«Угода про асоціацію надає Україні інструменти для досягнення тих цілей, що українці відстоювали на Майдані — досвід інших країн для боротьби з корупцією, формування справедливих судів і встановлення верховенства закону, вирішення багатьох інших проблем. Спілкуючись із українцями в Сімферополі, Харкові, Донецьку, Львові, я переконався, що ці цінності є важливими для всіх українців», — зазначив Повірений Посла Великої Британії в Україні **Мартін Дей**. Він зупинився на проблемі агресії з боку Росії та дії ЄС задля урегулювання кризи. Перш за все дипломат наголосив на тому, що «Україна є незалежною та суверенною державою, яка має повне право самостійно вирішувати свої питання без зовнішнього втручання». Щодо анексії Криму, Мартін Дей зазначив, що дії Росії були на 100% незаконними, а спричинення неспокою на Сході України також матиме свою ціну. ЄС і США

готові збільшувати санкції на окремі сектори російської економіки, якщо ситуація буде погіршуватися. «Є дані, що санкції можуть спричинити відтік капіталу на суму в 200 мільярдів доларів», — зазначив Дей.

Надзвичайний і Повноважний Посол Бельгії в Україні **Яна Зікмундова** додала, що Майдан став уроком і сигналом до дії для всієї європейської спільноти: «Майдан став дзвінком-пробудженням для європейців. Ми усвідомили, що Україна є значно більш складною країною, ніж ми вважали, а також що європейські цінності не є даністю на всьому континенті. І ми мусимо більше дізнатися про цю частину Європи».

За словами Голови Молодіжної дипломатичної ініціативи **Павла Черкашина**, він вже втретє відвідує Дні Європи в Україні та утвердився в думці про те, що це можливість ще раз засвідчити потяг України до євро-

інтеграції, а також дізнатися більше про ЄС. Цінність заходу полягає в тому, що простий громадянин може безпосередньо прийти й послухати посла ЄС, українських дипломатів, склавши власну думку про зовнішньополітичний курс України. «Я особисто вважаю, — сказав П. Черкашин, — що вступ України в ЄС принесе нам користь у всіх сферах життя: зона вільної торгівлі забезпечить розвиток і конкурентоспроможність української економіки, активне громадянське суспільство в Європі стимулюватиме активність українців, безвізовий режим дозволить подорожувати і переймати європейський досвід».

Соціолог та директор Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» **Ірина Бекешкіна** розповіла, що саме економічна вигода та поліпшення рівня життя населення мотивує українців до інтеграції з ЄС.

Водночас, на її думку, українці повинні позбутися комплексу меншовартості, а також патерналізму — очікування, що хтось повинен прийти та ініціювати зміни в країні, тому й існують дуже великі сподівання на Європу. З іншого боку, ідеалізація Європи допомогла сформувати потужне ціннісне підґрунтя під час обстоювання прав і свобод на Майдані.

Панельна дискусія «Ідея Європи та нова Україна» відбулася в рамках інформаційної кампанії **«Будуймо Європу в Україні»**, яку Представництво ЄС проводить протягом року по всій Україні. Кампанія включає низку інформаційно-просвітницьких заходів (вуличних акцій, семінарів, тренінгів, круглих столів тощо), які покликані поширювати європейські цінності та підвищувати рівень обізнаності українців щодо розвитку відносин між Україною та ЄС.

Опосередкована агресія Росії на Донбасі

З точки зору безпеки ім'я автора — мешканця Донбасу — не розголошуємо

Спостерігаючи за динамікою дестабілізації ситуації на Південному Сході України, складається чітка мозаїка дій, спрямованих на дефрагментацію нашої держави. Слідом за анексією Криму, хвиля ініційованої російською стороною дестабілізації накрила Донбас. У цьому регіоні, на відміну від Криму, РФ вирішила діяти за боснійським сценарієм — надавати опосередковану військову підтримку парамілітарним формуванням сепаратистів, що виявляється в постачанні стрілецької зброї, інформаторів і представників спецслужб. Росія відряджає в бунтівні населені пункти військових фахівців із Чечні та Півдня РФ, найманців із сепаратистських утворень (Південна Осетія). Росія копіює лінію поведінки СРЮ під час втручання у Боснійську кризу 1992-1995 років. Сербське керівництво прагнуло шляхом аналогічної підтримки сепаратистських

утворень боснійських сербів домогтися відторгнення низки анклавів від Боснії та Герцеговини, держави, утвореної на уламках СФРЮ. Однак донбаські сепаратисти, що плекають надію на набуття права на самовизначення ДНР за підсумками референдуму, не є якою-небудь цілісною етнічною групою. На відміну від Криму, де 60% жителів становлять етнічні росіяни, населення Донбасу є поліетнічним. На півдні цього регіону, в Приазов'ї з центром у Маріуполі, місцеве населення представлено різними етносами (українці, росіяни, греки, білоруси, євреї, татари, народи Кавказу та Закавказзя, Центральної Азії). Говорити про боротьбу російської меншини за самовизначення, здебільшого змішаної з іншими етнічними групами, — язик не повертається. Слід звернути увагу на те, що російське керівництво всіяко намагається приспати пильність міжнародного співтовариства, довести нібито свою непричетність до дестабілізації ситуації на Донбасі. Ідеться про заяви щодо «необхідності перенесення референдуму», «правильне русло проведення президентських виборів»... Попри раніше озвучені численні гучні заяви російського істеблішменту про необхідність ввести війська на Донбас, цього не сталося навіть після відновлення активної фази Антитерористич-

ної операції (АТО). Потрібно розуміти той факт, що РФ, на відміну від неприкритої анексії Криму, діє відносно Донбасу опосередковано, бажаючи домогтися відділення регіону руками місцевого населення, підготовленого інформаторами та диверсантами російських спецслужб. Це пов'язано з надто високими витратами, яких РФ зазнала за підсумками проведення Олімпіади в Сочі та вторгнення до Криму. Російське керівництво також хоче відхреститися від безпосередньої причетності до дестабілізації ситуації в Україні. Ставка на підготовлених сепаратистів — найбільш прийнятний варіант.

Хотілося б приділити увагу соціальній базі сепаратистського руху на Донбасі. Попри інформацію російських ЗМІ, цей рух не має масового характеру й охоплює близько 15-20% населення регіону. При цьому «донбаські сепаратисти» не є однорідною соціальною групою. Її

можна поділити на дві підгрупи.

Перша являє собою «кістяк», яким є так звані загони самооборони, чисельність яких у захоплених містах становить близько 1-2 тис. осіб. Соціальною базою «кістяка» виступають маргінальні верстви депресивних мономіст, невеликих населених пунктів. В основному це — знедолені безробітні; в'язні, що втекли з-під варти, або нещодавно звільнені; учасники організованих злочинних угруповань (ОЗУ), яким нічого втрачати. Головним стимулом їхньої діяльності є солідний гонорар у розмірі 200 умовних одиниць за чергування на блокпостах. При цьому нерідко трапляються сутички між самими «самооборонівцями», які не поділили час чергування та гонорар.

Друга підгрупа представлена особами, які співчують сепаратистам, жителями великих міст — Донецька, Луганська та Маріуполя. Вони

не беруть активної участі у збройних виступах, однак допомагають сепаратистам у якості «живого ланцюга» під час штурму будівель, добровільно надають матеріальну допомогу. В основному це некритично мислячі люди, які найбільш піддаються інформаційно-психологічному впливові з боку російських ЗМІ. Зустрічаються серед них і консервативні комуністи, а також слов'янофіли та євразійці з частини міської інтелігенції, незалежно від етнічної та релігійної приналежності. Вони мають відкрито шовіністичні та радикально-націоналістичні погляди. На їхню думку, український етнос і державність є штучним витвором ультраправих. Вони є незначною частиною так званого російського суперетносу. Не проживши й дня в Росії за лінією МКАД, співчуваючі сепаратистам переконані, що за умови входження до складу РФ соціально-економічний розвиток

Донбасу набуде більшої динамічності. Навіть у разі утворення невизнаних світовим співтовариством держав на території Донецької та Луганської областей співчуваючі сепаратистам завчасно роблять вибір на користь «меншого зла». На їхню думку, життя в умовах міжнародної ізоляції безпечніше, ніж у складі цілісної України, де до влади за підсумками президентських виборів прийде «репресивний ультраправий режим». Вони побоюються надуманої заборони на використання російської мови, введення візового режиму з Росією. Курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію сприймається як прояв радикального націоналізму. Загибель бійців підрозділу «Беркут» у ході зіткнень із протестувальниками в Києві та інших містах України, а також надзвичайна ситуація соціального характеру в Одесі трактується як «злочин» з боку нової

української влади.

Що б не говорили російські ЗМІ про «глибинні міжкультурні та мовні протиріччя», «утиски російськомовного населення на Донбасі з боку уявних «українських неонацистів», у цьому регіоні сепаратизм був вирощений штучно, а точніше – ретрансльований російськими ЗМІ в розум некритично мислячих осіб, включаючи найменш захищені верстви населення. Невід'ємним джерелом сепаратистських настроїв у цьому українському регіоні є російське інформаційне поле. У низці кіл донбаського суспільства існує недовіра до українських мас-медіа. Причиною цього вважається їхня нібито «необ'єктивність відносно політичної та соціально-економічної ситуації на Донбасі та в Україні загалом». У якості інформаційної віддушину місцеві жителі сприймають російські мас-медіа, що є більш доступними саме для

російськомовного населення та сприймаються як «незалежний і неупереджений» арбітр, який критично оцінює ситуацію в сусідніх із РФ державах, включаючи Україну. Некритично мислячі особи стають схильними до впливу російської пропаганди, ідеї відокремлення від України. Щоб пересвідчитися в цьому, достатньо поспілкуватися з особами, які підтримують Донецьку або Луганську народні республіки. На запитання про причини лояльності до сепаратистів і РФ 90% сепаратистів дадуть відповідь простою фразою: «У Росії жити краще». Імідж «благополучної Росії» пропагується на Донбасі вже протягом 23 років незалежності України. Про це говорять навіть ті, хто ніколи не жив у РФ за лінією МКАД.

Мало хто замислюється про те, що в умовах інформаційного суспільства мас-медіа відіграють роль інструменту психологічного тиску з боку акторів міжнародних відносин щодо об'єктів своїх інтересів. Україна сприймається подібним об'єктом з боку Росії. Настрої паніки, страху перед українськими ультраправими рухами та неприйняття нової влади систематично подається російськими ЗМІ. Добре організовані нечисленні загони озброєних сепаратистів трактуються останніми як «рух, що стихійно виник для боротьби з озброєними представниками Правого сектору на Донбасі». Характерним прикладом впливу російських і місцевих проросійських ЗМІ слід вважати інтерпретацію невдалої спроби захо-

плення зброї в ході штурму активістами ДНР частини Внутрішніх військ (ВВ) у Маріуполі. У неофіційних джерелах тривалий час ширилися чутки про те, що приводом до штурму стала нібито присутність на її території «озброєних представників Правого сектору, переодягнених у форму правоохоронців». А що говорити про штурм 9 травня будівлі маріупольського ГУМВС загоном місцевих сепаратистів за підтримки міліції, яка перейшла на їхній бік? Попри те, що захоплену будівлю доводилося звільняти силами Національної гвардії України та ВСУ, російські ЗМІ трактують це як акт обстрілу «мирної демонстрації» на честь Дня Перемоги та знищення мільйонерів, які відмовилися стріляти в «мирне населення». У головах некритично мислячих верств населення засів аргумент про те, що акти мародерства в центрі міста вчиняють так звані бандерівці, представники Правого сектору, які діють на території Донецької та Луганської областей під виглядом ВСУ, правоохоронних органів або формувань, замаскованих під сепаратистів!

Окремо торкнемося референдуму 11 травня з багатозначним запитанням: «Чи підтримуєте ви акт про самостійність Донецької (Луганської) народної республіки?» Підсумки референдуму можна оцінювати по-різному. Широке поняття «самостійність» можна трактувати і як незалежність, і як суверенітет у питаннях внутрішньої політики регіону, і як бюджетно-фінансову,

культурну автономію області.

Цей референдум сепаратисти вважають зразком легітимності та прозорості. Ще напередодні його проведення просочувалася інформація про використання виборчих списків 2004, 2012 рр. та спроби підтасувати від 400 тис. до 1 млн. вже заповнених бюлетенів на випадок наявності позначок «Ні». За даними СБУ, для одного лише Маріуполя призначалося 10 тис. бюлетенів із заздалегідь записаною позитивною відповіддю.

Варто відзначити, що через три години від початку референдуму в російських ЗМІ почала оприлюднюватися інформація про подолання 30% порогу явки на виборчих дільницях. А за підсумками референдуму цей показник зріс мало не до 74,87% у Донецькій і 75% у Луганській областях. За інформацією з вуст української політичної еліти, явка становила 32% на

Донеччині та 32% — у Луганській області. Не менш суперечливими є результати цього референдуму. Наприклад, за заявами сепаратистів, 89,07% виборців у Донецькій області та 96,2% у Луганській — дали відповідь «Так». Однозначно оцінювати поріг явки на референдум і його результати складно з огляду на відсутність міжнародних спостерігачів, включаючи РФ, чия місія прийняла рішення проводити моніторинг референдуму в «дистанційному режимі».

Не можна зі стовідсотковою впевненістю стверджувати, що фото довгих черг на виборчих дільницях міст Донбасу, є критерієм масової явки на референдум за самовизначення ДНР або ЛНР. Достовірних даних немає і не буде. Не було навіть сформовано виборчі комісії для підрахунку голосів. Що б не говорили злі язички про високу явку, скупчення голосуючих обумовлене недостатньою кількістю

функціонуючих виборчих дільниць. Наприклад, у Маріуполі з 216-ти виборчих дільниць функціонувало лише 4 — усі захоплені раніше сепаратистами райради міста. Існувала тенденція відмов з боку навчальних закладів надати під проведення референдуму приміщення класів та аудиторій. У Маріуполі було проведено статистичне дослідження, результати якого свідчать, що протягом 12-ти годин, витрачених на проведення референдуму, чисто фізично проголосувати на 4-х функціонуючих виборчих дільницях могло не більше 14 400 осіб (4,5% городян). У цьому і є реальна причина візуального «ажіотажу» на референдумі. Крім маріупольців, референдум відвідали й мешканці приміських населених пунктів.

Очевидці спостерігали грубі порушення процесу волевиявлення, включаючи заповнення бюлетенів по мобільному телефону, без паспорта, а також

голосування за кількох членів сім'ї. Особливо активні прихильники ДНР дозволяли собі заповнювати понад 5 бюлетенів, які розмножувалися прямо на місці через ксерокс. За деякими даними, у ході проведення референдуму використовувалися «мертві душі», не говорячи вже про ігнорування принципу «таємного голосування» — бюлетені заповнювалися одразу ж у черзі, як тільки потрапляли до рук виборців. Не дивно, що, за даними сепаратистів, відсоток явки в Маріуполі становив 43,45%, у Донецьку — 80,51%, Слов'янську — 55,11%, Краматорську — 78,4%.

Єдине, про що варто згадати на противагу аргументам донбаських сепаратистів, то це про результати соціологічного дослідження компанії GfK Ukraine, згідно з яким 84,1% громадян України мають намір проголосувати на дострокових президентських виборах. Якщо говорити про попередній відсоток явки, то лише у східних областях вона становитиме 66,4% населення. Принаймні процентне співвідношення розвіює міфи про зрив президентських виборів на Донбасі з волі населення. Єдиною

загрозою зриву виборів можуть стати провокації з боку сепаратистів або подальші дії РФ.

Особливо непереконливо підсумки референдуму виглядають на тлі стихійної інтерпретації його результатів з боку верхівки донбаських сепаратистів. Спочатку, ще до завершення референдуму, представники ДНР заявляли про те, що референдум не передбачає виходу Донбасу зі складу України, не спрямований на зрив президентських виборів 25 травня поточного року, навіть про відмову проводити запланований на 18 травня другий тур референдуму для вирішення долі ДНР і ЛНР — розвиватися як незалежні держави або як суб'єкти РФ. Звучала навіть теза про небажання втручання російських військ у внутрішні справи Донбасу. Однак через деякий час риторика різко посилювалася. У розріз раніше озвученим доводам місцевих лідерів сепаратистів, В. Гіркін (полковник ГРУ РФ) проголосив себе головою ДНР, оголосив «Контртерористичну операцію» стосовно підпорядкованих центральній владі підрозділів і в ультимативній формі закликав усі озброєні та

міліцейські формування, що базуються на території Донецької області, підкорятися його наказам. По-іншому стали інтерпретуватися й результати референдуму. Прозвучали заяви про проголошення незалежності ДНР і ЛНР, необхідність звернутися до РФ за військовою допомогою під приводом виконання миротворчої місії.

Як пояснити подібний ірраціоналізм у поведінці сепаратистів? Можна припустити версію розколу в таборі сепаратистів на 2 крила — помірковане та радикальне. Помірковані, включно з політичним крилом ДНР, розуміючи невизнання результатів референдуму більшою частиною міжнародного співтовариства та несприятливі економічні наслідки для розвитку Донбасу, більшою мірою схилиються до ідеї самовизначення як автономії в межах України з широкими повноваженнями у внутрішній і зовнішній політиці регіону. Радикали, на кшталт бойовиків на чолі з В. Гіркиним, діють за інструкцією Кремля. Дії Гіркина є втіленням плану «Б» Росії на випадок зміни позиції місцевих сепаратистів. Збройний опір Гіркина центральній владі в Києві розрахований на зрив президентських виборів і забезпечення створення на території Донецької та Луганської областей ізолюваного сепаратистського утворення як плацдарму для дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в Харківській, Дніпропетровській і Запорізькій областях. При цьому РФ укотре намагається при-

ської влади та міжнародного співтовариства, підтримуючи ідею так званого діалогу щодо майбутнього державного устрою України за участю всіх політичних сил і регіонів. Якою ж у такому разі є функція представників російських спецслужб, що неприкрито підривають державний суверенітет України?

Нарешті, постає інше запитання: чи можна було не допустити виходу ситуації на Донбасі з-під контролю влади? На жаль, нинішня політична еліта України припускається помилок, аналогічних кримським. Проблема в пасивності центральної української влади, яка не змогла запобігти переростанню проросійських мітингів на Донбасі у збройні виступи сепаратистів. Особливо це стосується Маріуполя, який до нещодавніх подій охрестили «білою вороною» в умовах збройної активності сепаратистів в інших містах Донбасу. Адже до 8 травня діяльність місцевих сепаратистів була вкрай пасивною. Вони не озброювалися й утримували лише захоплені адміністративні будівлі, з символічно піднятими триколорами РФ і ДНР, невеликими групами по 20-50 осіб. Існувала сприятлива можливість для запобігання повторенню «слов'янського» сценарію. Досить було забезпечити постійну присутність у центрі міста підрозділів ЗСУ, Нацгвардії та СБУ Дніпропетровської області для оточення захоплених адмінбудівель і припинення підготовки провокацій, запланованих на 9 травня. На жаль, ситуація в цьому місті не

контролювалася місцевою владою та міліцією з моменту захоплення будівлі міської ради у квітні. Можливо, через недостатнє висвітлення у ЗМІ маловідомою є інформація про те, що спроби звільнити будівлю міськради були зроблені у кінці квітня з боку пересічних городян. От тільки місцеві правоохоронні органи та муніципалітет не надавали належного сприяння прихильникам цілісності України. Пояснюється це тим, що значна частина осіб при виконанні не підтримувала зміну центральної влади в Києві та втечу чинного президента. Існували побоювання достроково втратити свої «портфелі» в разі проведення ротації кадрів на місцях представниками нової влади. Цілком імовірно, що саме тому місцева влада й правоохоронці закривали очі на будь-які порушення правопорядку з боку сепаратистів. Вони визначили їх меншим злом для своїх особистих інтересів. Напрочуд показовим це було під час мародерства в центрі міста, коли виклики міліції переадресовувалися в Донецьк. Прихильники цілісності України серед городян, правоохоронці, які намагаються відновити правопорядок, досі сприймаються прибічниками сепаратистів крізь призму російської пропаганди як заслані представники ультраправих рухів, агресивно налаштованих щодо російськомовного населення. Доходить до того, що «зрадником» називають кожного, хто не поділяє ідеї та цілі ДНР і ЛНР, хто підтримує збереження Донбасу в складі України. Як у Слов'янську,

Маріуполі, так і в інших містах Донбасу можна спостерігати до кінця не зрозумілу некомбатантну тактику активної діяльності ВСУ та Нацгвардії, навіть при кількісній та якісній перевазі над загонами сепаратистів. Наприклад, у Маріуполі, за підсумками бою 9 травня біля будівлі УВС, більша частина сепаратистів розсмокталася по житлових кварталах. Акти мародерства почалися лише після виходу підрозділів ЗСУ і Нацгвардії за межі міста. У подібних умовах присутність у місті неармійських підрозділів та українських спецслужб є життєво необхідною.

І нарешті, варто згадати про позицію щодо сепаратистів та їхніх прихильників з боку значної частини зайнятого населення Донбасу. Необачно з боку центральної влади було зроблено заяви про те, що проведення АТО ускладнюється масовою підтримкою сепаратистів

городянами. Це далеко не так, як може здатися з першого погляду. Велика частина жителів Донбасу не чинить опору сепаратистам, побоюючись за життя та безпеку своїх рідних і близьких у разі відповідних актів відплати. І такі випадки мали місце. За неофіційними даними, у районі Краматорська сепаратисти прострілювали кінцівки тим, хто у відповідь на запитання про підтримувачу сторону не називав східного сусіда. Мали місце вбивства представників правоохоронних органів, священнослужителів у містах Донбасу. Явка на референдум серед прихильників цілісної України фактично не відбулася з істотних причин. На виборчих дільницях сепаратисти вносили до своїх списків прізвища, імена, по батькові, дату народження та контактні дані кожного з тих, хто проголосував. Ніхто не може бути застрахований від

того, що завтра додому не прийдуть озброєні сепаратисти і не попросять надати «посильну допомогу» на «благо» ДНР останніми матеріальними засобами, продовольством, майном і, що найгірше, вступом до лав сепаратистської самооборони. Побоювання репресій ДНР і ЛНР серед прихильників цілісності України посилюються у зв'язку з бездіяльністю центральної влади. Після подій у Криму та Маріуполі у більшості жителів Донбасу починає зникати впевненість у тому, що центральна влада зможе взяти ситуацію у свої руки. Відсутнє найменше уявлення про те, що буде далі і яких дій очікувати від нікого не контрольованих озброєних сепаратистів. Працівники промислових підприємств, бюджетного та банківського секторів, сфери послуг найбільш схильні до загрози втрати своїх робочих місць. В умовах невизнаних респуб-

блік підприємства не матимуть статусу юридичних осіб. При цьому нестабільна ситуація в регіоні навряд чи нормалізується, ураховуючи досвід Абхазії та Південної Осетії. Уже на сьогодні споживачі української продукції з країн ближнього та далекого зарубіжжя, включаючи РФ, висловлюють побоювання щодо укладання контрактів із виробниками Донбасу, пояснюючи це можливістю виникнення форс-мажорних обставин при перетині готової продукції державного кордону. І це небезпідставно, оскільки збитки від військових дій не передбачають відшкодування в рамках гарантійних зобов'язань. Невтішною є доля бізнесу в разі входження Донбасу до складу РФ. Виробничі потужності регіону не витримують конкуренції з боку російських підприємств у рамках закритого ринку. Нині російське керівництво проводить курс на протекціонізм і створення вітчизняних брендів. Велика частина українських підприємств буде закрита, а менша — поглинена російськими монополіями. Перераховані вище негативні наслідки будуть характерні тільки для промисловості. А що говорити про наслідки для сфери послуг, банківського та бюджетного секторів у разі відходу іноземного та вітчизняного капіталу з Донбасу, припинення виділення державного фінансування? Зростання безробіття та зовнішньої міграції стане структурною проблемою в разі виходу Донбасу зі складу України. Прихильники збереження регіону в

складі України однозначно не сприймають його відділення з огляду на зазначені соціально-економічні наслідки.

Чи готове українське керівництво незабаром забезпечити вимушених переселенців і біженців з Донбасу житлом і рівноцінними робочими місцями? На жаль, мало у кого сформувалося розуміння безвихідності ситуації на Донбасі, негативних наслідків для регіону в разі виходу зі складу України. Втрата останньою Донбасу означатиме можливість подальшого просування Росії на південь України. Адже для забезпечення Криму прісною водою та електроенергією РФ буде прагнути взяти під контроль Херсонську та Запорізьку області. Щоб компенсувати дефіцит повноцінних морських портів з нафто-, газо-, зернотерміналами, РФ здійснить підтримку проросійських настроїв у Одеській і Миколаївській областях. В умовах посткризового періоду будівництво мосту через Керченську протоку та розвиток портової інфраструктури на Кубані не настільки рентабельні для РФ. Існує реальна загроза втрати Україною території за територією — за принципом доміно. У тому числі й шляхом подання викривленої інформації для некритично мислячих верств населення інших регіонів України. Подальша пасивність української влади та бездіяльність світового співтовариства дасть РФ зрозуміти безперешкодну можливість перекроювання карти пострадянського простору на догоду своїм геополітичним амбіціям.

Що стосується виборів президента на Донбасі, то, на відміну від сепаратистського референдуму, у переддень та в день проведення голосування не обійшлося без провокацій. На території Донецької та Луганської областей мали місце випадки захоплення або погромів виборчих дільниць, напади на членів виборчих комісій, психологічний тиск щодо нейтрально налаштованої частини населення. Наприклад, у Донецькій області вибори були зірвані у 23-х населених пунктах, включаючи Донецьк. Навіть у відносно спокійному Маріуполі загалом не функціонувало 13 виборчих дільниць.

Хотілося б підкреслити, що на відміну від інших населених пунктів, де представники ДНР застосовували силовий тиск щодо представників виборчих комісій, у Маріуполі ці дільниці не функціонували через відсутність бюлетенів або списків виборців, що не були завезені. До того ж, свою роль зіграв і людський фактор. На тлі подій у Слов'янську, Краматорську, Волновасі, на тлі зриву сепаратистами виборчої кампанії в Донецьку деякі члени виборчих комісій не вийшли на свої дільниці, побоюючись можливої розплати з боку прихильників ДНР.

Як наслідок — спостерігався низький рівень явки. Так, у Донецькій області проголосувати вдалося лише 18,2% з 3,3 млн. потенційних виборців. Помилково вважати, що низький відсоток явки був обумовлений масовою підтримкою сепаратистів серед місцевого населення. Як приклад, хотілося б

звернути увагу на Маріуполь. У місті своє волевиявлення продемонструвало близько 50 тис. городян, що аж ніяк не можна порівняти з кількістю учасників «референдуму» 11 травня (14,5 тис. осіб), які фізично могли встигнути заповнити бюлетені на 4 виборчих дільницях поспіль. До того ж, мав місце випадок, коли виборці, чия дільниця була закритою, самостійно зв'язалися з відповідним членом виборчої комісії та змусили його провести голосування. Не варто забувати про Луганську область, де, за повідомленнями місцевих ЗМІ, мало місце підпільне голосування в населених пунктах, контрольованих прибічниками ЛНР. Навіть у Донецьку, де взагалі була відсутня можливість відвідати виборчі дільниці, окуповані озброєними терористами, городяни провели символічне голосування в соціальних мережах, залишаючи в коментарях прізвище кандидата, за якого вони хотіли б проголосувати.

Сам факт проведення президентських виборів на Донбасі свідчить про те, що сепаратисти не мають однозначної підтримки серед місцевого населення і не повною мірою контролюють життєдіяльність регіону. При цьому, більшість голосів виборців Донбасу була віддана кандидату, у чийй виборчої компанії зазначено необхідність збереження територіальної цілісності України. Промовистий хід політичного піару став за фактом відображенням позиції жителів Донбасу, не згодних з діями прихильників ДНР і ЛНР.

*Спеціально для
UA Foreign Affairs*

Чорноморський регіон: конфронтація чи діалог?

УДК 327(477)

Сергій ШЕРГІН,
завідувач кафедри
регіональних систем
та європейської інтеграції
Дипломатичної академії
України при МЗС, доктор
політичних наук, професор,
заслужений працівник освіти
України

Кримський півострів як геополітичний фактор

Визначальною характеристикою Чорноморського регіону (ЧР) є локалізація ключових регіональних проблем і протиріч на периферії глобальних процесів, які формуються далеко за його межами. За умов поляризації міжнародно-політичних регіонів у контексті регіональної безпеки ЧР реально та потенційно є нестабільним регіоном, про що свідчать події, пов'язані з анексією Кримського півострова Російською Федерацією в березні 2014 року.

Ситуація навколо Криму – це не просто виникнення ще однієї з «гарячих точок» у списку міжнародних конфліктів постбіполярної доби – щось на кшталт російсько-грузинського збройного конфлікту в серпні 2008 року. Сутність і наслідки інтервенціоністської політики Росії щодо

України мають набагато глибший і небезпечніший характер, ніж усі попередні її прояви – це рецидив «холодної» війни в умовах формування багатопольного міжнародного порядку. Чітку оцінку агресивним діям Кремля дав на сторінках «Вашингтон Пост» патріарх американської геополітики та дипломатії Г. Кіссінджер: «Путіну слід усвідомити, якими б не були його образи, що політика мілітаризму призведе до нової холодної війни» [1].

У географічному аспекті ЧР складається з шести прибережних держав – України, Росії, Грузії, Болгарії, Туреччини та Румунії. Більш розширена геополітична ідентифікація регіону передбачає включення до нього таких країн, як Азербайджан, Вірменія, Молдова. Структура ЧР чітко ієрархізована та складається із сукупності держав, які прагнуть до оптимізації своїх кордонів і стійких зв'язків, що забезпечують цілісність і стабільність регіону за умов зовнішніх політичних і економічних змін. Геополітична ієрархія в ЧР включає чотири групи акторів: світові гравці – США, РФ, ЄС; регіональні центри сили – Туреччина, Румунія та Україна, що поступаються першій групі за сукупністю можливостей; інші держави та міжнародні організації. Центральним елементом геополітичної структури ЧР виступають Росія і Туреччина, взаємодія яких здійснюється на основі національних

Summary

In the article the geopolitical parameters of Black Sea region and conceptual approaches of Ukraine, Russia USA and Turkey in the regard of providing regional interaction are considered. The issues of enhancing political stability and security in the context of foreign policy strategies of regional states within GUAM and BSECO are also analyzed. Special attention is paid to the international community's reaction particularly UNO, USA and EU in the regard of annexation of Crimea by Russia.

Keywords: Black Sea region, Black Sea security, geopolitical parameters, foreign policy strategy, UNO, GUAM, BSECO, Ukraine, USA, Russia, Turkey.

зовнішньополітичних стратегій.

Варто зазначити, що ЧР характеризується високим рівнем інституційної структуризації – він є сферою діяльності ЄС, ОЧЕС, НАТО, ОДКБ і ГУАМ. Водночас він належить до Чорноморсько-Каспійського регіону (ЧКР) і «Великого Середземномор'я». Залежно від включення ЧР у різні геополітичні конфігурації та стратегії визначається й центральна «ланка» цього макрорегіону: Балкани – у Чорноморсько-Середземноморському регіоні, Каспій – у ЧКР. Окрім територіальних, геополітичних і геоekonomічних параметрів існує цивілізаційний вимір регіону, пов'язаний зі спільними культурно-історичними характеристиками країн, що входять до складу «Великого Чорноморського регіону».

Основним фактором зростання ролі ЧР у відносинах міжрегіонального рівня є його наявні й потенційні енергетичні ресурси, позаяк він є частиною глобального енергетичного ринку, виступаючи в ролі з'єднувальної ланки між Каспієм і Європою. Значення ЧР визначається також його комунікаційними властивостями – цей простір є перехрестям взаємодії

слов'янсько-православної, ісламської та західної цивілізацій. У часи існування великих імперій тут проходив «Великий шовковий шлях», який нині відроджується на основі розвитку транснаціональних відносин. Характерно, що саме такий склад регіону відповідає критеріям Європейської політики сусідства та Східного партнерства.

Важливість Чорноморського регіону, де перетинаються різноманітні інтереси регіональних і глобальних акторів, зокрема пов'язаних із забезпеченням транспортування енергетичних, сировинних і товарних ресурсів, стали об'єктивним фактором, що сприяв посиленню економічної конкуренції та геополітичного суперництва між ними. У постбіполярний період Росія почала відверто претендувати на головну роль у регіоні, пояснюючи це необхідністю протистояти зусиллям країн НАТО на чолі зі США і посилити свій стратегічний вплив та військову присутність у Чорноморському басейні. Відтак, російська модель безпеки в ЧР спрямована на протидію євроатлантистській стратегії ЄС, яку Москва сприймає як намагання під егідою Сполучених Штатів створити Бал-

то-Чорноморську дугу з метою обмеження домінантної ролі РФ у регіоні.

Неупереджений аналіз глобальної політики США показує, що Вашингтон прагне встановити контроль над Євразією шляхом диверсифікації маршрутів транспортування енергоносіїв, яке формалізувалося спочатку в доктрині «підтримання геополітичного плюралізму та просування демократії на пострадянському просторі», а згодом у концепції «Великого чорноморського регіону». У цьому контексті розширена модель чорноморської безпеки передбачає формування «трикутника геополітичних центрів» – Азербайджан – Україна – Туреччина, що відкриває нові перспективи для ГУАМ з включенням у сферу впливу США країн Центральної Азії.

Останнім часом Вашингтон намагається будувати політику в ЧР на трансрегіональній основі, що передбачає відхід від позиціонування останнього як самостійного елемента регіональної системи та включення його в більш широку геополітичну конструкцію – ЧКР. В основу політики США щодо Росії та Туреччини покладено кілька імперативних завдань: по-перше, не допустити військово-політичного зближення між ними, по-друге, активізувати взаємне стримування, по-третє, зберегти за собою роль головного арбітра. У перспективі США розглядають можливість розширення власного впливу за рахунок Росії та Туреччини, проте такі плани Вашингтона суперечать геополітичним і гео економічним інтересам цих ключових гравців чорноморського простору.

Розпад СРСР спричинив зміну рольових функцій окремих причорноморських країн у підтриманні регіональної стабільності. Так, певною мірою втратив свою основу розвиток військово-політичної співпраці між НАТО і Туреччиною, що тривала впродовж усього періоду «холодної війни». Водночас прийняття у 2004 р. до НАТО Болгарії та Румунії значно збільшило потенціал військового базування США в регіоні. Договір про розміщення на території Румунії американських військових баз і об'єктів був підписаний у Бухаресті у 2005 р. тогочасним держсекретарем США К. Райс. Відтак завдяки вигідному географічному розташуванню Румунії, що має досить розгалужену військову інфраструктуру, США отримали додаткові можливості для посилення контролю над ситуацією не тільки в Причорномор'ї, а й у районі Придністров'я. Модернізація військових об'єктів у румунському порту Констанца та болгарських містах Сарафово і Бургас дещо послабила роль Туреччини як головного партнера США в регіоні. На думку турецьких стратегів, для забезпечення стабільності в ЧР цілком достатньо військово-морської групи

оперативної взаємодії «Блексіфор» (BLACKSEAFOR), що об'єднує ВМС Болгарії, Грузії, Росії, Румунії, Туреччини й України, а також реалізації ініціативи «Чорноморська гармонія», яку було висунуто Анкарою у 2004 році. До речі, останнє засідання Групи планування «Блексіфор» у такому складі відбулося 18-21 лютого 2014 р. в Севастополі.

Сучасний підхід Анкари до Чорноморського регіону формувався на основі її бачення країни як регіонального енергетичного та промислового центру. Більш детальний зміст «модерністського» бачення ролі Туреччини в регіоні включає її бажання вступити до Євросоюзу, забезпечити регіональну стабільність на базі ОЧЕС при взаємодії з ЄС, посилити інтеграцію держав регіону в розширену Європу та впровадити механізми кризового менеджменту.

Інший, так званий державно-націоналістичний напрям чорноморської стратегії орієнтує Туреччину на посилення її ролі як нового регіонального лідера. Такий підхід включає наступні компоненти її стратегії: міжнародне визнання Туреччини як провідної регіональної держави, протидія експансії США та Росії в регіоні, чітке

дотримання конвенції Монтре про режим чорноморських проток (1936 р.) і створення під егідою Анкари інтегрованої системи безпеки ЧР, Прикаспійського регіону та Кавказу. У практичному вимірі обидві концепції є невід'ємними елементами зовнішньополітичної стратегії турецького уряду впродовж останнього десятиріччя, у тому числі щодо України. На думку українських дослідників, «концептуальний підхід турецького уряду до вибудови стратегії в регіоні полягає в тому, що політика балансування між Росією та Україною може бути відхилена в український бік, якщо і українська сторона буде докладати зусиль у цьому напрямку»[2].

Позиція України щодо ЧР сформувалася в роки незалежності за декілька етапів, перший із яких пов'язаний зі створенням ГУАМ у жовтні 1997 р. під час саміту держав ЄС у Страсбурзі. У рамках початкового періоду діяльності ГУАМ Україна намагалася визначити свою позицію щодо суто економічних питань ЧР, зокрема шляхів транспортування каспійської нафти. Другий етап зовнішньополітичної активності України в регіоні був пов'язаний з наміром створити співдружність Балтійсько-Чорноморсько-Каспійського регіону за участю прибалтійських країн, Грузії, Азербайджану, Румунії та Польщі відповідно до підписаної в серпні 2005 р. між Україною та Грузією спільної заяви. Вона передбачала участь у співдружності ЄС, США та Росії в якості спостерігачів. Задекларована мета цього угруповання – «перетворення співдружності у повноцінний інструмент для звільнення регіону від усіх

решток розподільних ліній, порушень прав людини, від усякого духу конфронтації, від заморожених конфліктів»[3].

У 2006-2007 рр. Україна разом з Азербайджаном, Грузією та Молдовою взяла участь у трансформації ГУАМ на «Організацію за демократію та економічний розвиток – ГУАМ» і проєкті створення миротворчого контингенту ГУАМ під егідою ОБСЄ та інших міжнародних організацій. Реакція Росії була негативною – вона виступила проти включення ГУАМ у миротворчі процеси на пострадянському просторі, пояснюючи свою позицію тим, що проблеми ЧР можна ефективно вирішувати в рамках ОЧЕС без створення дублюючих її функцій організацій. Насправді Росія весь час прагне відігравати роль провідної чорноморської держави і не бажає ділитися своїми функціями із забезпечення регіональної безпеки з будь-якими країнами регіону.

У 2008-2009 рр. Україна брала участь в імплементації «Документа про заходи зміцнення довіри та безпеки у військово-морській галузі». Проте, на думку експертів, спроби нашої країни позиціонувати себе як носія демократичних ідей та рушійну силу в утвердженні та поширенні європейських цінностей у

ЧР не виглядали переконливими, а коефіцієнт корисної дії зовнішньополітичної діяльності Києва виявився доволі низьким. Не менш важливою залишалася проблема досягнення взаємодоповнюваності зовнішньої та внутрішньої політики держави щодо вирішення нагальних питань Кримської Автономної Республіки в контексті забезпечення інтересів її багатонаціонального населення[4].

Інтервенція та міжнародна реакція

У 2010-2013 рр. влада в Києві не вдавалась до якихось рішучих дій з метою забезпечення соціально-політичної стабільності та заходів зі зміцнення факторів національної безпеки на Кримському півострові.

Глибока й системна політична криза в Україні та пов'язана з нею «революція гідності», унаслідок якої впав режим В. Януковича, сприяли зростанню антиукраїнських настроїв у Криму й активності місцевих проросійських сил. Скориставшись слабкістю нової влади в Києві та іншими зручними для себе обставинами, режим Путіна пішов на ризик прямої військової інтервенції під приводом «захисту російського населення Криму». Результати так званого референдуму, який відбувся 16 березня в Криму, був формаль-

ною підставою для приєднання півострова до РФ. Уже 21 березня Рада Федерації одностайним голосуванням ратифікувала міждержавний договір «Про прийняття до Російської Федерації Республіки Крим та створення у складі РФ нових суб'єктів».

Реакцією міжнародної спільноти на «референдум» і рішення вищого органу законодавчої влади РФ щодо приєднання, а фактично анексії Криму стала Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 27 березня 2014 р. «Територіальна цілісність України». Резолюцію, яка засуджувала агресію Росії проти України, підтримали США, всі країни ЄС і НАТО. Проти прийняття резолюції проголосували Росія, Вірменія, Білорусь, Болівія, Венесуела, Зімбабве, Куба, КНДР, Нікарагуа, Судан і Сирія. Серед держав, що утрималися, переважали країни Африки, Латинської Америки, а також Китай та Індія.

У свою чергу, Парламентська Асамблея Ради Європи (ПАРЄ) 9 квітня цього року прийняла резолюцію по Україні, у якій засудила анексію Криму. За резолюцію, підготовлену на базі доповіді «Останні події в Україні: загрози для функціонування демократичних інститутів», проголосувало 154 депутати ПАРЄ, 26 – проти, 14 – утрималися.

Документ містить більш жорстке і послідовне, ніж резолюція ГА ООН, засудження дій Росії в Криму і створення воєнної загрози на східних кордонах України. Агресивні дії РФ кваліфікуються як порушення норм міжнародного права, у тому числі положень Статуту ООН, Гельсінського акта ОБСЄ та основних нормативних правил Ради Європи.

Статусним заходом щодо стабілізації українсько-російських відносин стала чотиристороння зустріч міністрів закордонних справ (Україна, Росія, США, ЄС) 17 квітня в Женеві. За її підсумками було прийнято Спільну заяву, основним положенням якої була домовленість про те, що всі сторони повинні утримуватися від будь-якого насилля, залякування чи провокаційних дій. За повідомленням ЗМІ, в.о. Міністра закордонних справ України А. Дешиця не брав участі на етапі укладання підсумкового тексту Спільної заяви, у ході якого відбулися дві окремі зустрічі держсекретаря США Дж. Керрі та Міністра закордонних справ РФ С. Лаврова. Оскільки проблематика Криму в Женеві не обговорювалася, С. Лавров окремо зазначив з цього приводу, що РФ не буде вводити «зайві» контингенти збройних сил на територію півострова для

забезпечення нормального функціонування там російської військової бази[5].

Отже, після відділення Криму, втрати значної частини власного флоту та розриву Харківських угод міжнародно-політична ситуація для України в Чорноморському регіоні кардинально змінилася. По-перше, Україна позбулася території, яка має важливе геополітичне значення для розбудови комунікаційних зв'язків і зміцнення безпекового потенціалу на південному напрямі зовнішньополітичної діяльності. По-друге, втрата Кримського півострова справлятиме негативний вплив на розвиток відносин України з її торговельно-економічними партнерами у форматі ОЧЕС і ГУАМ, зокрема з Туреччиною. По-третє, постраждав і міжнародний імідж України, уряд якої виявився неспроможним вчасно попередити агресивні дії Росії та опинився на межі неоголошеної війни з нею. Нарешті, вжиті з боку Москви заходи щодо значного підвищення ціни на російський газ і обмеження українського товарного експорту до РФ поставили Україну на межу серйозної фінансово-економічної кризи. Як вважають у Міністерстві енергетики України, потенційні втрати від видо-

бутку газу на чорноморському шельфі навколо Криму можуть сягати 40 млрд. доларів. За оцінками експертів, ближчим часом можна очікувати скорочення обсягу ВВП України на 5-10%, а, ураховуючи всі компоненти кризи, у межах 15-20%.

Формування колективної позиції США, ЄС і «великої сімки» щодо політики Москви дає певні надії на покращення міжнародного становища України в контексті деескалації конфліктної ситуації в її відносинах із Росією. Гаазька декларація «великої сімки» (24.03) і результати саміту США – ЄС (26.03) продемонстрували намір країн євроатлантичної спільноти виступати на підтримку міжнародних позицій та інтересів України, яка опинилася у ситуації нічим не спровокованої агресії з боку РФ. Лідери країн «сімки» прийняли декларацію, у якій жорстко засудили дії Росії в Криму та підтвердили свою рішучість і надалі економічно, фінансово та політично підтримувати Україну в її намаганні обстоювати свої суверенітет і територіальну цілісність. Зокрема відзначався намір країн Заходу зосередитися на укріпленні колективної енергетичної безпеки та готовності впровадження більш жорстких

економічних санкцій проти, за словами Б. Обами, «регіональної держави» Росії в разі продовження з її боку агресивних дій щодо України. Замість запланованого саміту «вісімки» в Сочі лідери країн Заходу домовилися провести зустріч у форматі «сімки» в червні 2014 р. в Брюсселі. Таким чином, виключення Росії з «Групи восьми» знайшло своє підтвердження в організаційній діяльності найвпливовіших країн світу.

У підсумку варто зазначити, що хоча Кримська криза згуртувала країни Заходу та підштовхнула їх лідерів до активізації співпраці з усіх напрямів, однак вони не прагнуть повернення часів «холодної війни» та абсолютної ізоляції Росії на міжнародній арені. Очевидно, наміри та дії Заходу є раціональними й такими, що виключають будь-який серйозний конфлікт із Росією та тримають двері для дипломатії відкритими. За таких міжнародно-політичних умов і соціально-економічних обставин, що склалися в Україні напередодні президентських виборів, пріоритет щодо врегулювання українсько-росій-

ського конфлікту надається переговорному процесові, тобто діалогу в рамках двосторонніх і багатосторонніх відносин. Відтак, питання щодо повернення Україні анексованого й окупованого Криму є можливою відповіддю до норм міжнародного права юридичною процедурою та залишається пріоритетним завданням її зовнішньої політики.

Список використаних джерел:

- 1 Kissinger H. *How the Ukraine Crises Ends* // *Washington Post*. – 2014. – March 6.
- 2 Сергійчук Б., Сергійчук В. *На межі двох світів. Українсько-турецькі відносини в середині XVI – на початку XXI ст.* / Б. Сергійчук, В. Сергійчук. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2011. – С. 299.
- 3 Гриневецкий С.Р., Жильцов С.С., Зонн И.С. / *Геополитическое казино Причерноморья* / С.Р. Гриневецкий, С.С. Жильцов, И.С. Зонн – М.: Восток – Запад, 2009. – С. 212.
- 4 *Зовнішня політика України – 2009: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети* / За ред. Г.М. Перепелиці. – К.: ВД «Стилос», 2010. – С. 74-76.
- 5 *Повна версія Женевської заяви по Україні, 17 квітня 2014.* – <http://vesti.ua/harkov/48145-polnaja-versija-zhenevskogo-zajavlenija>

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто геополітичні параметри Чорноморського регіону та концептуальні підходи України, Росії, США і Туреччини щодо забезпечення регіональної взаємодії. Проаналізовано також проблеми зміцнення політичної стабільності та безпеки в контексті зовнішньополітичних стратегій регіональних держав у рамках ГУАМ і ОЧЕС. Окрему увагу приділено реакції міжнародної спільноти, зокрема ООН, США і ЄС з приводу анексії Криму Росією.

Ключові слова: Чорноморський регіон, чорноморська безпека, геополітичні параметри, зовнішньополітична стратегія, ООН, ГУАМ, ОЧЕС, Україна, США, Росія, Туреччина.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены геополитические параметры Черноморского региона и концептуальные подходы Украины, России, США и Турции к обеспечению регионального взаимодействия. Анализируются также проблемы усиления политической стабильности и безопасности в контексте внешнеполитических стратегий региональных государств в рамках ГУАМ и ОЧЭС. Особое внимание уделено реакции международного сообщества, в частности ООН, США и ЕС по поводу аннексии Крыма Россией.

Ключевые слова: Черноморский регион, черноморская безопасность, геополитические параметры, внешнеполитическая стратегия, ООН, ГУАМ, ОЧЭС, Украина, США, Россия, Турция.

«Absense haeres non erit», або Життя за царя?

УДК 94:327

Владислав АКУЛОВ-МУРАТОВ,
кандидат наук з державного
управління, докторант
Національної академії
державного управління при
Президентіві України

Ольга БУДЬКО,
здобувач Дипломатичної
академії України при МЗС

Згідно з результатами соціологічних досліджень, коли в Росії відбувається чергова трагедія, її завжди активно обговорюють у соціальних мережах і на кухнях, найчастіше висувуючи претензії до органів місцевого самоврядування. Однак відповідно до ст. 12 Конституції Російської Федерації муніципальне самоврядування «не входить в систему органів государственной власти». Тому місцеve самоврядування нічим не може допомогти своїм рядовим жителям – його бюджет зобов'язаний витратитися тільки на цілі, визначені в законі про місцеve самоврядування. Тобто будь-яка необхідна, але несанкціонована допомога в біді російському обивателю з боку місцевої влади тут же буде опротестована і заблокована прокуратурою на підставі введеної в дію при президентіві Путіні ст. 285.1 Кримінального кодексу РФ «Нецільове

витрачання бюджетних коштів» (до 5 років позбавлення волі). Це і є принципові основи державного та соціального устрою Російської Федерації: «стояти, боятися!» Звідки ж узявся такий флегматизм у росіян відносно своєї влади?

Коли в опитувальних листах соціологічних досліджень респондентам, особливо в російській глибинці, ставлять запитання «Хто кому підкоряється – мер міським депутатам чи навпаки?», то близько 50% опитаних пишуть «не знаю». Інша половина, люди старшого віку, відповідають, що, звичайно ж, депутати – це підлеглі мера, і їхня робота – виконувати якісь нескладні його доручення. Тобто різницю між місцевими, регіональними та федеральними рівнями управління переважна більшість населення РФ не усвідомлює. Усі вони мисляться як складові одного великого цілого – держави. У свідо-

Summary

In the course of the recent years we regularly hear that the representatives of various strata of the Russian society keep asserting on the ironclad unity of the three Slavonic nations (that is Russian, Byelorussian and Ukrainian) under the auspice and protection of the 'Elder Brother' – the Russians. Based on this rhetoric, Moscow fatherly insists that Ukrainians follow the solely correct Russian development path that will help to revive the pan-Russian ideas and eventually lead to the unity of all Slavonic states and nations within the former Russian Empire borders.

Keywords: opinion-polls, public administration system, stakeholder relations

Sine ira et studio

мості більшості росіян поняття «влада» і «держав» повністю зрослися!

Коли в практично будь-якому регіоні РФ проводяться соціологічні опитування за визначенням найавторитетніших осіб, то називаються мери, губернатори, директори крупних місцевих підприємств, шкіл тощо. Суддів не називають ніколи: вони в Росії – тотально неpubлічні особи. Таке ставлення росіян до суддів пов'язане з тим, що судова гілка влади в країні історично ніколи не формувалася й досі не оформилася як незалежна. З дільничним знайомі до 5% місцевого населення. Така ж ситуація з прокурорами – мешканці вважають за краще взагалі нічого не знати про ці впливові фігури. Зворотною є ситуація лише на Кавказі – там посади прокурорів і міліціонерів (аж до начальників ГУВС) купуються та продаються. Проте вони найдорожчі: прагматичні горці розуміють цінність такого прямого контролю.

Більшість територій Росії мають складний і несприятливий клімат. Люди, які живуть у таких

умовах з народження, звикли, що нарікати на це марно, потрібно лише бути в постійній готовності до різноманітних примх. Як відомо з синергетики, будь-яка система назавжди зберігає і не може кардинально змінити свої базові властивості та структуру, закладені в момент утворення. Тому саме таким є ставлення росіян до влади. Останню, як і погоду, рідко оцінюють (оцінка негативна, давно зрозуміла і прийнята за умовчанням). Усі зміни розглядаються суто практично: як до них пристосуватися, аби мінімізувати збитки. Особливо яскраво «погодне» ставлення до влади проявляється в побутовій культурі – у приказках і анекдотах.

Є такий російський соціально-психологічний феномен у ставленні до своїх лідерів: якщо «вождь» – кривавий тиран, що тримав народ у їжаківих рукавицях (Іван Грозний, Петро I, Микола I, Ленін, Сталін), – йому гарантована всенародна любов і вічна вдячність росіян. Однак, якщо правитель прагнув робити послаблення і давати сво-

боду, то навзаєм одержував прокльони (Борис Годунов, Микола II, Хрущов, Горбачов, Ельцин).

На думку авторів, цей феномен стає зрозумілим, якщо прийняти постулат, що жителі російської провінції всією історією держави привчені сприймати окупаційний принцип управління (вертикальний розподіл влади) як єдино можливий. За такого типу управління вишиковується абсолютна вертикаль влади, здатна в скрутних умовах російського клімату, топографії, національної та релігійної різноманітності об'єднати все населення для виконання державних завдань. Тому російська людина любить і поважає силу та на рівні підсвідомості звикла вважати, що у вищого начальника робота наглядача – стежити за всім, що роблять нижчі.

Не дивним є інший сучасний російський соціальний феномен, що теж походить із колективного несвідомого уявлення про власну окупованість, – мрія про «прихід демократії». Мрійники впевнені, що окупанти (Захід, вій-

ська ООН, США, НАТО і т. п.) «налагодять нормальне життя», «наведуть лад», «упораються з корупцією», «забезпечать справедливість» тощо. Це і є прояв однієї з основних рис характеру російського обивателя, виробленого завдяки спрямованому державному терору, вихованню та селекції – соціальна та політична пасивність. Він мріє про суспільне перевлаштування, але тільки у вигляді зміни однієї окупаційної сили на іншу, без будь-якої власної участі.

Російська правоохоронна система своєрідна: прокуратура, міліція, ОМОН, суди ніяк не залежать і не підзвітні ні місцевій, ані регіональній владі – це органи федерального підпорядкування. Тобто весь апарат насильства, що діє за тим же окупаційним принципом, – це самостійна силова вертикаль, яка підпорядковується виключно федеральному центру. Тому ні мери, ні губернатори, ні тим більше рядові виборці жодних реальних важелів впливу на неї не мають. Усі можливості контролю над пра-

вопорядком були повністю знищені до середини 90-х рр. і вилучені з усіх документів, що регламентують роботу місцевого самоврядування. Тоді ж відмовилися від принципу виборності суддів, а процедура їх призначення стала абсолютно непрозорою та заплутаною. Натомість народу були даровані вибори депутатів, а пізніше – мерів і губернаторів. Однак народ, який не має можливості впливати на силову вертикаль, не контролює власну державу.

Справжнє ставлення основної маси російського населення до своїх правоохоронних органів можна оскрасити поспостерігати, знову-таки, у культурних явищах – жанрі «блатної пісні», що має величезну популярність, особливо в провінції. «Шансон» чітко показує взаємини народу з міліцією, прокуратурою, судами: це відношення зека до власних охоронців і тих, хто його «засадив». Але це дивно бачити у більшості мирних, вільних громадян Росії, навіть тих, яких ніколи не ув'язнювали.

Чесний рядовий житель російської провінції погано ставиться до злодіїв і бандитів. Однак у 1990-і та 2000-і рр. виборці всіх рівнів віддавали голоси злочинцям, що перемагали як представники «Єдиної Росії».

Основним мотивом такого вибору була віра в те, що криміналітет забезпечить лад у суспільстві, оскільки російський обиватель уявляє собі світ криміналу як упорядковане явище, до того ж багатом російським провінціалам принципи функціонування злочинного світу здаються зрозумілими та прозорішими, ніж складні й заплутані легальні закони російської держави. Багато росіян охоче прислухається до обіцянок бандитів з огляду на крайню недовіру до легальної державної влади, яку бояться та не розуміють.

У фокус суспільної уваги проблеми пенітенціарної системи потрапляють лише з появою погроз освіченому прошарку міського населення, який тут же починає обурюватися. Як тільки влада залишає його в спокої – інтерес суспільства до проявленого звірства миттєво зникає, оскільки периферійний обиватель, як показують результати соціологічних опитувань, цинічно вважає: усі проблеми пенітенціарної системи є «звичною справою».

Керівники цивільного виробництва можуть впливати на робочих преміями, штрафами, доганами тощо. У адміністрації колонії таких механізмів немає. Навіть підвищення зарплат до звичайних для російської провінції сум не принесе великого ефекту – згідно з соціологічним

опитуванням, проведенням у закладах пенітенціарної системи, багато зеків вважатимуть за краще не працювати, а спокійно чекати закінчення терміну покарання. Тому у наглядачів є тільки способи різної депривації ув'язнених: позбавлення сну, їжі, спілкування з рідними та близькими.

Однак тортури в колонії – це не садизм, а інструмент виробничого стимулювання, норма. Інакше – зупиниться виробництво і план не буде виконано. В установах, де дозволено знущання над людьми, психіка ламається і в ув'язнених (зумовлюючи стійку ненависть до самої системи державної влади), і у тюремників.

Проаналізуємо відповідно до статистичних і соціологічних даних типові умови праці на виробництві в провінції. У російській глибинці немає різноманітності робочих місць, особливо в малих містах, де проживає велика частина населення. У провінціала, який уміє та хоче працювати, вибір невеликий: або на єдине крупне виробниче підприємство, що збереглося, або «до приватника».

Більшість крупних підприємств належать великим виробничим холдингам із штаб-квартирою в Москві. Робота на них дає мінімальну соціальну захищеність і невелику зарплату. Однак взаємини робітників із роботодавцями є такими, що оплачувана відпустка сприймається як пільга!

На невеликій приватній фірмі можна заробити більше – туди наймаються найміцніші чоловіки та кращі фахівці. Але трудовий договір не передбаче-

ний, зарплата «в конвертах», лікарняних і оплачуваних відпусток немає, робочий день не нормований. Проте робота у приватного підприємця, як правило, сезонна та неритмічна, тому робітник може й не отримати зароблених грошей.

Можна працювати й у бюджетній сфері, однак зарплати в муніципальних установах затримуються та є жебрацькими. Тому там практично на всіх посадах працюють жінки, а чоловікам на периферії залишається тільки традиційний для Русі «відхожий промисел» – у мегаполіси, «на Північ» або крупні будівництва, здебільшого вахтовим методом. Тому малі міста часто виглядають порожніми. З огляду на постійний відтік робочої сили навіть успішне, завантажене замовленнями підприємство в глибинці не здатне створити повноцінний місцевий ринок праці – для цього необхідно мати кілька чималих підприємств. Але підприємці, бачачи про-

блеми з ресурсом робочої сили, не ризикують відкривати свої виробництва – саме так виникає коло безробіття.

Основна тенденція на периферії – роботодавці прагнуть наймати на роботу жінок навіть у традиційно чоловічих, «силових» спеціальностях. Це пов'язано з тим, що російські жінки мають дуже важливі конкурентні переваги: вони набагато менше схильні до алкоголізму, є кращими виконавцями, не сперечаються та майже не обстоюють свої права. А основна робота чоловіка в провінційній Росії, згідно із статистичними даними, – охоронець.

Відповідно до цих же даних, крупні підприємства в Росії переходять на 12-годинну роботу позмінно з однією обідньою перервою в 30 хвилин. Вихідні та «відсипні» мешканцями малих міст використовуються не для відпочинку, а для додаткового підробітку. Такий ритм життя став необхідністю для робітника в провінції, оскільки

зарплати на життя не вистачає. Однак на його здоров'я і соціальні зв'язки цей ритм справляє колосальну негативну дію – організм зношується набагато швидше, а психіка – незворотно руйнується, особливо у чоловіків працездатного віку (невелика тривалість життя, зловживання спиртним, велика кількість розлучень, хворих дітей, протиправних діянь).

За статистикою майже на всіх підприємствах РФ протягом останніх років відбулося декілька хвиль так званих оптимізацій, що мало наслідком виключно скорочення персоналу (у п'ять і більше разів!). Проте компенсації автоматизацією або ефективнішою організацією праці не відбулося – робочим просто підвищили виробничі навантаження без доплати, і люди не мають фізичних можливостей виконувати план.

Останнім часом, за даними статистики, робочі місця, кімнати відпочинку, навіть туалети (!) в Росії

оснащуються камерами стеження, завдяки чому майстри і начальники цехів безперервно спостерігають за кожним працівником. Це викликає велике роздратування, але протести не беруться до уваги.

Система організації праці в Росії над усе ставить план, заради якого навіть власник підприємства готовий нехтувати збереженням свого капіталу. Однак це підвищує ризики. Згідно зі статистикою в РФ на виробництві насильно піднімається рівень експлуатації техніки, що вважається зростанням продуктивності праці! Напруженість планових завдань на заводах постійно зростає, попри «оптимізацію». Повсюдно подовжують терміни експлуатації устаткування з підвищенням норм його вироблення, але такі дії обертаються паралельним або випереджаючим зростанням рівня ризиків і небезпеки самих процесів виробництва.

Аналіз ситуації з виробничим обладнанням і нерухомістю в Росії, особливо її глибинці, показує, що власники не тільки вкрай неохоче проводять модернізацію, а й прагнуть відмовитися навіть від звичайного ремонту (за статистикою, ремонтні підрозділи скорочують одними з перших, а гроші на ремонт виділяються в останню чергу). Як наслідок — середня зношеність устаткування в РФ становить 83%. Ось тут ми підходимо до найголовнішого системного протиріччя російської економіки — управлінці або власники підприємств, що ризикують життями робітників заради прибутку, не отримують його: через травми

та аварії виробництво зупиняється на невизначений термін. А це — зірвані договори, прострочені банківські платежі, мільйонні неустойки, загроза банкрутства тощо. Що ж примушує так ризикувати підприємця? Чому система виробництва в Росії, побудована на плані, настільки жорстока, ненадійна та безглузда?

Автори вважають, що причиною цього є цілий конгломерат чинників. По-перше, власністю в РФ володіють переважно бандити або ОЗГ. Основна особливість їх володіння — воно не персоніфіковане, адже кримінал не прагне легалізації такого володіння, його цікавить лише прибуток. А це — спостережувана сьогодні інтенсифікація виробництва без особливих планів на майбутнє. По-друге, високий рівень різних ризиків обумовлює надзвичайно низький горизонт планування: навіть цілком законні власники підприємств на сьогодні не можуть бути впевнені в тому, що володітимуть своєю власністю завтра. Звідси: отримання максимуму прибутку зараз, надексплуатація, прагнення позбутися всіх витрат одразу, жодних довготри-

валих капіталовкладень. По-третє, будь-який капітал, вкладений в модернізацію на території Росії, втрачає ліквідність і «легкість». Тобто з ним не втечеш у разі конфлікту — доведеться покірливо віддати. По-четверте, перекося в управлінні з огляду на «вертикалізацію» власності: величезні холдинги, що поглинули сотні підприємств країни, не в змозі відчувати ризики виробництва. Тобто відсутня реальна оцінка стану виробництва, особливо щодо зносу техніки та людей, спровокованого оптимізаціями та підвищенням напруженості планів. виправити або відремонтувати таку систему управління виробництвом неможливо. У цих умовах у Росії розвиватиметься лише іноземна промисловість (яку влада сама не чіпає й іншим не дає) або держпідприємства (але чим закінчила державна промисловість у СРСР, усім добре відомо). Тому праця в російській провінції — ні поваги, ні грошей, а робітники завжди покарані.

У російській масовій свідомості чітко спостерігається роздвоєність щодо розпаду СРСР. З одного боку, за цим нині модно

нудьгувати. З іншого — у значної частини російських обивателів міцніє переконання, що РФ слід було б відмовитися й від інших проблемних територій. Проте, за всієї любові до розмов про «щасливі радянські часи», уявлення про надзвичайну обмеженість побуту і можливостей того часу сидить у пострадянському обивателі надзвичайно глибоко.

На думку авторів, у Росії, особливо в її глибинці, побудовано саме те, що проголошували радянські реформатори в 80-х рр. — «соціалізм із людським обличчям». Тобто РФ, по суті, є урізаним СРСР-2, регіональним центром сили. І комуністи досі при владі.

ГУЛАГ став унесвітним російським брендом, поряд із «супутником» і «погромом». Однак російський обиватель не хоче увічнення пам'яті жертв ГУЛАГу — він переситився почуттям провини. Основа цього явища — сором і страх. Як стверджують психологи, витоки такого ставлення слід шукати в одвічному поділі самосвідомості російського народу на «ми» («простий народ») і «вони» — влада. Звідси бере початок неприйняття всіх форм увічнення пам'яті про жертв власного російського холокосту. По-перше, він міститиме неприємний натяк на можливість подібної долі і з самим російським обивателем. По-друге, російський обиватель вважає таке увічнення спробою покласти на нього чужу провину.

У цьому й спостерігається глибинний інфантилізм російського жителя — повний відхід від відповідальності за своє соціальне

життя. Обиватель чудово орієнтується й управляє власним життям у найближчому оточенні («малий соціум»: будинок, сім'я, робота). Однак у тому, що стосується глобальніших соціальних (державних) проявів – він виявляє цілковитий фаталізм і покірність долі. І допоки його свідомість не знайде цілісності – з'єднуються «ми» і «вони», – серйозна та гірка розмова про безвинно вбитих неможлива.

Як стверджують психологи, тривале й невідбутне почуття страху переходить у ненависть. Російський обиватель боїться й ненавидить багатих, і комуністична пропаганда, відповідаючи його невротичним сподіванням, лягає на добре підготовлений ґрунт. Причому методологічно КПРФ не пропонує росіянинові підняти його рівень безпеки до відповідності захищеності спроможної людини, а закликає знищувати багатих, відбирати у них гроші, робити їх такими ж слабкими і беззахисними, а, отже, безпечними, як і значна частина рядових жителів. Тому КПРФ і має негласну підтримку з боку нинішньої влади, що виросла корінням з КДБ: вони працюють у тандемі, зберігаючи та зміцнюючи існуючу державну систему, і підсовують російському населенню ілюзію демократичного волевиявлення.

Цієї простої, але ефективною підміни не розуміють навіть самі російські підприємці – тому всі підприємницькі партії, особливо на периферії, мали і матимуть слабку електоральну підтримку: російський обиватель їх боїться. Як з'ясували соціологи (з

погляду мешканця глибинки), добре, якщо у підприємця залишається мало свободи та грошей: будь-які наїзди на бізнес у дусі «обібрати», «задушити податками», «поставити під суворий контроль влади» (особливо подобається ця ідея), сприймаються ним, як мінімум, із співчуттям. Більшість населення РФ вважає правильним і бажає, щоб весь бізнес контролювався чиновниками, мерами, прокурорами або губернаторами, покійно носив їм данину і не міг кроку ступити без їх дозволу. Багаті в Росії ніколи не матимуть співчуття – їх справедливі скарги мало зворушують населення. Єдине гасло, яке сприймуть від них маси, – підняти рівень безпеки для всіх. Однак, що б не робили російські бізнесмени, особливо на периферії, – вони існують у щільному коконі загального презирства та гидливості, настільки сильному, що змушують бізнесменів ставитися до себе так само.

Після розпаду Радянського Союзу безліч людей унаслідок політико-економічних негараздів у країнах СНД, потягнулися на

заробітки в РФ. Як стверджують результати соціологічних опитувань, більшість російських обивателів, особливо в провінції, мігрантів не просто не люблять і не цінують – вони їх бояться. На експлуатації цього страху виросла та завойовує все більший політичний вплив нова політична сила – російські націоналісти. Їх основна проголошена функція-теза – захист невротизованого пострадянського обивателя в Росії від «агресії» національних меншин. Поява та зростання цієї політичної сили означає, що страх перед національними меншинами співставний за силою зі страхом перед традиційними опудалами й об'єктами ненависті – Чиновником і Бізнесменом.

На перший погляд, такий страх є ірраціональним. У прошарку росіян «інтелектуалів» його пояснюють якимись нібито особливостями народу – уродженою ксенофобією, низькою громадською свідомістю тощо. Проте, як показали результати соціологічних досліджень, російський обиватель

боїться будь-якого представника національних меншин, оскільки бачить за ним всесильну діаспору, яка завжди готова надати йому допомогу. Тобто діаспора, на думку росіянина, здатна діяти як Бізнесмен і Чиновник. Однак не тільки рядові російські обивателі, а навіть ідейні націоналісти мають слабе уявлення про діаспору, її структуру та лідерів.

І тоді, як вважають автори, у свідомості мешканців російської провінції ця беззахисність і нездатність спільно обстоювати свої інтереси компенсується на раціональному рівні – слабкість позначається як ознака цивілізованості (нацмени – «дикуни» й утворюють діаспору; ми, росіяни, – «цивілізовані» і діаспор не утворюємо). Звідси й виникає почуття образи: утворювати діаспору нечесно, її треба заборонити законом! В основі цього страху власне фрустроване і тому витиснене бажання російського обивателя бути під захистом якоїсь сильної та доброї до нього спільності. Усе це дуже нагадує обивателів про те, що він втратив, коли перестав бути «диким». А націоналісти пропонують натомість помилковий захист: не підвищення рівня захищеності обивателя, а обмеження й елімінацію дратівливого чинника (та ж технологія підміни понять, як у лібералів – обмеження самовладності чиновників; і комуністів – задушення бізнесу) – заборона нацменам і мігрантам з'являтися в Росії.

Тема охорони здоров'я давно стала однією з головних у РФ. Думка населення – у цій сфері страхотливе недофінансування.

Однак держава, згідно зі статистичними даними, за останні роки спрямовувала в охорону здоров'я мільярди рублів із бюджету! Справа в тому, що при посиленні закупівлях різного обладнання, проведенні ремонтів і будівництва зарплати самих лікарів (при величезному навантаженні) залишаються жебрацькими, особливо на периферії.

Проблема в устрої російської національної державної машини, що визначає логіку поведінки її чиновників: з одного боку, ефектно витратити велику суму грошей і про це відзвітувати керівництву та населенню, – добре і корисно для кар'єри; з іншого – гроші в бюджеті є тільки сьогодні, а чи будуть вони там завтра – не відомо. Тому їх дуже важливо витратити одразу і так, щоб у бюджеті не виникало великих і тривалих зобов'язань. З цієї точки зору підвищувати зарплату медпрацівникам було б помилкою. Тому: нове обладнання є, а лікарів і медтехніків – немає,

зважаючи на маленькі зарплати та відсутність усяких перспектив (подекуди вже справа доходить до страйків). Однак згідно із законом «Про місцеве самоврядування в Росії» міська та районна влада не має права зі свого бюджету доплачувати лікарям – це прерогатива регіональної та федеральної влади, за порушення якої – карне покарання. І ми знову повертаємося до хибної окупаційної системи російського управління, коли всі життєво важливі державні структури (силові, медичні, освітні тощо) виведені з-під контролю власного населення й узурповані владними елітами з метою його тотального підкорення.

Професія вчителя в Росії – гендерна: у школах працюють і здобувають освіту викладачів здебільшого жінки. Причому такий перекося статевого складу сприймається як само собою зрозуміле. Однак при аналізі культурної складової (кіно, література тощо) з'ясовується, що

автори частіше зображають, до того ж позитивно, учителів-чоловіків, а вчительок, як правило, – негативно. На наш погляд, це зумовлено амбівалентністю ставлення населення до освіти як до суспільного інституту. Народ не потребує освіти, тому професія вчителя стала маловажливою! До того ж жінки-вчителі, за своєю біологічною основою, завжди емоційніші та невпевненіші у своїх силах, і тому прагнуть надмірно контролювати учнів. У школах виховують у тому числі й хлопчиків, які згодом повинні стати чоловіками, а в результаті виростають інфантильними, не здатними реально протистояти життєвим викликам.

Причиною сумнівів у користі освіти, особливо в провінції, стало, згідно з результатами соціологічних опитувань, наростаюче феодалізування російського суспільства. Адже освіта – один із різновидів соціального ліфта, спосіб підвищення статусу. Однак росіяни звикли до того, що не освіта підвищує статус, а навпаки – спочатку тіль-

ки високий статус дає можливість мати добру освіту. Тому криза в російській освіті далека від завершення і не зупиниться, доки не буде подолано кастово-феодалну систему статусів у сучасному російському суспільстві.

На завершення можна підсумувати, що такий устрій і становище Російської Федерації визначений усім природно-історичним процесом її розвитку. Описані негативні системні процеси незворотно призведуть до серйозної кризи, найпростішим виходом із якої є війна. Однак хотілося б, щоб Росія пішла іншим шляхом і змогла уникнути деструктивних процесів і колапсу, здобула ореол гідного члена світової спільноти держав.

Список використаних джерел:

1. www.theguardian.com/world/2014/jan/28
2. www.forbes.ua/news/1357540
3. www.constitution.ru/10003000/10003000-3.htm
4. http://rusplt.ru/society/provincial_vlast.html
5. www.philology.ru/linguistics1

АНОТАЦІЯ

Останніми роками з уст представників різних російських еліт лунають твердження про непорушну єдність великого слов'янського народу, який породив три могутніх родючих гілки (російську, білоруську та українську) під покровом, протекцією та захистом «старшого брата» – російської нації. Хто не розуміє величчя цієї ідеї, той за визначенням є націонал-зрадником. У разі іншого шляху розвитку – європейської інтеграції – Україна має можливість стати «європейським Китаєм», а Росія – через п'ять років отримати першу соціальну революцію.

Ключові слова: соціологічні дослідження, система державного управління, влада, бізнес, народ, стейкхолдерські відносини.

АННОТАЦІЯ

В последние годы из уст представителей российских духовных, культурных, экономических, политических, управленческих элит и властей раздаются утверждения о нерушимом единстве великого славянского народа, породившего три могучих плодородных ветви (российскую, белорусскую и украинскую) под сенью, протекцией и защитой «старшего брата» – русской нации. Кто не понимает величие этой идеи, тот по определению есть национал-предатель. В случае иного пути развития – европейской интеграции – Украина имеет возможность стать «европейским Китаем», а Россия – через пять лет получить социальную революцию.

Ключевые слова: социологические исследования, система государственного управления, власть, бизнес, народ, стейкхолдерские отношения.

Нація на варті Європи, або Чому в Україні жодне покоління не може прожити без війни?

Від початку історії нашо-
му народові довелося
зіштовхнутися з необхід-
ністю обороняти свій край,
свою домівку, свою родину
від нападів агресивних
сусідів. Воїнами в житті й
по ментальності та захис-
никами своєї оселі були
кочові народи скіфів і сар-
матів. Від кочівників зі
сходу довелося обороняти-
ся також колись україн-
ської нації та державності
– Київській Русі. Цікавим
є той факт, що і під час
зародження української
державності, і сьогодні
джерелом небезпеки для
нашої країни є східний
сусід. Спочатку це були
печеніги, від чиїх набігів
успішно захищалася Київ-
ська Русь, потім на східно-
му та південному кордонах
з'явилися майбутні руй-
нівники княжої держави –
татари. Саме під натиском
цих войовничих племен зі
сходу впала Київська Русь,
далі її естафету на варті
східного кордону Євро-
пейської цивілізації та
європейських цінностей
перехопила Галицька Русь,
або Галицько-Волинське
князівство. Саме наші
предки стали тоді живим
щитом на кордоні Європи,
захистивши і, можливо,
врятувавши Європу від
руйнації та спустошення
дикими кочівниками зі
сходу.

Так само на варті Європи
стояли від початку й до
кінця свого існування
запорізькі козаки, бойову
відвагу яких знали та ціну-
вали деякі європейські

монархи. Запорізька Січ
виконувала протягом
усього свого існування
роль своєрідного «блок-
посту» від татарської та
татаро-московської нава-
ли. Саме вони – моско-
вські татари знищили Геть-
манщину (наступну форму
української державності)
та зруйнували зрештою
Запорізьку Січ у 1775 році.
І знову джерелом небезпе-
ки для України був схід-
ний напрямок... Не так
важливо, що на той час
наш східний сусід татарин
уже одягнув «європейську
маску», змінив свою назву
з Московського ханства,
чи то царства на Російську
імперію – від зміни назви
суть не змінилася. З
моменту їх появи і донині
наші східні сусіди назива-
лися москалями, як би
вони не намагалися при-
власнити собі історію
Київської Русі, нібито
Московське царство засно-
ване татарами в XIII ст.,
спадкоємцем якого сьогод-
ні є Російська Федерація,
має щось спільне з Київ-
ським князівством, яке

процвітало задовго до
появи «болотного царства
Московії». Теза про те, що
деякі території теперіш-
ньої РФ були частиною
Київського князівства і
також є слов'янськими –
не витримує жодної кри-
тики, якщо уявити собі
комунікації часів X-XIII
століть, адже, живучи один
від одного на відстані тися-
чі кілометрів, мешканці
Київської держави та угро-
фінські племена, що про-
живали на території май-
бутнього Московського
царства, напевно, навіть
ніколи не бачили один
одного.

Наші предки завжди
змушені були стояти
насторожі східного кордо-
ну Європи, при цьому вою-
ючи також із сусідами на
заході, які, перемагаючи
українців, не усвідомлюва-
ли того, що підставляють
себе під удар «східного
сусіда Європи».

Перебуваючи у складі
чужих держав (двох
полярно різних імперій),
наші пращури все одно
змушені були воювати,

захищаючи інтереси чужих
імперських правителів.
Тут уже безпосередньо з
вини сусідів наш народ,
який завжди хотів просто
мирно жити на власній
землі, змушений був втра-
чати своїх синів і пролива-
ти свою кров. Якщо враху-
вати, що східні сусіди –
дотримуючись давнього
татарського методу війни
– закидати ворога трупа-
ми, тобто перемогти за
рахунок кількісної перева-
ги, не шкодували життя
українців, які воювали у
складі їхніх армій, то це
пояснить такі величезні
жертви українського наро-
ду як під час Першої, так і
під час Другої світових
воєн.

Саме у XX ст. Україна
втратила найбільшу кіль-
кість життів своїх синів та
дочок, і, що найжахливіше,
загинули вони здебільшо-
го не на полі бою, а внаслі-
док проведення з боку все
того ж нашого сусіда полі-
тики геноциду та репресій
проти української нації.
Протягом XIX ст. та почат-
ку XX багато українських
рекрутів гинуло за амбіції
російських царів у не
потрібних українському
народові війнах. Уже під
час Першої світової війни
українці отримали шанс на
здобуття своєї державнос-
ті, що знову ж таки була
придушена «доброзичли-
вими» сусідами, які завжди
«краще знали – що потріб-
но нашому народу» і були
готові взяти його у свої
«братні обійми». Як би ми
не оцінювали події 1917-

1921 рр., зокрема війну, що охопила територію нашої країни, чи називаючи її боротьбою за незалежність, чи громадянською війною, незаперечним залишається той факт, що це була війна в російській імперії з російською армією. Покоління наших прадідів не зазнало б тоді настільки страшних жертв, якби територія України не була частиною російської імперії. Так, на той час уся Європа була охоплена світовою війною, але в Європі війна закінчилася восени 1918 р., на відміну від Росії, відсталі в економічному та соціальному аспектах і прогнилі з середини від тих же недуг, що пронизують російське суспільство й нині (корупція, злиднений рівень життя, відверте оковамилювання, алкоголізм тощо). Доказом можливих «менших страждань» українського народу є доля західноукраїнських земель, що входили до Австро-Угорської імперії, там також була боротьба за незалежність, війна з поляками, що фактично знищи-

ли новоутворену Західноукраїнську державу. Там, звичайно, також були жертви, але не було мільйонів втрачених життів невинних людей під час штучних голодоморів і репресій проти власного народу. Звичайно, у інших країнах також не все було ідеально та демократично, враховуючи тогочасні соціально-політичні умови, проте ніде терор проти власного народу не сягнув такого жажливого та всеохопного масштабу, як це було в Радянському Союзі, що став прямим спадкоємцем Російської імперії, Московського царства і Золотої орди Чингізхана. Лише в такій країні, чи то сказати б «тюрмі народів», якою є Росія й досі, як би вона себе не називала (орда, царство, імперія, союз, федерація), терор і геноцид проти волелюбного та непокірного українського

© Valeriia Liashenko

народу міг сягнути таких вселенських масштабів. Нагадаємо, що лише під час штучно організованого голодомору 1932-1933 рр. за приблизними підрахунками в Україні загинуло від голодної смерті 10 млн. наших співвітчизників. Це стільки ж, якщо не більше, як під час Другої світової війни.

Як показав хід історії, на жаль, згадані події виявилися не єдиною спільною бідою наших дідів і прадідів. Розпочалася Друга світова війна – найжахливіша в історії людства за кількістю жертв. І знову український народ зазнав найбільших втрат з усіх окремо взятих європейських націй. Далеко не в останню чергу ці величезні втрати та пов'язані з війною страждання, що продовжувалися й після завершення війни, як то війна ОУН-УПА з радянською владою (така сама боротьба відбувалась у 20-х роках на

території радянської України), були знову ж таки спричинені тим, що Україна не була самостійною державою, а входила до складу російської імперії, яка тоді вже називалася СРСР.

Таким чином, Перша світова війна, національно-визвольні змагання до середини 20-х років, війна проти українського народу з боку московського керівництва у формі голодоморів і репресій, Друга світова війна та боротьба проти радянської влади до середини 50-х років (тут московське керівництво знову

завдало «удару голодом» по українському народові), війна за імперські інтереси московського керівництва в Афганістані, де загинуло та було покалічено багато синів уже «нового покоління» Радянської України, та нарешті сьогоднішня «неоголошена», або «гібридна» за сучасною термінологією війна РФ проти незалежної України з окупацією нашої території – це все лише події історії, що торкнулися нашого народу.

Головною, якщо не єдиною, причиною того, що в Україні жодне покоління не може прожити без війни, є навіть не відсутність незалежної держави, а наявність агресивних сусідів, особливо північно-східного.

**Володимир
ЛИВИНСЬКИЙ,
магістрант
Дипломатичної академії
України при МЗС**

20-річчя Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи у світлі революційних перетворень в Україні

1. 20 років сприяння місцевій і регіональній демократії

26-а сесія Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи (КМРВРЄ), що проходила наприкінці березня цього року в Страсбурзі, була відзначена знаменною подією – 20-річчям утворення Конгресу та проходила під гаслом «20 років сприяння місцевій і регіональній демократії».

У 1957 р. Рада Європи започаткувала Постійну Конференцію місцевих і регіональних влад Європи. А 14 січня 1994 р. рішенням Комітету міністрів Ради Європи замість Постійної Конференції було створено інституційний орган Ради Європи – Конгрес місцевих і регіональних влад Європи, який згодом змінив свою назву на Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи.

Відповідно до своїх статутних завдань Конгрес Ради Європи:

- відстежує стан місцевої та регіональної демократії в країнах-членах Ради Європи та здійснює моніторинг дотримання країнами-членами положень Європейської хартії місцевого самоврядування (у вигляді звітів, резолюцій і рекомендацій, що направляються до Комітету міністрів Ради Європи та урядів країн-членів);

- є форумом, на якому представники органів місцевої та регіональної влади можуть обговорювати спільні проблеми, обміню-

ватися досвідом, представляти урядам свою точку зору з цього приводу (у вигляді резолюцій);

- консультує Комітет міністрів і Парламентську асамблею з усіх питань, що пов'язані з місцевою та регіональною політикою (у вигляді рекомендацій);

- співпрацює з національними та міжнародними організаціями, які представляють органи місцевої та регіональної влади;

- організовує читання та конференції на місцевому та регіональному рівнях для залучення якомога ширших кіл громадськості, участь якої залишається визначальним чинником для формування справжньої демократії.

Ураховуючи членство в Раді Європи країн із різним рівнем політичного та економічного розвитку, діяльність Конгресу також сконцентрована на:

- вивченні стану місцевої та регіональної демократії в державах-членах і країнах, що є кандидатами на вступ до Організації, і, відповідно, наданні допомоги в розвитку ефективних структур місцевих і регіональних влад;

- реалізації ініціатив, що сприяють реальній участі громадян у демократичних процесах на місцевому та регіональному рівнях;

- представленні інтересів місцевого та регіонального самоврядування в процесі формування загальної європейської політики;

- розвиткові регіональ-

ного та транскордонного співробітництва задля досягнення стабільного економічного розвитку;

- проведенні спостережень за місцевими та регіональними виборами.

Набувши членства в РЄ, Україна взяла на себе низку зобов'язань у сфері реформування чинного законодавства на основі норм і стандартів РЄ. Станом на сьогодні, аналіз виконання Україною своїх зобов'язань і зобов'язань свідчить про те, що вони практично реалізовані. Україні залишається ще привести у відповідність до норм Ради Європи низку положень національного законодавства, зокрема, щодо змін до Конституції України.

Водночас за роки членства в Раді Європи нашій країні вдалося посісти гідне місце в організації та набутти значного позитивного іміджу. Україна та Рада Європи вже вийшли за межі етапу становлення двосторонніх відносин і активно розвивають співпрацю.

Налагожені дружні відносини Державного фонду сприяння місцевому самоврядуванню в Україні дають змогу ефективно працювати під час моніторингових місій Конгресу, залучати європейських фахівців Ради Європи, Конгресу для проведення правових експертиз на відповідність до європейських стандартів українських законопроектів у різних сферах життєдіяльності молоді Української дер-

жави, мати міжнародну політичну платформу, де країни-члени Ради Європи чують наш голос, головне, – мати міжнародну політичну підтримку нашої країни під час важливих політичних подій.

Позитивна спільна діяльність Державного фонду та Секретаріату Конгресу була неодноразово відзначена Головою КМРВРЄ Хервігом ван Стаа та Генеральним Секретарем Андреасом Кіфером.

Державним фондом сприяння місцевому самоврядуванню в Україні було підготовлено «Вітання Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи з 20-річчям утворення» (Додаток 1).

У цій атмосфері наша держава наразі, через 23 роки незалежності, проходить випробування на міцність, здатність зберегти власні здобутки, територіальну та політичну цілісність.

Постійна боротьба за владу різних політичних кіл протягом усієї історії сучасної України фактично не дала можливості проявитися реальній місцевій і регіональній демократії, вільному демократичному розвитку територіальних громад і громадянського суспільства.

Україна 20 лютого 2014 р. пройшла найболючішу точку психосоціальної трансформації суспільства, пов'язану з відторгненням у масовій свідомості громадян України кримінально-олігархічної моделі управ-

Голова КМРВРС Хервіг ван Стаа

Генеральний Секретар КМРВРС Андреас Кіфер

ління країною. Моделі, що спиралася на штучну систему цінностей і специфічні методи впливу на свідомість і поведінку людей, які сформувалися в радянський період, а згодом пристосувалися під потреби новоявлених «правителів» на пострадянських теренах.

Наразі глобальною метою усіх політичних сил України є необхідність визначити цивілізаційні виклики, що постали перед народом України, об'єднатися перед спільною загрозою втрати як територіальної цілісності, так і надбань молоді демократії.

Першочерговим завданням Уряду, усіх гілок влади в Україні є реформа місцевого самоврядування, децентралізація влади, приведення у відповідність до положень і принципів Європейської хартії місцевого самоврядування. Про це вже не раз наголошувалося з високих трибун.

Не менш важливим напрямом соціальних перетворень в Україні є вдосконалення і наповнення компетенцією, ресурсами та змістом механізмів соціальної мобілізації суспільства та реалізації представницької демократії на місцях.

Органи самоврядування на рівні міст, селищ, сіл і районів значною мірою

орієнтовані на забезпечення нагальних потреб місцевих громад і в цілому зберігають найвищий кредит довіри серед мешканців відповідних територій. Люди, об'єднані спільністю проживання та світосприйняття, мають більший потенціал до побудови конструктивної співпраці зі своїми виборними представниками та адміністраторами.

Швидка стабілізація та поступальне відродження України потребує негайного посилення повноважень, компетенції та ресурсного забезпечення місцевих органів влади! Мобілізація цього вектора революційних перетворень і спрямування його в конструктивне русло на основі принципів Європейської хартії про місцеве самоврядування повинно стати головним на порядку денному діяльності органів влади всіх рівнів.

Саме на рівні міста, селища та села повинно бути започатковане формування передумов для соціальної та економічної стабілізації. Саме місцева влада, наділена додатковими ресурсами та повноваженнями для забезпечення базових прав людини, повинна стати першою ланкою оборони національних інтересів, відправною точкою всіх процесів національного відродження на ґрунті демократії та загаль-

нолюдських цінностей.

Тільки це дасть змогу Україні просуватися шляхом реального розвитку місцевої та регіональної демократії, стати сучасною державою в європейській спільноті.

2. Ситуація в Україні та анексія Криму – у центрі дискусій на сесії Конгресу

Тяжким випробуванням для всієї Української держави став розвиток подій, пов'язаних із поступовою анексією Криму та подальшою дестабілізацією життя суспільства на сході країни.

Державним фондом сприяння місцевому самоврядуванню в Україні, українською делегацією в Конгресі місцевих і регіональних влад Ради Європи, Міністерством закордонних справ України, Постійним представництвом України в Раді Європи проведено велику роботу щодо активної підтримки Києва більшістю делегатів Конгресу Ради Європи, його керівництвом, міжнародними організаціями та європейськими країнами. Чимало зроблено для своєчасного висвітлення ситуації в Україні та прийняття відповідної резолюції Конгресом.

Одним із перших, хто відгукнувся на погіршення

політичної ситуації в Україні, був Голова КМРВРС Хервіг ван Стаа, який виступив із заявою щодо референдуму в АР Крим 16 березня 2014 року.

«Я не можу не висловити жаль щодо цієї ініціативи. Організація проведення референдуму за такий короткий строк, використовуючи закриті питання, без консультацій з національними органами влади та за умов несанкціонованої присутності збройних угруповань, що є кричущим порушенням міжнародного права, є пародією на демократичний процес, яку я засуджую. Це може стати серйозним кроком назад у демократичному розвитку цього регіону. Як президент Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи, Пан'європейської Асамблеї вибраних представників європейських міст і регіонів, я рішуче підтримую розвиток більшої регіональної автономії у наших державах-членах. Крім того, у 2013 році у своїх рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи щодо регіонів і територій зі спеціальним статусом у Європі, Конгрес закликав держави-члени Організації до більш широкого використання моделі спеціального статусу з метою забезпечення особливих потреб регіонів з особливими історичними та культурними характеристиками, у чому Крим слугує яскравим прикладом. Я б хотів підкреслити, що Крим уже має особливий статус Автономії у складі України. Якщо народ Криму бажає в подальшому поглибити та розширити автономію, то в Україні існує правова база для таких кроків, необхідних для перегляду відпо-

відних конституційних положень. Конгрес буде готовий надати необхідне сприяння та консультативну допомогу для будь-яких подібних ініціатив».

На засіданні пленарної сесії КМРВРЄ 25 березня 2014 р. відбулися термінові дебати щодо поточної ситуації в Україні, які «сколихнули» представників Конгресу. Свою думку висловили депутати майже від усіх національних делегацій. Дискусія точилася навколо питань окупації Криму, порушення міжнародного права, порушення прав людини на окупованих росіянами територіях і перспектив розвитку України як демократичної держави. Після обговорення було ухвалено заяву щодо ситуації в Україні. Категорично не схвалили ані її текст, ані самого факту голосування за цей документ лише члени російської делегації. Їх підтримали вірменські депутати.

Треба віддати належне членам української делегації, які виявили згуртованість і принциповість при відстоюванні кожного положення проекту Резолюції, що була прийнята переважною більшістю голосів.

Під час дебатів українська делегація в Конгресі Ради Європи повідомила про розвиток подій в АРК, зокрема, щодо незаконних дій РФ з її анексії, поінформувала про кроки уряду України, спрямовані на врегулювання ситуації, зокрема в частині запланованого здійснення реформи місцевого самоврядування в нашій державі.

У підсумку Конгрес не визнав псевдореферендуму в Автономній Республіці Крим, засудив анексію півострова Російською Феде-

рацією та висловив свою повну підтримку легітимним органам влади України, надав рекомендації щодо проведення реформи місцевої та регіональної демократії в нашій країні.

Термінові дебати відбувалися на основі проекту Декларації щодо ситуації в Україні, який було ухвалено голосуванням під час засідання Бюро Конгресу 24 березня 2014 року. Участь у дебатах узяло близько 30 делегатів низки держав-членів РЄ (зокрема, України, Грузії, Франції, Норвегії, Швейцарії, Польщі, Італії, Туреччини та інших).

Остаточний текст декларації з поправками було ухвалено голосуванням: 148 голосів – «за», 22 – «проти», 8 – «утрималося» (Додаток 2).

У цьому документі засуджується анексія Криму з порушеннями норм міжнародного права; не сприймається легітимність референдуму 16 березня 2014 р.; висловлюється стурбованість з приводу порушення територіальної цілісності України, висловлюється підтримка її нових і легітимних органів влади у будь-яких ініціативах з посилення демократії в країні та забезпеченні продуктивного діалогу між усіма політичними силами. Крім того, у документі нагадується, що перед референдумом Крим мав широкий ступінь автономії, яка може бути, за необхідності, посилена в консультації з державними органами влади України.

Слід зазначити, що завдяки зусиллям делегації нашої країни, до погодженого на Бюро проекту декларації було внесено поправки, які зробили мову остаточного докумен-

та ще більш жорсткою та конкретною щодо дій Російської Федерації. Зокрема, було додано посилення на окупацію території незалежних країн.

Крім того, Конгрес висловив намір направити до України, зокрема АРК, делегацію для вивчення ситуації на місці. Було прийнято рішення та сформовано відповідну делегацію спостерігачів за достроковими виборами в Україні, яка працювала в останній з 22 по 26 травня цього року.

Загалом до тексту декларації було внесено 18 поправок. При цьому поправки делегації України стосувалися важливості збереження в тексті визнання легітимності нової української влади (ухвалено), посилення в документі не тільки на Автономну Республіку Крим, а й на Севастополь (ухвалено), а також заклику до Конгресу звернутися до ПАРЄ з пропозицією розглянути можливість виключення делегації Російської Федерації з Асамблеї (відхилено).

Хотілося б підкреслити, що ситуація в Україні викликала серйозне занепокоєння практично в усіх європейських структурах і структурах Ради Європи.

Продуктивні ділові від-

носини України з Європейським Союзом і Радою Європи дали змогу отримати політичну підтримку країні на європейській міжнародній арені та у світі.

Зокрема, Президент Парламентарної Асамблеї Ради Європи Анне Бразеур категорично засудила референдум та анексування Криму Російською Федерацією, порушення Конституції та законодавства України, а також норм міжнародного права. Вона підкреслила, що всі країни-члени Ради Європи повинні поважати суверенітет і територіальну цілісність інших держав, що є фундаментальним правилом Організації та має дотримуватися всіма.

Пані Браузер також закликала підтримати Україну в зусиллях, спрямованих на зміцнення демократичних інститутів і проведення необхідних реформ за її стандартами, програмами співробітництва та механізмами моніторингу. Вона зазначила, **що реформа регіонального та місцевого самоврядування України є одним із головних пріоритетів і, спираючись на його багаторічну практику з моніторингу Європейської хартії місцевого самоврядуван-**

ня, Конгрес може надати владі України велику підтримку в цій галузі. Саме тому Декларація про ситуацію в Україні, прийнята Конгресом 27 квітня, пропонує низку заходів, які можуть бути прийняті для зміцнення місцевої та регіональної демократії в Україні.

Олег ХУСНУТДІНОВ,
кандидат наук з державного управління

Додаток 1.

Вітання Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи з 20-річчям утворення

Вельмишановний пане Ван Стаа,
Вельмишановний пане Кіфере,
Вельмишановні делегати Конгресу!

Делегація України вітає Вас із двадцятиріччям заснування Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи. Це свято важливе не тільки для Конгресу, а й для всіх держав-членів Ради Європи, зокрема для України.

Дуже приємно відзначати, що співпраця з Радою Європи, з Конгресом з питань підтримки розвитку місцевої демократії в Україні активно розвивається.

Співпраця України з Радою Європи стала відправною точкою, поштовхом, для розробки проекту Концепції реформування системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні та багатьох законодавчих актів.

Одним із вагомих механізмів Конгресу стосовно посилення розвитку демо-

кратичних процесів є механізм з моніторингу та оцінки розвитку місцевої демократії, реального впливу на виправлення ситуацій у країнах з молодого місцевою та регіональною демократією.

З початку свого існування Конгрес є ефективною міжнародною платформою для вироблення спільної політики з питань упровадження принципів Європейської хартії місцевого самоврядування, рушійною силою розвитку та становлення місцевої та регіональної демократії в країнах-членах Ради Європи.

Сьогодні Україна, як ніхто, відчуває важкість становлення молоді держави на шляху демократичного розвитку, цілісності та незалежності.

Завдяки Конгресу сьогодні місцеве самоврядування України вступає в якісно нову фазу розвитку, яка передбачає практичне втілення у життя кращих практик європейських міст і регіонів, впровадження європейських стандартів демократії.

Невичерпна енергія, професіоналізм, порядність та небайдужість керівників та делегатів Конгресу сприяють розвитку місцевого самоврядування в Європі, забезпечують стратегічне бачення шляхів розв'язання проблемних питань територіальних громад.

Бажаємо керівництву та членам Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи наснаги, плідної роботи, здоров'я, щастя, родинного добробуту та успіхів у подальшій діяльності!

МАЛІКОВ С.В.
Голова Державного
фонду сприяння місцево-
му самоврядуванню в
Україні

Додаток 2 Резолюція

Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи глибоко стурбований розвитком ситуації в Україні, зокрема нападами на територіальну цілісність країни.

Конгрес поділяє стурбованість, виражену з цього питання Комітетом міністрів і Парламентською асамблеєю Ради Європи, а також більшістю міжнародного співтовариства.

Конгрес не визнає легітимність референдуму, який відбувся 16 березня з порушеннями Конституції України і норм міжнародного права та без дотримання мінімальних демократичних гарантій, які повинні бути під час будь-якого голосування і які є необхідною передумовою для Конгресу, коли він бере участь у спостереженні під час місцевих і регіональних виборів.

Псевдоконсультації ні в якому разі не повинні створити умови для зміни кордонів між Росією та Україною. Тому Конгрес засуджує анексію Криму Росією. Це перший раз, з часів Другої світової війни, коли в Європі відбулося таке порушення міжнародного права.

Конгрес наголошує, що до цього референдуму Крим користувався широкою автономією, яку можливо, у разі необхідності, було б розширити через консультації з українською владою.

Крім того, Конгрес надає підтримку новій і легітимній українській владі для будь-яких ініціатив, які мають місце, зміцнення демократії у своїй країні та для забезпечення справжнього ді-

логу між усіма політичними силами.

Зокрема, цей діалог повинен дозволити російському населенню України повною мірою скористатися положеннями Рамкової конвенції щодо захисту національних меншин. В підсумку, це повинно призвести до конституційних та адміністративних реформ, що забезпечать цю країну установами, які отримають більші повноваження і які, спільно з місцевою та регіональною владою, відповідатимуть принципам Європейської хартії місцевого самоврядування.

Конгрес звертається до своїх рекомендацій, прийнятих на сесії, що проходила з 29 по 31 жовтня 2013 року, до доповіді про місцеву та регіональну демократію в Україні і закликає до:

- скасування конституційних і законодавчих обмежень для місцевої влади і зміцнення субсидіарності шляхом надання місцевим органам влади компетентності щодо значної частини державних справ;

- організації в найкоротші терміни виборів мерів, де ця посада залишалася вакантною протягом тривалого часу, зокрема, у Києві;

- передача адміністративних повноважень районів і регіонів до виборних органів з метою створення адміністрації під їхньою відповідальністю.

Така реформа сприятиме зміцненню демократії та соціальної, економічної і територіальної згуртованості України.

Конгрес готовий обговорити з новою владою реалізацію цих рекомендацій.

ЮНЕСКО – це ООН у галузі освіти, науки і культури

Юрій КОЧУБЕЙ,
Надзвичайний і Повноважний Посол України

Довідково:

Юрій Кочубей у 1955 р. закінчив факультет міжнародних відносин Київського державного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук;

з 06.1971 по 11.1977 — Постійний Представник Української РСР при ЮНЕСКО;

з 11.1977 по 1987 — заступник начальника відділу, начальник відділу, заступник Міністра закордонних справ УРСР, голова Національної комісії у справах ЮНЕСКО;

з 1987 по 1990 — заступник генерального директора ЮНЕСКО (Париж);

з 1990 по 1992 — заступник генерального директора, Постійний представник ЮНЕСКО при Відділенні ООН і спеціалізованих установах у Женеві;

з 09.1992 по 08.1997 — Надзвичайний і Повноважний Посол України у Французькій Республіці: Постійний представник України при ЮНЕСКО.

Україна 12 травня 1954 р. стала членом ЮНЕСКО після того, як 21 квітня того ж року до цієї організації вступив СРСР. Оскільки рішення про членство було ухвалено в Москві, Україна та Білорусія, як засновники і члени Організації

Об'єднаних Націй, вступили до ЮНЕСКО практично автоматично. Ми мали на це право і ним скористалися. Як члени ООН ми могли приєднуватися до будь-яких міжурядових інституцій, які діяли в оонівській системі, у тому числі – ЮНЕСКО.

Цю організацію було створено в 1945 році. У 1946 р. було ухвалено її Статут і визначено основні принципи та завдання, хоча це була і є окрема структура, базові методи її роботи, у тому числі Секретаріату, мали багато спільного з ООН.

Я підключився до роботи з ЮНЕСКО в 1970 році, коли став керувати відділом міжнародних організацій МЗС України. А без-

посередньо брав участь у роботі цієї організації вже в 1971, коли мене призначили Постійним представником УРСР при ЮНЕСКО. Із першого дня роботи ми (а нас було тоді двоє) бачили своє завдання в тому, щоб працювати на свою республіку (окрім того у нас ще були завдання союзного представництва). Ми намагалися надавати матеріали про Україну для публікації в усіх виданнях ЮНЕСКО. Зараз складно в це повірити, однак на той час офіційні документи, якими оперував Секретаріат ЮНЕСКО щодо України, спирався на дані перепису, проведеного в 1926 році, за яким рівень письменності в Україні був зовсім низь-

Відкриття «Днів Олександра Довженка в ЮНЕСКО» 9 жовтня 1984 року. Перед мікрофоном (зліва направо) Анрі Лопес, заступник Генерального директора ЮНЕСКО, А.М. Зленко, Ю.М. Кочубей, Ю.В. Костенко, Париж, 9 жовтня 1984 року

ким. Ми мусили виправляти хибне уявлення про Україну, надавши інші офіційні матеріали.

Також моїм завданням, яке мав перед собою, було залучення українських громадян до роботи в Секретаріаті ЮНЕСКО. Державі це було практично і фінансово вигідно, оскільки кожен співробітник організації одержував прожитковий мінімум, а решту в обов'язковому порядку перераховував до казни. З іншого боку, українські дипломати мали можливість забезпечити просування інтересів України у світі.

Тоді ми мали надзвичайно обмежені можливості, але намагалися використовувати найменші. На кожній конференції, яку організовувало ЮНЕСКО, ми прагнули забезпечити участь українських фахівців, які озвучували інформацію про Україну, її культурну спадщину, науковий потенціал.

На той час почав реалізовуватися так званий «Слов'янський проект» ЮНЕСКО. Він передбачав поширення і популяризацію слов'янських культур у світі, оскільки саме слов'янські культури, на

думку ініціаторів, не були забезпечені міжнародною підтримкою, на відміну від, скажімо, арабських, латиноамериканських, африканських, не говорячи вже про європейські.

Я доклав чимало зусиль, аби Україна у тому проекті була представлена гідно. Наші представники регулярно приїжджали на засідання Комітету. Серед активістів цього проекту хотів би згадати члена-кореспондента Національної академії наук УРСР славіста Григорія Давидовича Вєрвеса. Завдяки його зусиллям нам вдалося виокремити місце для цілої серії українських публікацій у

UNESCO 18e Conférence Générale PARIS 1974

виданнях ЮНЕСКО. Коштом ЮНЕСКО було видано і поширено світом книжку про Тараса Шевченка іспанською, французькою, англійською мовами. Було створено антологію української поезії іспанською мовою. Тобто ми намагалися використовувати кожен нішу, кожен можливість для пропаганди української культурної спадщини. Це був прекрасний проект ЮНЕСКО, який мав спонукати кожен слов'янську державу дослідити і записати історію своєї культури.

Тоді журнал «Кур'єр ЮНЕСКО», який видавався кількома десятками

мов, опублікував статті Тараса Шевченка та репродукції його картин, переклади творів. Ми домоглися, що побачив світ і український варіант «Кур'єра ЮНЕСКО» за рахунок Секретаріату ЮНЕСКО, де Україна мала дві сторінки для пропаганди своєї культури і науки.

Безумовно, серед основних напрямів моєї роботи в ЮНЕСКО, був і матеріальний. Ми домовлялися про стипендії для українських науковців, на які вони мали можливість підвищувати свою кваліфікацію в усіх країнах світу. Здебільшого завдяки особистим контактам та дружнім зв'язкам вдавалося долати непереборні складнощі. Так, скажімо, я зміг конвертувати советські рублі на долари і придбати копіювальні машини (13 одиниць!!!) для Національної академії наук УРСР (за що мене згодом було піддано критиці).

Робота і авторитет в ЮНЕСКО допомогли мені згодом знайти кошти на видання п'ятитомника Агатангела Кримського в Національній академії наук України.

Незважаючи на загальний скептицизм, я вважаю,

що і Організація Об'єднаних Націй, і її рідна донька ЮНЕСКО матимуть хороше майбутнє. Існує величезна система освіти, науки, культури. Хтось має її підтримувати у світовому масштабі. ЮНЕСКО – це ООН у галузі освіти, науки і культури.

Довідково

За період членства в ЮНЕСКО Україна чотири рази обиралася до керівного органу Організації – Виконавчої ради: у 1981 – 1985 рр., 1995 – 1999 рр., 2001 – 2005 рр. та в листопаді 2013 р. (у ході 37-ї сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО) на період до 2017 року. Представником України у Виконавчій раді ЮНЕСКО є заступник Міністра закор-

донних справ України, Голова Національної комісії України у справах ЮНЕСКО Данило Лубківський.

У рамках ЮНЕСКО Україна виступила ініціатором багатьох міжнародних програм і проектів, зокрема щодо використання засобів інформації з метою зміцнення миру, недопущення пропаганди війни, насильства і ненависті між народами, що дало поштовх до розроблення і прийняття відповідних декларацій ЮНЕСКО (1978 р.): «Про основні принципи щодо вкладу засобів масової інформації у зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, у розвиток прав людини і в боротьбу проти расизму, апартеїду та підбурювання до війни»; «Про раси і расові забобони».

Україна і ЮНЕСКО підтримують регулярний політичний діалог на найвищому рівні. За роки членства країни в ЮНЕСКО відбулося сім робочих та офіційних візитів гене-

Під час візиту Генерального директора ЮНЕСКО Ірини Бокової до України 22 квітня 2014 року

ральних директорів Організації в Україну, зокрема, Амаду Махтар М'Боу (Сенегал) відвідав нашу країну у травні 1982 р.; два візити Федеріко Майора (Іспанія) відбулися у квітні 1991 р. та листопаді 1997 р.; два візити Коїчіро Мацуури (Японія) – вересень 2000 р. та квітень 2006 року.

Нинішній Генеральний директор ЮНЕСКО Ірина Бокова (Болгарія) відвідала Україну двічі – 20-21 квітня 2011 р. та 22 квітня 2014 року.

Переважною більшістю

голосів 10 квітня 2014 р. Виконавча рада ЮНЕСКО ухвалила внесену Україною резолюцію «Моніторинг ЮНЕСКО ситуації в Криму (Україна)», у якій висловила занепокоєння зростаючою мілітаризацією півострова з боку Росії, що становить загрозу безперервності освітнього процесу, захисту свободи слова та збереження культурної спадщини.

Особливу увагу було приділено питанням співробітництва України та ЮНЕСКО щодо вироблення спільного алгоритму дій з метою збереження та захисту української культурної, природної та наукової спадщини на окупованій Росією території Кримського півострова, забезпечення сталої роботи освітніх і наукових установ в АРК, а також реалізації головних положень ухваленої на 194-й сесії Виконавчої Ради ЮНЕСКО 15 квітня ц.р. резолюції щодо ситуації в АР Крим «Моніторинг з боку ЮНЕСКО ситуації в Автономній Республіці Крим (Україна)».

Фотографії з архіву Ю.М. Кочубея надано особисто автором

Василь Тарасенко — засновник Держави Ізраїль

Ця історія невіддільна від імені українського дипломата Василя Якимовича Тарасенка, неординарним діям якого Держава Ізраїль зобов'язана мало не самим своїм існуванням.

За пропозицією Молотова 1947 р. він був призначений радником у радянське посольство у Вашингтоні, а незабаром став главою Української делегації у складі ООН як незалежної делегації. Цей особливий статус Україні, як і Білорусії, було надано, зважаючи на їх внесок у розгром фашизму.

Як свідчить сам Тарасенко, ставлення до ідеї єврейської держави у Радянській делегації було прохолодним, однак існувала директива Сталіна голосувати за створення Ізраїлю. Тут був цілий комплекс інтересів, включаючи і надію на соціалістичну орієнтацію цієї держави, і прагнення послабити позиції Великої Британії в Близькосхідному регіоні з його колосальними запасами нафти. У другому пункті інтереси СРСР та США співпали, тому в день «каф-тет бе новембер», тобто 29 листопада 1947 р. на розгляд Генеральної асамблеї ООН було винесено дві резолюції: одна — британська — про створення єдиної держави Палестина, в якій євреї ставали б національною меншиною, і друга — радянсько-американська — про поділ Палестини на єврейську та арабську незалежні держави. Прийняття другої резолюції зовсім не було само собою зрозумілим, багато

держав сумнівалися. Араби, як відомо, були категорично проти, тож мобілізувати більшість ніяк не вдавалося. Американцям довелося спеціально доставити на засідання представників Філіппін і Парагваю. У результаті набралася-таки дві третини голосів: 33 — за розділ Палестини, проти — 13, утрималися — 10.

Далі розпочалося найцікавіше. Генасамблея ухвалила, що прийнята резолюція залишиться в силі тільки в тому разі, якщо на наступній сесії 14 травня 1948 р., на день закінчення строку британського мандата, не буде прийнято іншого рішення. Повторне голосування повинно відбутися не пізніше 18 години...

Тим часом розпочалася холодна війна, гонка озброєнь. США до травня 48-го повернули курс на 180 градусів, вирішивши підтримати Британію — її вплив уявлявся менш страшним, аніж зростаюча роль Радянського Союзу. Тож до 14 травня проти поділу Палестини було вже 40 країн, а «за» — тільки СРСР, Україна, Білорусія, Польща, Чехословаччина та Югославія. І ось настав цей останній робочий день позачергової сесії Генасамблеї ООН — 14 травня. Усі чекали останнього голосування по новій, англо-американській резолюції.

Однак бук-

вально за 15 хвилин до 18-ї години головуєчий, представник Аргентини д-р Арсе, на півслова перервав промову Андрія Громика й оголосив голосування. Громико повернувся на місце, прошепотівши щось на кшталт «усе пропало». Почувши це, Тарасенко схопився і закричав, що хоче висловити свою точку зору за процедурою голосування. Попри заперечення голови, він швидко пішов до трибуни. При цьому нечітко вимовлені ним слова «I want to state my point of view» (точка зору) були почуті, як «point of you», тобто «про вас», і сприйняті головою так, що, делегат каже: «Я хочу поговорити про вас», ніби хоче спровокувати конфлікт. Арсе покинув своє місце і вибіг із зали, голосно закликаючи поліцію.

Тарасенко, піднявшись на трибуну, став експромтом виголошувати промову, яку закінчив, коли пролунали бурхливі оплески. Аплодувала група євреїв Нью-Йорка, що знаходилися в залі. Справа в тому, що стрілка годинника до того моменту перевалила за позначку «6».

Доктору Арсе не залишилося нічого іншого, як ого-

лосити, що, оскільки голосування не відбулося й інше рішення не було прийняте до 18-ї години, у силі залишається колишнє — про поділ Палестини.

Наступного дня до Тарасенка прийшла ціла єврейська делегація, яка передали йому подяку від Бен-Гуріона і тільки що створеного уряду Ізраїлю. Українському дипломату подарували книгу Тори і запропонували почесне громадянство. Сам Тарасенко не заперечував, але Москва категорично сказала «ні».

За два місяці до закінчення каденції його відправили у відпустку і відсторонили від роботи «за активну проізраїльську позицію та український сепаратизм».

Тарасенко повернувся до Києва й очолював кафедру історії зарубіжних країн в університеті до 1982 року. Кафедри ж позбувся, виступивши проти хабарництва. Лекції читав українською мовою. Очолював громадський фонд «Україна — Ізраїль», отримував листи від Біньяміна Нетаньяху і Давида Леві — у 90-ті роки міністра ВД Ізраїлю. На 50-річчя Ізраїлю разом із сином і донькою відвідавати цю країну і, кажуть, сподівався на те, що Україна

зможе повторити «ізраїльське диво».

...А Тарасенко так і не розповів, яка сила підняла його тоді з місця і допомогла зробити здавалося б неможливе. Він зізнавався, що й сам не зміг собі цього пояснити...

**З розповіді
Олександра Дова**

До Міжнародного Дня Африки та 20-річчя народження новітньої Південної Африки

Invictus (нескорений)

Політичний портрет Нельсона Мандели (1918-2013)

Лілія САМОЙЛОВА,
радник УГС, аспірантка ДАУ
при МЗС України

ХЛОПЧИСЬКО ІЗ СХІДНОГО КЕЙПА

Нельсон Мандела (Nelson Rolihlahla Mandela) народився 18 липня 1918 р. в селі Мвезо, поблизу містечка Умтата південноафриканської провінції Східний Кейп. Рід Мандели походить з молодшої гілки роду Тембо (субетнічна група коса). У своїй біографічній книзі «Long Walk to Freedom» («Довгий шлях до свободи») Мандела згадує, як батько називав його Роліхлахла (Rolihlahla), що в перекладі з мови коза означає «той, що створює проблеми» (troublemaker). Дійсно, він створив достатньо проблем для режиму апартеїду, що існував у тодішній Південній Африці, навіть перебуваючи довгі 27 років за ґратами в'язниці Робін Айленд. Роліхлахла був найстаршим сином від третьої дружини батька Носікіні Фанні, родина яких мала тринадцятеро

“We were expected to destroy one another and ourselves collectively in the worst racial conflagration. Instead, we as a people chose the path of negotiation, compromise and peaceful settlement. Instead of hatred and revenge we chose reconciliation and nation-building”

Nelson Mandela

дітей. Ім'я Нельсон він отримав завдяки шкільному вчителю, а Мандела – від імені дідуся.

БОРЕЦЬ

Революційний дух був у крові майбутнього лідера завжди. Навчаючись в Університеті Вітватерсранда, брав участь у страйках, працював у місцевій газеті. Після переїзду до Йоганнесбурга, де Нельсон мав намір продовжити займатися правничою справою, уперше в житті побачив освітлені вулиці, скоштував шинку та знайшов білошкірих друзів. Удома в Східному Кейпі його походження гарантувало повагу, у Джо-бургу (так південноафриканці називають Йоганнесбург) Мандела мав її завоювати та створити себе. Тут він знаходить кохання, одружується, а також спільно з найближчим соратником Олівером Тамбо організовує перше в країні юридичне бюро для чорношкірого населення (Олівер Тамбо – керівник закордонного крила АНК, координатор зовнішніх зв'язків організації. Іменем О. Тамбо

Summary
Biographical sketch dedicated to Nelson Mandela, the individual, thanks to whom 20 years ago on April 27, 1994 more than twenty million South Africans of different skin color stood in long lines, so that for the first time in the history of South Africa they could participate in the national and really democratic elections and finish the apartheid regime forever. And prove of that this year are “anniversary” elections in South Africa (7 May, 2014), which this time coincided with the 20th anniversary of the first independent elections after the elimination of racial discrimination.
Keywords: Nelson Mandela, South Africa, apartheid, elections, freedom.

названо міжнародний аеропорт і будинок Департаменту міжнародних відносин та співробітництва ПАР). Розуміючи, наскільки його свобода і права обмежені, майбутній лідер «поступово втягується у світ політики, оскільки зневірився у своїх старих поглядах». Згадуючи про той важливий період для нового досвіду, писав: «Це також не було прозрінням, ні особливим відкриттям чи моментом істини, але однозначно це було стійким накопиченням тисячі образ, принижень та незабутніх моментів, які виробили в мені злість, протест та бажання боротися з системою, яка ув'язнила мій народ».

У 1944 р. Нельсон вступає до лав Африканського Національного Конгресу (АНК), де поступово починає формувати військове крило «Спис Нації» та

Молодіжну лігу АНК. Після перемоги на виборах 1948 р. Національної партії білих африканерів було створено нову конституцію, головними засадами якої стало впровадження в Південній Африці режиму апартеїду. В основу цієї політики було покладено ідею про відокремлений розвиток європейських і неєвропейських жителів. Внаслідок застосування норм апартеїду, чорношкірих було доведено до абсолютно безправного стану, кольорові мешканці країни також не мали жодних громадянських прав. Через загострення расової боротьби Мандела розробляє так званий план М, згідно з яким осередки АНК переходять у підпілля.

Обравши шлях революційних перетворень, спільно з побратимами Олівером Тамбо, Уолтером Сісулу та Ахмедом Катрадою організовував масові протести та акції непокорі існуючому ладу. Як правило, керівник страйкарів під час заходів

Генеральний секретар ООН Бан Кі-мун підкреслював, що Мандела був «титаном справедливості».

скандував лозунг «Amandla!» («Влада!»), у відповідь демонстранти скандували «Ngawethu!» («У наших руках!»). Уряд жорстоко реагував на страйки. Під час однієї з таких акцій у 1950 р. було вбито 18 чорношкірих південноафриканців. Згадуючи ці часи в мемуарах, Мандела підкреслює, що для нього «ненасильство під час демонстрацій було не просто моральним принципом, а принциповою стратегією», зауважуючи, що «не існує жодної моральності у використанні вогнепальної зброї». Однак уже спокійно сприймати те, що коїлося навколо, ставало неможливим, і Нельсон розпочинає активну боротьбу з режимом. Арешти, суди, заборона виходити за межі будинку, зустрічатися з більше ніж однією особою – стає його повсякденним життям. У цей же час відбуваються зміни і в його сімейному

житті. Нельсон розлучається зі своєю першою дружиною Евелін та одружується з Nomzamo Winifred Madikizela або Winnie (Уінні). До речі, імя Nomzamo означає «та, що бореться». Подружжя оселяється неподалік Йоганнесбурга в містечку Совіто – тауншипі для чорних. Обоє на той час є активними членами АНК та бійцями з тодішнім режимом.

У 1959 р. Манделу спільно з іншими 29-ма революціонерами було заарештовано й ув'язнено.

Наступний п'ятирічний строк, який отримав Мандела за активну політичну діяльність, припав на той час, коли сталася сумнозвісна трагедія в містечку Шарпвіль, де під час розгону демонстрантів загинуло 69 чорношкірих південноафриканців, у тому числі й діти. Деякий час потому Нельсона відпускають із тюрми, він криється в під-

Президент США Барак Обама зазначив, що світ втратив «одну з найвпливовіших, найсміливіших та найсильніших особистостей, з якими нам випало жити в один час». Через усі перешкоди, які політик долав протягом свого життя, і виклики, що стояли перед нацією, він ніколи не втрачав суті своєї головної мети: досягнення свободи для народу та розширення кола цієї свободи для кожного.

піллі, працює садівником, водієм, постійно переховуючись від поліцейських, і стає безпосереднім організатором діяльності АНК. Головне завдання полягало у втіленні в життя Програми дій АНК, яка включала організацію низки страйків, бойкотів та акцій громадянської непокорності, що часто призводило до запеклих зіткнень з владою.

Після багатьох років дискусій про ненасильство АНК закликає своїх членів перейти від слів до безпосередніх дій. У 1961 р. партія доручає Манделі створити її військове крило, яке називалося Umkhonto we Sizwe (МК), що значить «спис нації». Попри те, що до виконавчого комітету АНК заборонялося входити білим членам організації, членство в МК було відкритим для представників усіх расових груп. Тому Мандела у терміновому порядку вводить до лав організації декількох білошкірих комуністів, включаючи Джо Слово (Joe Slovo), лідера південноафриканської комуністичної партії, інших спеціалістів-диверсійників.

Завдячуючи широким політичним зв'язкам за кордоном, Мандела організовує тренувальні навчання ведення партизанської війни для членів МК у Китаї. Відвідує декілька вже незалежних на той час африканських країн і про-

водить політичні консультації з місцевими побратимами. Зустрічається з британськими високопосадовцями в Лондоні, два місяці тренується у військовому таборі в Ефіопії. Як результат, у 1961 р. МК провело низку саботажів і диверсій на залізничних дорогах у трьох великих містах Південної Африки.

За підбурювання робітників до страйків і виїзд з країни без дозволу в серпні 1962 р. його знову заарештовано. Політик згадує, що коли постав перед суддями під час засідання в Йоганнесбурзі, то на їхніх обличчях читалася провина. Судді ніяковіли, бачачи, що одного з їхніх колег було звинувачено за переконання, і винесли вирок – п'ять років в'язниці. Проте несподівано строк було збільшено після драматичних подій, або так званої Рівонійської справи. Поліцією на фермі неподалік м. Рівонія було викрито схованку МК із планами військового крила АНК здійснити державний переворот за допомогою поставок зброї з-за меж країни. Адвокати під час судових слухань наполягали, що так звана операція «Mayibuye» («Повернення до початку») була лише ідеєю та багато представників АНК, у тому числі й Мандела, вважали її нездійсненною. Однак суд визнав Нельсона Манделу винним

і після перегляду справи засудив ще п'ятьох однодумців до довічного ув'язнення.

У 1964 р., коли йому оголошували вирок про довічне ув'язнення, Нельсон Мандела сказав: «Усе своє життя я присвятив боротьбі за свободу африканського народу, я виступав як проти білого диктату, так і диктату чорного. Я завжди мріяв про ідеал демократії та вільного суспільства, у якому всі люди могли б жити в повній гармонії і мати однакові можливості. Це той ідеал, заради якого я живу і до якого я прагну. Якщо знадобиться, заради цього я готовий віддати життя».

В'ЯЗЕНЬ СОВІСТІ

Після оголошення вироку про довічне ув'язнення Нельсона було перевезено до в'язниці Робін Айленд (Robben Island), яка має вигляд скелі-острова, неподалік Кейп Тауна (нині музей), що продувається морськими вітрами й омивається холодними водами Атлантики. У колоніальному минулому тут розміщувалися спочатку лепрозорій, потім божевільня, згодом в'язниця, де ще в 1819 р. британці утримували лідера повстанського племені коза Макану. Умови були відповідними. Чорношкірим політичним в'язням заборонялося все, окрім важкої праці в кар'єрі. Наглядачів належало називати тільки словом «baas», що з мови білих африканерів значить «господар». Протягом багатьох років Нельсону не дозволялися побачення із сім'єю та навіть листування. Коли його мати, а потім старший син померли, йому було відмовлено в проханні відвідати могили.

Політичні в'язні вирішу-

ють не коритися існуючим порядкам та навіть розробляють стратегію виживання. У мемуарах Мандела згадує, що «знаходився в обмеженому просторі та в'язниця стала малою ареною для щоденної боротьби. За ґратами чи поза ними расизм і репресії залишалися однаковими». Завдяки щоденним протестам і скаргам в'язні поступово покращували умови свого перебування. З 1970 р. призупинено тяжку працю в кар'єрі. Нельсон почав доглядати за лагерним садком і водночас таємно писати щоденник, який потім став основою його майбутньої книги «Довга дорога до свободи». Вирішальним стало те, що попри ненависть до щоденних проявів апартеїду з боку керівництва колонії він старався розгледіти в наглядачах людські якості. «Усі люди, навіть до яких спочатку, здається, неможливо підступити, мають серце і порядність, — пише він. — Якщо розтопити їхні холодні серця, вони можуть змінюватися».

У 1979 р. Нельсону вперше було надано медичну допомогу в кейптаунському госпіталі «для білих», де він відчув, що расова ворожнеча поступово починає танути.

На демонтаж режиму піднявся практично увесь світ. Рада Безпеки ООН вводить низку обов'язкових санкцій,

які включають заборону на постачання зброї до ПАР, заборону на співробітництво у сфері розробки та виробництва зброї, у тому числі ядерної. Окрім того, ООН вводить жорсткі економічні, політичні, культурні, наукові санкції стосовно ПАР. Було розірвано дипломатичні відносини з майже всіма країнами світу, ПАР перебувала в політичній ізоляції. У 1985 р. Генеральна Асамблея ООН приймає Міжнародну конвенцію проти апартеїду в спорті. Міжнародний Олімпійський комітет одностайно приймає рішення відмовити південноафриканській команді в участі в Олімпійських іграх. Члени Конгресу США, керівники СРСР, особливо лідери країн-членів Організації африканської єдності, прогресивні діячі культури, науки в усіх кутках світу виступали проти апартеїду та за звільнення політичного в'язня №1. Мандела стає своєрідним символом, в'язнем совісті світового масштабу.

Виконавчий комітет АНК, який на той час перебував у екзилі, вирішує відкрито розпочати боротьбу за визволення Нельсона Мандели. Лідери партії більше не проводять марші під лозунгами засудження расизму та режиму апартеїду в Південній Африці. Головний меседж расової боротьби партії до

світової спільноти стає простим і ємким: «Free Mandela!» Ця фраза швидко перекочувалася на постери, банери і футболки страйкарів у багатьох країнах світу, де відбувалися марші, демонстрації, фестивалі за визволення Нельсона Мандели.

Після того, як у 1976 р. внутрішні війська розстріляли мирну демонстрацію в Совіто, де відокремлено проживало чорне населення, акції непокорі вибухали одна за одною. У 1982 р. Манделу та його товаришів було переведено з острова до кейптаунської в'язниці Полсмур, забезпечено кращі умови перебування та головне — дозволено вести переписку і читати пресу. Після 21-го року перебування в неволі відбулося перше побачення Нельсона з дружиною Уінні.

У 1985 р. Президент ПАР Пітер Бота відкрито запропонував Манделі звільнити його за умови, якщо він закличе своїх прихильників відмовитися від демонстрацій, безпорядків і насильства. Відповіддю на цей заклик став виступ у тому ж Совіто доньки Нельсона Мандели Зіндзі. «Ми не насильники. Ми взяли до рук зброю тільки тоді, коли інші форми супротиву нам було заборонено та змушено до цього. Нехай Бота зупинить насильство... Нехай він демонтує систему апартеїду... Я щоденно плекаю мою свободу, але що це за свобода, коли народ залишається безправним. Тільки вільна людина може вести переговори. Я не братиму на себе жодних зобов'язань до того часу, поки я і ви не станете вільними. Моя і ваша свобода не можуть бути відокремленими. Ми станемо вільними

разом...», — цитувала Зінді свого батька перед сотнями однодумців.

МИРОТВОРЕЦЬ І ДИПЛОМАТ

Того ж року тюремні наглядачі розділили Нельсона з товаришами, що дуже засмутило його. Водночас самотність «дала відносну свободу та можливість почати переговори з урядом». Мандела пише, що це було «дуже чуттєве питання. Обидві сторони розглядали переговори як знак слабкості та зради. Уряд країни продовжував твердити, що АНК є терористичною організацією комуністів. У свою чергу Конгрес небезпідставно звинувачував південноафриканську владу у фашизмі та расизмі, а також відкидав будь-яку можливість до переговорів аж до відміни заборони АНК, безумовного звільнення всіх політичних в'язнів та виведення урядових військ з усіх чорношкірих поселень. Я вирішив нікому не розповідати про мої плани. Існують часи, коли вождь має вести стадо, приймаючи рішення самостійно».

Урядові контакти тривали з 1985 до 1988 р., переговори проходили досить напружено. Спочатку Мандела зустрічається з Міністром юстиції ПАР К. Кутсе, пізніше проводить низку переговорів ще з чотирма

високопосадовцями. Вимоги керівництва ПАР полягали в наступному: по-перше, припинити військове протистояння, по-друге, зупинити альянс АНК з комуністами. Мандела відмовився від обох пропозицій. Проте головною точкою протистояння під час неоголошених переговорів стало питання принципу більшості в майбутньому парламенті. Мандела наполягав саме на цьому, урядовці категорично відмовлялися, адже погодитися з цією пропозицією значило назавжди втратити в країні владу білих південноафриканців.

Умови перебування Нельсона в ізоляції поступово покращувалися. Його переводять до окремого бунгало, де він продовжує переговорний процес із владою, спілкується з однопартійцями та членами своєї великої родини. Більшість товаришів по АНК були проти будь-яких переговорів з Урядом ПАР. Проте, як згадують очевидці, Мандела мав якусь непереборну харизматичну силу над своїми прихильниками. До прикладу, один із відомих лідерів південноафриканської профспілки, а тепер Віце-президент АНК К. Рамакхоза пише: «Я завжди був проти будь-яких контактів з білими південноафриканцями. Але коли зустрівся з Нельсоном... Що я міг вдіяти, коли цей вже достатньо похилого

віку чоловік підійшов прямо до мене і розпочав просту розмову про мою сім'ю і дітей. Він просто обеззброював мене, гіпнотизував, заворожуючи своїми ідеями та планами на майбутнє».

Нарешті 5 липня 1989 р. Мандела зустрічається з Президентом ПАР Ботою у його кейптаунському офісі, цей факт стає проривом у справі. «Тепер я зрозумів, що ніщо не зупинить нас...», — пише Нельсон у спогадах. Через місяць до влади в Південній Африці приходить Президент Фредерік де Клерк (Frederik Willem de Klerk), який поступово й дуже обережно розпочинає здійснювати кроки з демонтажу системи апартеїду. Уже в жовтні було звільнено восьмеро найближчих соратників Манделі по партії, відмінено сегрегацію, розформовано Службу безпеки тогочасної ПАР. Роки, які пішли на переговори щодо майбутнього країни, були нелегкими для обох лідерів, адже їхні погляди кардинально відрізнялися. Однак під час їх першої зустрічі 13 грудня 1989 р., реакція та сприйняття один одного були майже ідентичними. «Уже з першого погляду я помітив, що Де Клерк чує те, що я хочу йому донести..., — пише Мандела, — ... він є людиною, з якою можна мати справу». З іншого боку, у 2009 р. Де Клерк в інтерв'ю журналу «Тіме» згадує: «Під час першої зустрічі з Манделою... я зрозумів наскільки він уважний слухач. У своїй доповіді мною було зазначено, що він є людиною слова».

У лютому 1990 р. Де Клерк оголошує зняття заборони на діяльність АНК, інших партій і звільняє всіх політичних в'язнів.

Нельсона Манделу 9 лютого привезли до офісу Президента ПАР, де повідомили, що наступного дня його буде звільнено.

О 16 год 11 лютого 1990 р. Нельсон крокує до воріт, щоб залишити в'язницю. Поруч дружина Уїнні. Його зустрічає група прихильників і журналістів, а вже ввечері цього ж дня тисячі південноафриканців вітають Нельсона Манделу на площі неподалік Кейптауна. Він піднімає праву руку і проголошує: «Amandla!», «Ngawethu!», лунає у відповідь.

БАТЬКО НАЦІЙ. ЛІДЕР СВІТОВОГО МАСШТАБУ

Безумовно, 27 років в'язниці підірвали здоров'я Манделі, але не скорили його. І «Нельсон з'явився перед людьми, які так довго на нього чекали, з усмішкою на обличчі та трохи старомодною поведінкою надмірної ввічливості», — згадує у своїй біографії Річард Доуден, директор всеафриканської організації під назвою Royal Africa Society. «Раптом зазвучав голос, який заслужив право на те, щоб говорити істинну правду про життя. Після всієї несправедливості, болі та злості, цей голос звучав спокійно, впевнено та сповнений надії». Пізніше Архієпископ Кейптаунський, лауреат Нобелівської премії Миру Дезмонд Туту скаже, що «Мандела у в'язниці не витрачав дарма час. Він потрапив туди молодим революціонером-активістом, повним ненависті до ворогів. Вогонь нещастя очистив його, зняв згар і загартував його як метал. Нельсон навчився бути великодушним до інших та більш поблажливим. Він

Відомий музикант, композитор, бізнесмен і філантроп Боно пояснює: слова Манделі про те, що «бідність це таке ж неприродне явище, як і система апартеїду», значно розширюють саме поняття «свобода» в глобальному розумінні цього слова. Озвучуючи ці проблеми, він підкреслює, що соціальні питання та питання свободи є невід'ємними.

став упевненим, спокійним і готовим до прощення. Парадоксально величний та гордий і водночас такий невимогливий і скромний».

Після довгих роздумів і дискусій на першій прес-конференції Мандела заявив: «Я хочу побачити Південну Африку такою, яка полюбила б навіть своїх ворогів, проте я до кінця залишатимуся проти системи, що призвела до ненависті між людьми. Білі жителі є також південноафриканцями, і ми хотіли б бачити їх у безпеці. Ми також усвідомлюємо той внесок, який було зроблено білими південноафриканцями в розбудову нашої країни». Однак прихильники Мандели не завжди слухали його. В них нуртували образи та незгода. Розпочалися сутички між чорними і білими. Поліцейські зачищали чорні райони, а ті, зі свого боку, відповідали погромами помешкань білих жителів ПАР.

Дійшло до того, що прихильники Партії свободи Інката (Inkatha Freedom Party), у якій більшістю були зулуси (одна з етнічних чорношкірих груп, що населяє Південну Африку), почали розстрілювати чорношкірих активістів АНК. На початку 1990 р. поліція, яка складалася з білих громадян, та Інката навіть працювали разом та організовували заворушення й погроми. АНК призупиняє військові дії, але на вулицях продовжують убивати сотні людей. Коли в 1992 р. натовпом прихильників Інкати було вбито 46 про-АНК налаштованих мешканців одного з тауншипів, Мандела зупиняє переговори з урядовцями.

Після років, проведених у в'язниці, особисте життя Нельсона не складалося. У

Капітан південноафриканської команди з регбі Франсіс Піенар, під керівництвом якого в 1995 р. Південна Африка здобула перемогу на чемпіонаті світу з регбі, пам'ятає, як Мандела за допомогою спорту об'єднав південноафриканську націю.

квітні 1992 р. він оголосив про розрив відносин із його другою дружиною Уінні. Приводом для цього стало звинувачення її у причетності до викрадення 14-ти річного прихильника АНК, якого підозрювали у зраді (одного з охоронців Уінні було визнано винним у його вбивстві). Мандела перш за все дорікав собі за розірвання шлюбу. Довга розлука з рідними завжди була для нього найбільшим питанням. «Бути батьком нації це висока честь, але бути батьком родини є найбільшою радістю», — йдеться у спогадах Нельсона.

У кінці 1993 р. Нельсон Мандела та Фредерік де Клерк спільно нагороджені Нобелівською премією Миру. Обидва політики досягають згоди з головних для Південної Африки питань. Зокрема щодо нової Конституції ПАР, обрання Уряду національної єдності та призначення загальних демократичних виборів на 27 квітня 1994 року. Вперше чорношкірі мешканці країни отримали право голосувати.

Виборча кампанія супроводжувалася кривавими сутичками, але водночас згуртовувала націю. У ході телевізійних дебатів з Де Клерком Мандела хвилювався. Важко усвідомлювати, що колишні запеклі вороги працюватимуть разом у першому багатопартійному Уряді національної єдності. «Ми, громадяни Південної Африки, маємо стати прикладом для усього цивілізованого світу, долаю-

чи цей тернистий шлях. Від абсолютного несприйняття до взаємної поваги, від загального всепрощення до єдиної сильної держави. Ось наш шлях!..», — звучало з екранів телевізорів і радіоприймачів по всій країні.

Два тижні потому, 75-річний Нельсон Мандела вперше в житті взяв участь у загальних виборах, а вже 10 травня 1994 р. відбулася інавгурація першого демократично обраного чорношкірого президента ПАР. У своєму зверненні він оголошує Південну Африку нерасовою державою, а обрання його президентом називає «спільною перемогою справедливості за людську гідність». Його голос звучав далі: «Ніколи більше і ще раз ніколи... не повинно статися так, що ця прекрасна земля побачить ворожнечу та протистояння. Тут має панувати Свобода!»

За межами в'язниці зірка Мадіби (у перекладі «батько родини»), так називали його південноафриканці, сяяла все яскравіше. Проте його канонізація до певної міри почала дратувати інших побратимів АНК та африканських лідерів, які відтепер перебували в його тіні. Мандела погоджувався, що йому приділяють занадто багато уваги й шани. Після п'ятирічного президентства в 1999 р. він приймає рішення відійти від активного політичного життя та виходить на пенсію. Вік і хвороби також даються взнаки, і з цього часу Нельсон називає себе

«просто людиною». Тата, як ласкаво кличуть його південноафриканці...

У своїх спогадах Мандела визнає помилки. Особливо переймається проблемами ВІЛ-СНІДу та бідності, що досі залишаються дуже болючими для Південної Африки. Визнає провину перед сім'єю, якій з об'єктивних причин мало приділяв часу, що коштувало йому двох шлюбів (наступний шлюб Мандела бере з дружиною Грейс Машел, удовою колишнього Президента Мозамбіку, у 1998 р. під час святкування свого 80-річного ювілею). «Моя сім'я заплатила високу ціну, ймовірно дуже високу ціну за мої обов'язки перед нацією, — згадує він. — Обов'язок перед моїм народом... я виконав за рахунок найдорожчих мені людей». Нельсон хотів повернути моральний борг родині, тому останні роки життя провів у тісному оточенні численних онуків і правнуків (прямими нащадками Мандели є 3 доньки, 18 онуків і 12 правнуків).

Попри похилий вік Нельсон Мандела продовжував активну діяльність і на внутрішній політичній сцені, і на міжнародній арені. Його запрошують найвпливовіші та найпопулярніші люди світу. Серед них Далай Лама, Єлизавета II, Фідель Кастро, королі та королеви, лідери держав, мільйонери та найвідоміші зірки культури мали за честь зустрітися з політиком. Відома історія, коли Президент Зімбабве Роберт Мугабе скаржився Нельсону Манделі, що мовляв до виходу його з в'язниці саме Роберт був політичною зіркою на африканському небосхилі. Нельсон у відповідь з гумором подразнив друга: «На зміну зірці сходить сонце». Він дійсно був

центром уваги до кінця, тримаючи руку на пульсі життя країни. Залишаючись рупором совісті, він був нещадним до зловживань і несправедливості. Зокрема, у 2003 р. політик виступив проти американського вторгнення в Ірак.

Мандела дуже страждав від смертей багатьох соратників і горя, завданого ним власній родині. Можливо, найважливіше, що рухало ним і надихало протягом усього життя — надія: «Якщо голови людей повернути в бік сонця, то вони рухатимуться в тому ж напрямі». Він також вірив, що «жодна людина не народжена ненавидіти іншу тільки через різницю в кольорі шкіри, віру або погляди. Маленьким дітям не знайоме почуття ненависті. Люди тільки з часом

навчаються ненавидіти, та якщо вони навчаються цьому, значить вони можуть навчитися любити... Людська доброта є іскрою, яку можна приховувати, але вона ніколи не згасає».

Мадіба пішов у інший світ 5 грудня 2013 року. Його вогонь згас, дорогу завершено, але прикладом нескореного життя він освітив шлях для мільйонів людей у всьому світі. Духовна спадщина Манделі, моральні цінності, які він сповідував, без заперечення залишаться безцінним надбанням людства. Нельсон Мандела змінив Південну Африку та світ. Він став Батьком Нації, легендою та міжнародним символом. Водночас Нельсон був звичайною людиною, яка крокувала життям, долаючи перешкоди та не зупиняю-

чись на досягнутому. Він став Лідером і Президентом. Став Величним і Нескореним, демонструючи, як діяти, як піднятися над метушлиною навколо та досягати головної мети. Усім своїм життям Мандела довів, що герої можуть залишити цей світ, але їхня мудрість — ніколи. Дякуємо тобі за урок і прощай, Мадібо!

Список використаних джерел:

1. Nelson Mandela; *Long Walk to Freedom: The Autobiography of Nelson Mandela*; Little Brown and Co; ISBN0-316-54818-9 (1995).
2. Antony Sampson; *Mandela: The Authorised Biography*; HarperCollins; ISBN0-00-638845-0 (1999).

3. Вітальне слово Надзвичайного і Повноважного Посла ПАР в Україні Крістіана Боссона (Christian Bosson), присвячене 20-й річниці Свободи Південно-Африканської Республіки.

4. *Time*; *Issus: February, July-1990; January, May-1994; May-1999; July-2008; December-2013*; ISSN 0928-8430.

5. *Obituary of Nelson Rolihlahla Mandela. State Memorial Service for the late former President Nelson Rolihlahla Mandela Brochure: 10 December, 2013.*

6. *A Hero of Humanity. A tribute to Nelson Mandela by Thabo Mbeki; The Mercury: 6 December, 2013*

7. *Tearful Farewell; Pretoria News: 12 December, 2013.*

8. *Hamba kahle Tata; Record: 13 December, 2013.*

АНОТАЦІЯ

Біографічний нарис присвячено Нельсону Манделі, особистості, завдяки якій 20 років тому, 27 квітня 1994 р., понад 20 млн. південноафриканців різного кольору шкіри стали в довгі черги з тим, щоб уперше за всю історію Південно-Африканської Республіки взяти участь у всенародних і справді демократичних виборах та покінути з режимом апартеїду назавжди. І це доводять щорічні «ювілейні» вибори у ПАР (7 травня 2014 р.), що збіглися в часі з 20-річчям проведення перших незалежних виборів після ліквідації расової дискримінації.

Ключові слова: Нельсон Мандела, Південно-Африканська Республіка, апартеїд, вибори, свобода.

АННОТАЦІЯ

Биографический очерк посвящен Нельсону Манделе, личности, благодаря которой 20 лет тому назад, 27 апреля 1994 года, более 20 млн. южноафриканцев разного цвета кожи стали в длинные очереди с тем, чтобы впервые за долгую историю Южно-Африканской Республики принять участие во всенародных и действительно демократических выборах и покончить с режимом апартеида навсегда. И это подтверждают «юбилейные» выборы этого года в ПАР (7 мая 2014 г.), которые по времени совпали с 20-летием проведения первых независимых выборов после ликвидации расовой дискриминации.

Ключевые слова: Нельсон Мандела, Южно-Африканская Республика, апартеид, выборы, свобода.

Дипакадемія – Посольство ПАР:

напрями розвитку взаємовигідного співробітництва

У Дипломатичній академії України 3 червня 2014 р. відбулася робоча зустріч ректора закладу Миколи Кулініча з Надзвичайним і Повноважним Послом Південно-Африканської Республіки в Україні Крістіаном Альбертом Бассоном. У ході зустрічі сторони обговорили можливі напрями

розвитку взаємовигідного співробітництва між Дипломатичною академією України та Посольством ПАР в Україні, зокрема щодо організації та проведення спільних заходів у навчально-освітній і науковій сферах. Гостя було ознайомлено зі структурою та діяльністю академії, а також концеп-

цією пілотного проекту англomовної магістерської програми, яку планується запровадити у 2014-2015 навчальному році в рамках спільного освітнього проекту Дипломатичної академії України при МЗС України та Офісу зв'язку НАТО в Україні. У свою чергу, пан Посол розповів про функції

та діяльність Дипломатичної академії Південно-Африканської Республіки. Ректор запросив пана Посла прочитати лекцію для слухачів і професорсько-викладацького складу академії на початку нового навчального року в рамках щорічного освітнього проекту «Лекції на запрошення».

Вічний фашизм

Умберто ЕКО

У 1942 році, у віці 10 років, я завоював перше місце на олімпіаді *Ludi Juveniles*, що проводилася для італійських школярів-фашистів (тобто для всіх італійських школярів). Я примудрився з риторичною віртуозністю розвинути тему «Чи варто нам померти за славу Муссоліні та за безсмертну славу Італії?» Я довів, що варто померти. Я був розумний хлопчик.

Потім у 1943 році мені відкрився сенс слова «свобода». Наприкінці цього нариса розповім, як було діло. У ту хвилину «свобода» ще не означало «звільнення».

У моєму підлітковому віці було два таких роки, коли навколо знаходилися есесівці, фашисти і партизани, усі стріляли один в одного, я вчився ухилятися від пострілів. Корисне вміння.

У квітні 1945 року партизани взяли Мілан. Через два дні вони захопили й наше містечко. Ото була радість! На центральній площі юрмилися городяни, співали, розмахували прапорами. Вигукували ім'я Міммо, командира партизанського загону. Міммо, у

минулому капітан карабінерів, перейшов на бік Бадольо¹, і в одному з перших боїв йому відірвало ногу. Він вистрибнув на балкон муніципалітету на милицях, блідий. Рукою зробив знак натовпові, щоб замовкли. Я разом з усіма чекав на урочисту промову, усе моє дитинство пройшло в атмосфері великих історичних промов Муссоліні, у школі ми вчили напам'ять найбільш проникливі пасажі. Але була тиша. Міммо говорив хрипко, майже нечутно: «Громадяни, друзі! Після багатьох випробувань... митут. Вічна слава полеглим». Усе. Він повернувся й пішов. Юрба волала, партизани бряцали зброєю, стріляли в повітря. Ми, хлопчак, кинулися підбирати гільзи, цінні колекційні експонати. У той день я усвідомив, що свобода слова означає й свободу від риторики.

Через кілька днів з'явилися перші американські солдати. Це були негри. Мій перший знайомий янкі, Джозеф, був чорношкірим. Він відкрив мені чудовий світ Діка Трейсі та Ліла Ебнера. Його книжки коміксів були різнокольорові та чудово пахли.

Одного з офіцерів (його звали чи то майор Мадді, чи то капітан Мадді) батьки двох моїх співучениць запросили в гості до себе на віллу. У саду розташувалися з плетінням наші

¹ П'єтро Бадольо (1871-1956) — один з організаторів повалення Муссоліні (1943), Прем'єр-міністр Італії в період її війни з фашистською Німеччиною (1943-1944).

шляхетні дами, розмовляючи приблизною французькою. Капітан Мадді був непогано освічений і французькою теж якось говорив. Так склалося моє перше враження про визволителів-американців, після всіх наших блідолицих і чорносорочкових: інтелігентний негр у жовто-зеленому мундирі вимовляє: «Oui, merci beaucoup Madame, moi aussi j'aime le champagne...». На жаль, шампанського насправді не було, але від капітана Мадді походила моя перша в житті жуйка, і жував я її багато днів. На ніч клав її у склянку з водою.

У травні нам сказали, що війна закінчилася. Світ здався мені великою дивовижністю. Мене вчили, що перманентна війна є нормальною умовою життя для молодого італійця. У наступні місяці відкрилося також, що Опір — не наше сільське, а загальноєвропейське явище. Я навчився нових хвилюючих слів, таким як *reseau*, *maquis*, *armee secrete*, *Rote Kapelle*, варшавське гетто. Я побачив перші знімки геноциду євреїв — того, що називається Голокост, — і засвоїв зміст явища раніше, ніж пізнав термін. Я зрозумів, від чого саме нас звільнили.

В Італії дехто сьогодні шукає відповідь на запитанням, чи відіграв Опір реальну військову роль? Для мого покоління це є несуттєвим. Ми одразу відчули моральну та психологічну роль Опору. Ось що давало нам гордості: знати, що ми, населення Європи, не чекали звільнення,

склавши руки. Думаю, що і для молодих американців, які платили кров'ю за нашу свободу, було теж байдуже знати, що за лінією фронту серед населення Європи хтось платить за тим же рахунком.

В Італії лунають висловлювання, що Опір у Європі — вигадка комуністів. Не можна сперечатися, кому ністи дійсно мали Опір за особисту власність, користуючись тим, що вони відіграли в ньому центральну роль. Однак я пам'ятаю партизан у шийних хустках найрізноманітніших забарвлень.

Прилипнувши до радіоприймача, я проводив ночі — віконниці задраювалися, комендантська година, затемнення, ореол навколо радіо був єдиним джерелом світла — і слухав повідомлення, які «Радіо Лондон» передавало партизанам. Послання туманні і водночас поетичні («Сонце сходить», «Троянди в цвіту»). Здебільшого це була «інформація для Франки». Звідкись я пошепки дізнався, що Франки — командир найбільшого підпілля Північної Італії та людина легендарної мужності. Франки був моїм героєм. Цей Франки (справжнє ім'я — Едгардо Соньо) був монархістом, настільки антикомуністичної орієнтації, що в повоєнний час приєднався до правоекстремістського угруповання і потрапив під суд за підозрою в підготовці реакційного антидержавного перевороту. Що це змінює? Він залишається орієнтиром моїх дитячих років. Звільнення

— одне для людей доволі різних забарвлень.

Зараз у нас прийнято говорити, що війна за звільнення Італії призвела до трагічного розколу нації та що необхідно національне примирення. Спогад про жахливий час має бути витіснений (refoulee, verdrangt).

Але витіснення — джерело невровів.

Примиритися, проявити розуміння, вшанувати тих, хто від щирого серця вів свою війну. Пробачити — це не означає забути. Припускаю, що Ейхман² був щиро відданий своїй місії. Однак ми не говоримо Ейхману: «Валяйте, продовжуйте в тому ж дусі». Ми зобов'язані пам'ятати, що ж це було, і урочисто заявити, що знову вони цього робити не повинні.

Але хто такі «вони»?

Якщо досі розуміти під «вони» тоталітарні уряди, які розпоряджалися Європою перед Другою світовою війною, можна спати спокійно: вони не відтворюються у своєму колишньому вигляді серед нових історичних декорацій. Італійський фашизм (Муссоліні) складався з культу харизматичного вождя, корпоративності, з утопічної ідеї про вирішальність Риму, з імперіалістичної волі до завоювання нових земель, з насадного націоналізму, з вибудовування країни в колону по два, одягання всіх у чорні сорочки, із заперечення

Репродукція картини Михайла Юдовського

парламентської демократії, з антисемітизму. Так от, я цілком вірю, що нинішній Національний альянс, який народився із залишків Італійського соціального руху, — це партія хоча й безумовно права, але не пов'язана з нашим колишнім фашизмом.

І хоча я дуже стурбований неофашистськими рухами, що виникають повсюдно в Європі і, зокрема, у Росії, я — з тієї ж причини — не думаю, що саме німецький фашизм у своїй первісній формі може знову з'явитися в якості ідеології, що охоплює народи.

Водночас, хоча політичні режими скидаються, ідеології руйнуються під натиском критики, дезавуюються, за всіма режимами та їх ідеологіями завжди стоять: світогляд і світовідчуття, сума культурних звичок, туманність темних інстинктів, напівусвідомовані імпульси.

Про що це говорить? Чи існує у наш час привид, який бродить по Європі, не кажучи про інші частини світу?

Йонеско говорив: «Важливі тільки слова, все інше — балачки». Лінгвістичні звички часто являють собою первинні симптоми невисловлюваних почуттів.

Тому дозвольте поставити запитання: з якого дива не лише італійський Опір, а й уся Друга світова війна в усьому світі формулюється як битва проти фашизму?

Фашизм узагалі-то повинен асоціювати з Італією.

Але перечитайте Хемінгуей «По кому подзвін»: Роберт

Джордан іменує своїх ворогів фашистами, хоча вони іспанські фалангісти. Дамо слово Ф.Д. Рузвельту: «Перемога американського народу та його союзників буде перемогою над фашизмом і над деспотичним тупиком, який він уособлює» (23 вересня 1944).

У часи маккартизму любили таврувати американців, які брали участь у громадянській війні в Іспанії, «недозрілими антифашистами» (малося на увазі, що виступити проти Гітлера в сорокові роки було моральним обов'язком справжнього американця, а от виступати проти Франко надто рано, у тридцяті, — це підозрілий знак).

Американські радикали обзивали поліцейських, що не поділяли їхніх смаків стосовно курива, «нацистськими свинями». Чому не паршивими кагулями, не гадами фалангістами, не суками усташами, не поганими квіслінгами, не Анте Павеличами і не нацистами?

Справа в тому, що «Майн Кампф» — маніфест цілісної політичної програми. Німецький фашизм (нацизм) включав у себе расову та арійську теорію, чітке уявлення про entartete Kunst — корумповане мистецтво, філософію

державності та культ надлюдини. Він мав чітке антихристиянське і неоязицьке забарвлення. Точно так само сталінський діамат був чітко матеріалістичним та атеїстичним. Режими, які підпорядковують усі особистісні прояви державі та державній ідеології, ми звемо тоталітарними; німецький фашизм і сталінізм — обидва тоталітарні режими.

Італійський же фашизм, безумовно, представляв собою диктаторський режим, але він не був цілком тоталітарний, і не завдяки якійсь особливій своїй м'якості, а через недостатність філософської бази. На противагу загальноприйнятому уявленню, у італійського фашизму не було власної філософії. Стаття про фашизм, підписана «Муссоліні» в Італійській енциклопедії Треккані, була якщо не створена, то надихнута філософом Джованні Джентіле, і відбивалося в ній пізньогегеліанське уявлення про «етичну та абсолютну державу». Проте за правління Муссоліні така держава реалізована не була. У Муссоліні не було жодної філософії: у нього була лише риторика. Почав він із войовничого безбожництва, потім підписав конкордат з Церквою і потоваришував із єпископами, які освячували фашистські знамена. Перші, ще антиклерикальні часи, якщо вірити легенді, він пропонував Господові побити його на місці, щоб перевірити істинність Господнього буття. Очевидно, той чимось відволікся і прохання не задовольнив. На наступному етапі в усіх своїх виступах Муссоліні посилався на ім'я Боже та

² Карл-Адольф Ейхман (1906-1962) — німецько-фашистський злочинець, голова підвідділу по знищенню євреїв Імперського управління безпеки. Відданий суду в Єрусалимі в 1960 р. і страчений.

сміливо іменував самого себе «рукою Провидіння».

Італійський фашизм, безперечно, був першою правою диктатурою, яка заволоділа цілою європейською країною, і наступні аналогічні рухи тому бачили для себе загальний архетип у муссолінівському режимі.

Італійський фашизм першим з усіх розробив військове священнодійство, створив фольклор і встановив моду на одяг, причому з набагато більшим успіхом за кордоном, ніж будь-які Бенеттон, Армани та Версаче. Тільки слідом за італійським фашизмом — у тридцяті роки — фашистські рухи з'явилися в Англії (Мослі), Литві, Естонії, Латвії, Польщі, Угорщині, Румунії, Болгарії, Греції, Югославії, Іспанії, Португалії, Норвегії та навіть у Південній Америці і, зрозуміло, в Німеччині. І саме італійський фашизм створив у багатьох ліберальних європейських лідерів переконання, ніби ця влада проводить цікаві соціальні реформи і здатна скласти помірно-революційну альтернативу комуністичній загрозі.

І все ж ця єдина підстава — історичний пріоритет — не здається мені достатньою для того, щоб слово «фашизм» перетворилося на синекдоху, визначення типу *pars pro toto*³ для найрізноманітніших тоталітарних рухів. Ніяк не можна сказати, що італійський фашизм містив у собі всі елементи наступних тоталітаризмів, якусь квінтесенцію. Навпаки, у фашизмі й есенції, ества ясного не містилося, і являв він собою тоталітаризм розмитий, мовою логіки — fuzzy.

³ Частина замість цілого (лат.).

Італійський фашизм не був монолітною ідеологією, а був колажем із різносортних політичних і філософських ідей, мурашником протиріч. От чи можна собі уявити тоталітарний режим, у якому співіснують монархія і революція, Королівська гвардія і персональна міліція Муссоліні, у якому Церква займає чільне положення, але школа розцерковлена і побудована на пропаганді насильства, де уживаються абсолютний контроль держави з вільним ринком?

В Італії фашистська партія народилася, вихваляючи свій новий революційний порядок, але фінансувалася найбільш консервативними землевласниками, які сподівалися на контрреволюцію. Італійський фашизм у своєму зародку був республіканським, однак потім двадцять років поспіль прокламував вірність королівській сім'ї, даючи можливість дуче крокувати по життю під ручку з королем, якому пропонувався навіть титул імператора. Коли ж у 1943 році король звільнив Муссоліні з посади, партія через два місяці відродилася з допомогою німців під прапором «соціальної» республіки, під уже знайому музику революції та з майже яacobінським аранжуванням.

Існувала тільки одна архітектура німецького фашизму і тільки одне німецько-фашистське мистецтво. Якби архітектором німецького фашизму став Альберт Шпеер, не залишилося б місця Місу ван дер Рое. Так само за часів Сталіна: якби був правий Ламарк, не залишилося б місця Дарвіну. Навпаки, в Італії архітектори, безумовно, мислили себе як

фашисти, однак поряд із псевдоколізеями проектували й новаторські будівлі, натхненні модерн-раціоналізмом Гропіуса.

Італійський фашизм не знав свого Жданова. В Італії існували дві важливі художні премії. По-перше, премія Кремона — під егідою неосвіченого і фанатичного фашиста Фаріначчі, який ратував за пропагандистське мистецтво (пам'ятаю станковий живопис: «Біля радіоприймача. Слухаючи виступ Дуче» і «Ментальні стани, навіювані фашизмом»). По-друге, премія Бергамо, яку спонсорував освічений і в розумних межах толерантний фашист Боттаї. Він виступав прихильником мистецтва для мистецтва і за новаторські досліди авангардистського мистецтва, ті самі, які в Німеччині переслідувалися як занепадницькі та потай комуністичні, оскільки вони відрізнялися від нібелунгового кіча, а дозволявся тільки він, і більше нічого.

У поезії нашою національною гордістю вважався Д'Аннунціо, денді, якого в Німеччині або Росії миттю поставили б до стінки. У нас йому присвоїли титул Віщого співця режиму за націоналізм і звеличчування геройства (з домішкою неабиякої порції французького декадентства).

Футуризм. Зразок найзапеклішого «занепадницького мистецтва», поряд з експресіонізмом, кубізмом, сюрреалізмом. Однак перші італійські футуристи були налаштовані націоналістично, з естетичних позицій обстоювали участь

© Liliya Demjanenko, Ukraine, 2014

Італії в Першій світовій війні, впивалися швидкістю, насильством і ризиком та, у певних відносинах, підходили близько до фашистського культу молодості. Коли італійський фашизм почав рівнятися на Римську імперію і на нововідкриті народні корені, Марінетті (який проголошував, що автомобіль прекрасніший Ніки Самофракійської, і погрожував «пришити місячне світло») був проведений у члени Національної академії, яка взагалі-то ставилася до місячного світла з пієтетом.

Багато хто з партизанів, представників лівої інтелігенції визріли в осередках ГУФ (фашистської організації університетських студентів), а ГУФ була задумана як колыска нової фашистської культури. Але ці осередки становили собою якийсь інтелектуальний котел, де кипіли ідеї і ніколи не було справжнього ідеологічного контролю; не тому, що партійці відзначалися особливою толерантністю, а тому, що вони, як правило, не володіли інтелектуальним рівнем, щоб контролювати студентів.

Протягом усього двадцятиріччя поезія «герметиків» являла собою протипомпезному стилю істеблішменту. Герметикам було дозволено висловлювати літературний протест, не виходячи з вежі зі слонової кістки. Настрій герметиків являв повну протилежність фашистському культу оптимізму й героїзму. Фашистський істеблішмент терпів це явне, хоча й соціально невловиме, протиріччя, оскільки не звертав належної уваги на такі туманні слова.

Це не означає, що італійському фашизмові була властива терпимість. Грамші протримали у в'язниці до самої смерті, Маттеотті знищили, братів Росселлі знищили, свободу друку придушили, профспілки розігнали, політичних дисидентів вислали на віддалені острови, законодавча влада перетворилася на чисту фікцію, а виконавча (що контролювала і судочинство, і масові комунікації) мимоволі видавала закони, серед яких, зокрема, був закон про чистоту раси — формальна підтримка Італією геноциду євреїв.

Неоднопланова картина, описана мною, свідчить не про толерантність, а про велику розхлябаність як політичну, так й ідеологічну. Причому це була «упорядкована розхлябаність», у безладі була своя система. Нехай фашизм не мав філософського стрижня, але з емоційної точки зору він був міцно орієнтований на певні архетипи.

Так ми наблизилися до другої частини розмови. Німецький нацизм був унікальний. Ми не можемо назвати нацизмом гіперкатолицький фалангізм Франко, оскільки нацизм

відзначався глибинним язичництвом, політеїзмом та антихристиянством, або це був не нацизм. А от із терміном «фашизм», навпаки, можна грати на багато ладів. Назва не зміниться. З поняттям «фашизм» відбувається те ж, що, за Вітгенштейном, сталося з поняттям «гра». Гра може бути змагальною або ж навпаки; може здійснюватися однією людиною або ж декількома; може вимагати вміння та навичок або не вимагати нічого; може провадитися на гроші, а може й ні. Ігри — це серія різних видів діяльності, сімейна схожість між якими дуже відносна.

1 2 3 4 abc bcd cde def

Припустимо, перед нами набір політичних угруповань. Перше угруповання має характеристики abc, друге — характеристики bcd і так далі. 2 схоже на 1, оскільки у них є два спільних аспекти, 3 схоже на 2, 4 схоже на 3 з тієї ж самої причини, 3 схоже навіть на 1 (у них є спільний елемент). Проте ось що цікаво. 4 має щось спільне з 3 і 2, але абсолютно нічого спільного з 1. Тим не менш, завдяки плавності переходу з 1 на 4, створюється ілюзія спорідненості між 4 і 1.

Термін «фашизм» вживається повсюдно, оскільки, навіть якщо видалити з італійського фашистського режиму один або кілька аспектів, він все одно продовжує впізнаватися як фашистський. Усунувши з італійського фашизму імперіалізм, отримуємо Франка або Салазара. Усуваємо колоніалізм — виходить балканський фашизм. Додаємо до італійського фашизму радикальний

антикапіталізм (чим ніколи не грішив Муссоліні), і виходить Езра Паунд. Додаємо божевілля кельтської міфології та культ Граалю (абсолютно чуже італійському фашизмові), і перед нами один із найбільш шанованих фашистських гуру — Юліус Евола.

Щоб подолати цей безлад, по-моєму, слід виокремити список типових характеристик Вічного Фашизму (ур-фашизму); взагалі-то достатньо наявності навіть одного з них, щоб починала конденсуватися фашистська туманність.

1. Першою характеристикою ур-фашизму є культ традиції. Традиціоналізм давніший фашизму. Він виступає домінантою контрреволюційної католицької думки після Французької революції, але зародився він у пізній елліністичний період як реакція на раціоналізм класичної Греції.

У середземноморському басейні народи різних релігій (усі вони з однаковою толерантністю були тими, що допускалися в римський Пантеон) шукали одкровення, явленого на зорі історії людства. Це одкровення одвіку таїлося під покровом мов, чий сенс утратився. Одкровення було ввірено єгипетським ієрогліфам, кельтським рунам, а також священним, досі не висвітленим пам'ятникам азіатських релігій.

Ця нова культура неминуче виявлялася синкретичною. Синкретизм — це не просто, як вказують словники, поєднання різноформних вірувань і практик. Тут основа сполучуваності — насамперед зневага до суперечностей. Виходячи з такої логіки,

усі первородні одкровення містять зародок істини, а якщо вони суперечливі або взагалі несумісні, це не має значення, тому що алегорично все одно всі вони сходять до деякої одвічної істини.

Із цього випливає, що немає місця розвиткові знання. Істина вже проголошена раз і назавжди; залишається тільки тлумачити її темні слова. Досить подивитися «обойми» будь-яких фашистських культур: до них входять тільки мислителі-традиціоналісти. Німецько-фашистський гнозис живився з традиціоналістських, синкретистських, окультистських джерел. Найважливіше теоретичне джерело нових італійських правих, Юліус Евола, змішує Грааль з «Протоколами Сіонських мудреців», алхімію зі Священною Римською імперією. Сам той факт, що з метою збагачення кругозору, частина італійських правих зараз розширила обійми, включивши до неї Де Местра⁴, Генона⁵ і Грамші, є блискучою демонстрацією синкретизму.

Порийтеся в американській книгарні на стелажах під табличкою «New Age». Ви побачите в купі містичної нісенітничі навіть і св. Августина, який, наскільки мені відомо, не був фашистом.

Ось сам по собі принцип валити до купи Августина і Стоунхендж — це і є симптом ур-фашизму.

⁴ Мається на увазі франц. письменник Жозеф де Местр (1753-1821), автор твору «Про Тата» (1819) — одного з ключових текстів католицизму.

⁵ Генон, Рене (1886-1951) — франц. літератор-містик, автор компілятивних творів («Криза сучасного світу», 1921 тощо).

2. Традиціоналізм немичуче веде до неприйняття модернізму. Як італійські фашисти, так і німецькі нацисти начебто обожнювали техніку, натомість традиціоналістські мислителі зазвичай техніку таврували, вбачаючи в ній заперечення традиційних духовних цінностей. Але, по суті справи, нацизм насолоджувався лише зовнішнім аспектом своєї індустріалізації. У глибині його ідеології переважала теорія Blut und Boden — «Крові та ґрунту». Заперечення сучасного світу проводилося під соусом заперечення капіталістичної сучасності. Це, по суті, заперечення духу 1789 року (а також, зрозуміло, 1776-го) — духу Просвіти. Століття Рационалізму бачиться як початок сучасної розпусти. Тому ур-фашизм може бути визначений як ірраціоналізм.

3. Ірраціоналізм міцно пов'язаний з культом дії заради дії. Дія прекрасна сама по собі й тому здійснювана поза і без рефлексії. Думання — немужня справа. Культура сприймається з підозрою, будучи носієм потенційного критичного відношення. Тут усе: і висловлювання Геббельса «Коли я чую слово «культура», я хапаюся за пістолет», і милі загальні місця щодо інтелектуальних нісенітниць, яйцеголових інтелігентів, радикалснобізму й університетів — розсадників комуністичної зарази. Підозрілість щодо інтелектуального світу завжди сигналізує про присутність ур-фашизму. Офіційні фашистські мислителі в основному займалися тим, що звинувачували сучасну їм культуру та ліберальну інтелігенцію у

відході від одвічних цінностей.

4. Жодна форма синкретизму не може витримати критики. Критичний підхід оперує дистинкціями, дистинкції ж є атрибутом сучасності. У сучасній культурі наукове співтовариство поважає незгоду як основу розвитку науки. В очах ур-фашизму незгода є зрадою.

5. Незгода — це ще й знак інакшості. Ур-фашизм зростає і шукає консенсусів, експлуатуючи вроджений страх щодо чужорідного. Найперші гасла фашистських або префашистських рухів спрямовані проти іногородців. Ур-фашизм, таким чином, за визначенням замішаний на расизмі.

6. Ур-фашизм народжується з індивідуальної або соціальної фрустрації. Тому всі історичні фашизми спиралися на фрустровані середні класи, що постраждали від будь-якої економічної або політичної кризи й відчувають страх перед загрозою з боку роздратованих низів. У наш час, коли колишні «пролетарі» перетворюються в дрібну буржуазію, а люмпен із політичного життя самоусувається, фашизм знайде в цій новій більшості чудову аудиторію.

7. Тим, хто взагалі соціально знедолений, ур-фашизм каже, що єдиною запорукою їх привілеїв є факт народження в певній країні. Так виконується націоналізм. До того ж єдине, що може згуртувати націю, — це вороги. Тому в основі ур-фашистської психології закладено одержимість ідеєю змови, по можливості міжнародної. Співчлени повинні відчувати себе обложеними. Кращий спо-

сіб зосередити аудиторію на змові — використовувати пружини ксенофобії. Однак згодиться й змова внутрішня, для цього добре підходять євреї, оскільки вони одночасно всередині й ніби поза. Останній американський зразок схиблелості на змові — книга «Новий світовий порядок» Пета Робертсона.

8. Співчлени повинні відчувати себе ображеними через те, що вороги хизуються багатством, вихваляються силою. Коли я був маленьким, мені втовкмачували, що англіїці — «нація-п'ятиразове харчування». Англіїці харчуються інтенсивніше, ніж бідні, але чесні італійці. Багаті ще євреї, до того ж вони допомагають своїм, мають таємну мережу взаємодопомоги. Це з одного боку; в той же час співчлени переконані, що зуміють здолати будь-якого ворога. Так, завдяки коливанню риторичних струн, вороги малюються водночас і занадто сильними, і надто слабкими. З цієї причини фашизми приречені завжди програвати війни: вони не в змозі об'єктивно оцінювати боєздатність супротивника.

9. Для ур-фашизму немає боротьби за життя, а є життя заради боротьби. Якщо так, пацифізм — однозначний братанню з ворогом. Пацифізм ганебний, оскільки життя є вічна боротьба. У той же час є й комплекс Страшного Суду. Оскільки ворог повинен бути — і буде знищений, значить, відбудеться останній бій, у результаті якого цей рух здобуде повний контроль над світом. У світлі такого «тотального рішення» передбачається настання ери загального світу, Золотого століття.

Однак це суперечить тезі про перманентну війну, і це жодному фашистському лідерові не вдалося вирішити протиріччя, яке утворюється.

10. Для всіх реакційних ідеологій типовий елітаризм, в силу його глибинної аристократичності. У ході історії всі аристократичні та мілітаристські елітаризми трималися на презирстві до слабкого.

Ур-фашизм сповідує популістський елітаризм. Пересічні громадяни становлять собою найкращий народ у світі. Партія складається з найкращих пересічних громадян. Пересічний громадянин може (або зобов'язаний) стати членом партії.

Однак не може бути патріциїв без плебеїв. Вождь, який знає, що отримав владу не через делегування, а захопив силою, розуміє, що сила його ґрунтується на слабкості маси, і ця маса настільки слабка, щоб потребувати Погонича і заслуговувати його. Тому в таких суспільствах, організованих ієрархічно (за мілітаристської моделі), кожний окремий вождь зневажає, з одного боку, вищих, а з іншого — підлеглих.

Тим самим зміцнюється масовий елітаризм.

11. Усякого і кожного виховують, щоб він став героєм. У міфах герой втілює собою рідкісну, екстраординарну істоту; проте в ідеології ур-фашизму героїзм — це норма. Культ героїзму безпосередньо пов'язаний з культом смерті. Не випадково девізом фалангістів було: Viva la muerte! Нормальним людям кажуть, що смерть прикра, але треба буде зустріти її з гідністю. Віруючим людям кажуть, що

смерть є пасивний метод досягнення надприродного блаженства. Герой же ур-фашизму жадає смерті, предвіщеної йому в якості найкращої компенсації за героїчне життя. Герою ур-фашизму не терпиться померти. У героїчному нетерпінні, зауважимо в дужках, йому набагато частіше трапляється вбивати інших.

12. Оскільки як перманентна війна, так і героїзм — досить важкі ігри, ур-фашизм переносить своє прагнення до влади на статеvu сферу. На цьому ґрунтується культ мужності (тобто, зневага до жінки і нещадне переслідування будь-яких неконформістських сексуальних звичок: від цнотливості до гомосексуалізму). Оскільки і стать — це досить важка гра, герой ур-фашизму грається з пістолетом, тобто ерзацом фалоса. Постійні військові ігри мають своїм підґрунтям непозбутну *invidia penis*.

13. Ур-фашизм будується на якісному (квалітативному) популізмі. В умовах демократії громадяни користуються правами особистості; сукупність громадян здійснює свої політичні права лише за наявності кількісної (квантитативної) підстави: виконуються рішення більшості. В очах ур-фашизму індивідуум прав особистості не має, а Народ постає як якість, як монолітна єдність, що виражає сукупну волю. Оскільки ніяка кількість людських істот насправді не може мати сукупну волю, Вождь претендує на те, щоб представляти від усіх. Втративши право делегувати, пересічні громадяни не діють, вони тільки закликаються — частину за ціле,

pars pro toto — грати роль Народу. Народ, таким чином, існує як феномен виключно театральний.

За прикладом якісного популізму не обов'язково звертатися до Нюрнберзького стадіону або римської переповненої площі перед балконом Муссоліні. У нашому близькому майбутньому перспектива якісного популізму — це телебачення або електронна мережа «Інтернет», які здатні уявити емоційну реакцію відібраної групи громадян як «судження народу».

Міцно стоячи на своєму квалітативному популізмі, ур-фашизм озброюється проти «прогнилих парламентських демократій». Перше, що заявив Муссоліні у своїй промові в італійському парламенті, було: «Хотілося б мені перетворити цю глуху, сіру залу на спортзал для моїх хлоп'ят». Він, звичайно ж, швидко знайшов набагато кращий притулок для «своїх хлоп'ят», але парламент тим не менш розігнав.

Всякий раз, коли політик ставить під питання легітимність парламенту, оскільки той нібито вже не відображає «судження народу», виразно вчувається запах Вічного Фашизму.

14. Ур-фашизм говорить на Новомові. Новомова була винайдена Оруелом у романі «1984» як офіційна мова Ангсоца, Англійського соціалізму, але елементи ур-фашизму властиві різним диктатурам. І нацистські, і фашистські підручники відрізнялися бідною лексикою і примітивним синтаксисом, бажаючи максимально обмежити

Фото Валерія Лещинського

для школяра набір інструментів складного критичного мислення. Але ми повинні вміти виокремлювати й інші форми Новомови, навіть коли вони мають невинний вигляд популярного телевізійного ток-шоу.

Перерахувавши можливі архетипи ур-фашизму, закінчу ось чим. Вранці 27 липня 1943 року мені було сказано, що по радіо оголосили, що фашизм упав і Муссоліні заарештований і щоб я пішов купив газету. Я попрямував до кіоску і побачив, що там повно газет, але мають незнайомі назви. Потім я прочитав заголовки передовиць і усвідомив, що в різних газетах написані різні речі. Тоді я купив одну з них, навімання, розгорнув і прочитав на першій сторінці декларацію, підписану п'ятьма або шістьма політичними партіями, серед яких були Християнська демократична, Комуністична партія, Соціалістична партія, Партія дії, Ліберальна партія. До цієї хвилини я думав, що на країну належить мати одну партію, зокрема в Італії партія називається Національною Фашистською. І ось я виявив, що в моїй країні одночасно мають місце кілька партій. І не тільки. Оскільки я був тямущим підлітком, я сказав собі, що ніяк

неможливо, щоб усі ці партії зоснувалися ось так, за одну ніч. Значить, подумав я, вони існували раніше на підпільному становищі.

Декларація сповіщала про кінець фашистської диктатури та відновлення в країні свобод: свободи слова, друку, політичних

об'єднань. Ці слова — «диктатура», «свобода» — о Господи, вперше за все життя я їх прочитав. Завдяки цим словам я переродився у вільну західну людину.

Ми завжди повинні мати на увазі, що зміст цих слів не повинен знову забуватися. Ур-фашизм досі близько біля нас, іноді він ходить у цивільному. Було б так зручно для всіх нас, якби хто-небудь виліз на світову арену і сказав: «Хочу знову відкрити Освенцім, хочу, щоб чорні сорочки знову замарширували на парадах на італійських площах». На жаль, у житті так добре не буває! Ур-фашизм може з'являтися у найбільш невинному вигляді та формі. Наш обов'язок — виявляти його сутність і вказувати на нові його форми, щодень, у будь-якій точці земної кулі. Передам знову слово Рузвельту. «Наважусь сказати, що, якби американська демократія припинила розвиватися як жива сила, яка намагається вдень і вночі, мирними засобами, удосконалювати умови існування громадян нашої країни, вплив фашизму у нас безумовно зріс би» (4 листопада 1938 р.). Свобода і Звільнення — наша робота. Вона не закінчується ніколи. Нехай нашим девізом буде: тож не забудьмо!

Чи можливі президентські вибори без фальсифікації?

(досвід Бразилії через призму понад двох десятиріч українсько-бразильських дипломатичних відносин)

Надзвичайний і Повноважний Посол України в Бразилії
Юрій Богаєвський
(у 2001 – 2006 рр.)

У 2014-му виповнилося 22 роки встановлення дипломатичних відносин між Україною та найбільшою державою Південної Америки – Федеративною Республікою Бразилія. Про те, як розпочинався процес формування та розвитку наших взаємин «З.С.» попросив розповісти Надзвичайного і Повноважного Посла України Юрія Богаєвського, який протягом 2001-2006 рр. очолював Посольство України в Бразилії.

Юрій Богаєвський: Насамперед, необхідно пам'ятати, що реалізація цього процесу стала можливою лише після офіційного визнання Бразилією незалежності України 26 грудня 1991 року. Таке надзвичайно важливе для нашої молоді держави рішення уряд Бразилії прийняв одним із перших серед країн регіону. На це, безумовно, вплинула й активна позиція місцевої української громади, яка з великим ентузіазмом сприйняла Акт проголошення неза-

«Бразилія має досить цікавий, на рівні сучасних вимог, досвід організації голосування під час виборів президента країни з використанням новітніх комп'ютерних технологій. Такий спосіб (без закритих кабінки та урн для бюлетенів) свідчить не лише про дійсно демократичний, практично відкритий характер голосування, а й унеможлиблює будь-які спроби фальсифікації його результатів».

Юрій БОГАЄВСЬКИЙ,

Надзвичайний і Повноважний Посол України, ветеран дипломатичної служби

лежності України, а потім і результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня.

«З.С.»: Як відомо, офіційною датою встановлення між Україною та Бразилією дипломатичних відносин вважається 11 лютого 1992 року. Як це сталося і яка сторона була ініціатором ще однієї важливої для нашої держави події?

Юрій Богаєвський: Вважаю за доцільне відзначити, що і в цьому разі ініціатива належала бразильській стороні. Уже 10 січня 1992 р. керівник зовнішньополітичного відомства Бразилії на той час Франсіско Резек написав листа з відповідною пропозицією на адресу першого Міністра закордонних справ незалежної України Анатолія Зленка. У своїй відповіді вже 11 лютого наш міністр повідомив бразильському колезі про те, що Уряд України «вітає це рішення Уряду Бразилії», висловивши при цьому впевненість у тому, що розвиток взаємовигідного двостороннього співробітництва відповідатиме національним інтересам двох держав та їх народів.

Саме тому, згідно з існуючою дипломатичною практикою, дата листа-відповіді українського міністра і вва-

жається днем офіційного встановлення дипломатичних відносин між Україною та Федеративною Республікою Бразилія.

Початок же офіційним двостороннім контактам на міжурядовому рівні було покладено візитом до Бразилії в січні 1995 р. спеціального представника другого Президента України Леоніда Кучми, першого заступника Міністра закордонних справ України Бориса Тарасюка, який прибув до бразильської столиці для участі в церемонії інавгурації новообраного Президента Бразилії Фернандо Енріке Кардозу. Саме тоді й було започатковано контакти на рівні глав двох держав.

«З.С.»: Юрію Вадимовичу, наскільки відомо нашому виданню, перші контакти на міжурядовому рівні відбулися вже до 1 грудня 1991 року.

Юрій Богаєвський: Такі контакти дійсно мали місце. Щоб у тих, хто цікавиться історією дипломатії вже незалежної України, не склалися враження, що наші офіційні зв'язки з Бразилією розпочалися лише після встановлення з нею дипломатичних відносин, нагадаю, що ще в жовтні того ж 1991 р. цю країну відвідала україн-

ська урядова делегація на чолі з Прем'єр-міністром Вітольдом Фокінім. Уже тоді, тобто ще до офіційного визнання України як незалежної держави, делегацію прийняв Президент Бразилії Фернандо Коллор де Мелло. Відбулася зустріч нашої делегації і в МЗС цієї країни. І хоча під час того візиту йшлося лише про співпрацю між Україною та бразильським штатом Ріо-де-Жанейро, усе ж це були перші офіційні контакти, які, на моє глибоке переконання, посприяли прийняттю Урядом Бразилії рішення про визнання незалежності України невдовзі після Всеукраїнського референдуму.

«З.С.»: І все ж, коли розвиток українсько-бразильського співробітництва перейшов у практичну площину?

Юрій Богаєвський: Я вважаю, що цей процес по-справжньому розпочався з відкриттям посольств. Першою це зробила Бразилія, відкривши своє дипломатичне представництво в Києві 4 січня 1995 року. З цієї нагоди у своєму посланні Президенту України від 8 лютого того ж року Президент Бразилії підкреслив, що цей факт засвідчив «політичну волю Уряду Бразилії просу-

Вручення Грамоти посольства за плідну співпрацю редактору відділу міжнародних новин газети «Коррейо Бразіл'єлсе» Жоао Гарсії. 30 грудня 2005 р.

ватися в процесі розширення двосторонніх відносин». З липня того ж року в столиці країни Бразилія розпочало свою діяльність і посольство України, а 24 серпня 1996 р. в місті Куритібі – столиці бразильського штату Парана, де проживає найбільша частина українців, було відкрито й першу консульську установу України.

Із відкриттям двох посольств розпочалася підготовка першої зустрічі глав двох держав, що відбулася під час офіційного візиту до Бразилії Президента України Леоніда Кучми 25 жовтня – 1 листопада 1995 року. Цей візит дав серйозний поштовх розвиткові двостороннього співробітництва в різних сферах і галузях. Його головним результатом стало підписання президентами міждержавного Договору про дружні відносини і співробітництво. До речі, Бразилія стала першою державою регіону Південної Америки, з якою Україна підписала такий політико-правовий документ. Сторони домовилися продовжити практику регулярного діалогу на всіх рівнях. Окрім Договору, було підписано також Угоду про торговельно-економічне співробітництво, Протокол про консультації між зовнішньополітичними відомствами, Спільну декларацію про наміри співробітництва в

мирному використанні космічного простору. Йшлося і про співпрацю двох держав із широкого кола міжнародних питань.

Очоловане тоді мною Управління країн Європи та Америки МЗС України мало безпосереднє відношення до підготовки цього візиту та відповідних двосторонніх документів.

Згадуючи ті роки і те, як започатковувалася співпраця незалежної України з Бразилією, я вважаю, що визначальним періодом у формуванні основних засад двосторонніх відносин стало перше десятиріччя (1992-2002). Протягом цих років українсько-бразильські відносини набули більш чіткої спрямованості.

Напрацьована у зазначений період спільними зусиллями позитивна динаміка в розвитку двосторонніх відносин була закріплена пер-

шим державним візитом в Україну 16-17 січня 2002 р. Президента Бразилії Фернандо Енріке Кардозу, якому я в листопаді 2001 р. мав честь вручити Вірчі грамоти. Тобто з організації цього важливого візиту практично й розпочалася моя дипломатична місія в Бразилії. У ході цього візиту сторони проаналізували пройдений Україною та Бразилією шлях становлення й розвитку їхніх відносин протягом першого десятиріччя, засвідчили налаштованість обох сторін на продовження контактів на найвищому рівні з метою стимулювання подальшого розширення сфер двостороннього співробітництва з урахуванням обопільних національних інтересів.

Ця налаштованість сторін була зафіксована в підписаній президентами Спільній декларації про поглиблення відносин дружби і співробітництва. Після згаданого візиту двосторонні відносини набули якісно нового виміру, що передбачав більш активний перехід до практичної реалізації взаємовигідних проектів.

Найбільш важливим із них стала співпраця двох країн у космічній сфері, спрямована на реалізацію спільного проекту «Циклон-4» – Алкантара». Окрім політичної важливості, цей проект містить ще й багатообіцяючу економічну

перспективу для обох країн. Я маю всі підстави пишатися тим, що очолюваний мною колектив дипломатів посольства також активно сприяв вирішенню всіх практичних питань, пов'язаних із цим надзвичайно важливим проектом. Його реалізація дасть змогу в недалекому майбутньому розпочати комерційні запуски супутників із бразильського космодрому за допомогою української ракети-носія «Циклон-4». Це буде дійсно історична подія, оскільки і Україна, і Бразилія отримають можливість підтвердити свій статус держав, що володіють передовими технологіями, а також вийти на перспективні ринки космічних послуг.

Приємним і водночас пам'ятним для мене спогадом є макет ракети «Циклон-4», який під час візиту до Бразилії у квітні 2002 р. чергової делегації Національного (нині Державного) космічного агентства України мені вручив Генеральний директор ДКБ «Південне» Станіслав Конохов.

«З.С.»: Юрію Вадимовичу, якими ж були пріоритети в розвитку двосторонніх відносин у ті роки, коли Вам випало бути Послом України в такій доволі важливій, як політично, так і економічно, державі регіону Південної Америки?

Юрій Богаєвський: Насамперед, мене цікавили досягнуті на момент мого прибуття до Бразилії практичні результати в розвитку двосторонніх відносин. Я добре усвідомлював, що призначення послом до такої великої держави як Бразилія становило якісно новий ступінь службової та професійної відповідальності. Ось тут мені і знадобився практичний досвід, набутий свого часу як в Управлінні країн Європи та Америки нашого

Вручення Ордена «Князя Ярослава Мудрого» III ст. Міністру закордонних справ Бразилії Селсо Амореу 29 жовтня 2001 р.

МЗС, так і на посаді заступника Постійного представника України при ООН. Звичайно, хотілося докласти своїх конкретних зусиль для подальшого розвитку двосторонніх відносин. Жодним чином не послаблюючи уваги до їх політичної складової, посольство вживало необхідних заходів для активізації двосторонніх торговельно-економічних відносин, співробітництва в інших галузях і сферах, виходячи з національних інтересів нашої держави. Це й стало моїм головним пріоритетом на весь період дипломатичної місії в Бразилії.

Вважаю, що за відведені мені посольською долею роки колективу посольства вдалося реалізувати багато корисного, у тому числі й наші власні ініціативи. Без перебільшення можу сказати, що це був досить насичений різними подіями період. Нам вдалося зберегти належну динаміку в розвитку двосторонніх відносин, відкрити деякі нові можливості для їх поглиблення. Суттєво розширилася й договірно-правова база наших відносин із Бразилією: було підписано 41 двосторонній документ, причому не лише на міждержавному та міжурядовому рівнях, а й між окремими міністерствами, відомствами та неурядовими установами. Звичайно, успішна реалізація будь-якого доручення з Києва або власної ініціативи викликала не лише профе-

сійне, а й моральне задоволення.

На мою посольську долю випав, як згадувалося, і другий візит до Бразилії Президента України Леоніда Кучми. Цей візит підтвердив бажання обох сторін нарощувати позитивний потенціал у двосторонньому співробітництві.

Після завершення моєї дипломатичної місії у Бразилії, яка водночас була пов'язана з виконанням обов'язків Посла України за сумісництвом у трьох інших країнах регіону – Болівії, Венесуелі та Еквадорі, у відносинах із якими також вдалося досягти певного прогресу, сплинуло вже більше семи років, і протягом цього часу у двосторонніх відносинах, які набули вже ознак реального партнерства, відбулося багато важливого. Я з інтересом спостерігав за подальшим розвитком подій. У грудні 2009 р. вже з державним візитом Україну відвідав і Президент Бразилії Луїс Інасіу Лула да Сілва, а в жовтні 2011 р. в Бразилії побував і четвертий Президент України, який зустрівся вже з новим Президентом пані Ділмою Руссеф. Працюючи Послом у Бразилії, мені випала нагода мати з нею робочі зустрічі – спочатку як із Міністром з питань енергетики, а пізніше як із керівником Адміністрації Президента. Із приємністю дізнався, що в липні 2013 р. відбувся й перший офіційний візит в

Україну Міністра закордонних справ Бразилії.

Наведені мною факти свідчать однозначно, що українсько-бразильські відносини мають багатообіцяючу перспективу.

Сьогодні в Бразилії працює вже п'ятий Посол України. Перед кожним із нас стояло, безумовно, одне й те ж завдання: робити все можливе для нарощування темпів і конкретних результатів двостороннього співробітництва. Кожен із нас, звичайно, мав свій підхід і своє бачення того, як зробити це максимально ефективно.

Для мене діяльність на посаді Посла України в такій великій державі, якою є Бразилія, стала ще одним важливим професійним і, безумовно, життєвим досвідом. Це були змістовні та надзвичайно цікаві роки. Не менш важливим вважаю й те, що впродовж тих майже п'яти років я мав можливість познайомитися з багатьма цікавими особистостями, серед яких є чимало представників і місцевої української громади, які досить активно співпрацювали з посольством, конкретними справами допомагали нам у зміцненні українсько-бразильських відносин. Багато з них були належним чином відзначені нашою державою, а також почесними грамотами МЗС України та грамотами-подяками посольства.

Завжди згадую добрим словом у першу чергу тих,

хто працював тоді зі мною. У мене була хороша команда як дипломатів, так і технічних співробітників, без яких неможливо здійснювати повноцінну дипломатичну роботу. Щиро їм удячний за підтримку всіх моїх зусиль і за здійснену спільно важливу роботу на користь розбудови українсько-бразильських відносин.

«З.С.»: Юрію Вадимовичу, а що, на Вашу думку, з досвіду Бразилії могло б бути корисним для України?

Юрій Богаєвський: Безперечно, в Бразилії можна побачити багато повчального, що заслуговує на увагу. Хоча, як і в багатьох інших країнах, там також існують проблеми, особливо соціального характеру. Однак країна розвивається.

Найбільший інтерес викликає організація внутрішньополітичного життя у Бразилії, а також особливості її економічного розвитку. Я не раз пересвідчувався в тому, що ця держава має вагомий міжнародний авторитет. Тому не лише як професійного дипломата, а й як громадянина України мою увагу привернули, зокрема, такі практичні питання. Бразилія має досить цікавий, на рівні сучасних вимог, досвід організації голосування під час виборів Президента країни з використанням новітніх комп'ютерних технологій. Такий спосіб (без закритих кабінетів та урн для бюлетенів) свідчить не лише про

Сувеніри від С. Конюхова. Посольство України, квітень 2002 р.

За ініціативи Посольства України 5 червня 2006 р. відбулося підписання Угоди про співробітництво в галузі обміну інформацією між Українським національним інформаційним агентством «Укрінформ» та Бразильською комунікаційною компанією «Радіобраз». Це була перша угода, яку «Укрінформ» підписав з відомим інформгентством Південної Америки. На фото: президент компанії «Радіобраз» Еуженіу Буссі (ліворуч) та Посол України Ю. Богаєвський.

Під час церемонії закладання «Киотського лісу» в Ботанічному саду бразильської столиці Бразиліа 16 лютого 2005 р. Ю. Богаєвський від імені України посадив пагонь одного з різновидів бразильської акації «Amburana cearensis»

дійсно демократичний, практично відкритий характер голосування, а й унеможливує будь-які спроби фальсифікації його результатів.

До речі, з такою системою, яку вже запозичили деякі інші країни, мала нагоду ознайомитися і делегація Верховного Суду України на чолі з його Головою Василем Маляренком, відвідавши Бразилію за нашою ініціативою. На превеликий жаль, пропозиція посольства розглянути можливість використання такого досвіду Бразилії і в Україні нікого в Києві, очевидно, не зацікавила або, скоріше за все, виявилася для когось не конче потрібною.

Мені довелося також бути свідком того, як відбувається в Бразилії передача влади новообраному главі держави. Це проходить досить цивілізовано, без зайвої метушні. Було створено дві команди фахівців, одна з яких передавала справи, а інша їх приймала.

І, нарешті, ще одне спостереження, яке, на мою думку, також заслуговує на увагу. Це стосується вже ролі

зовнішньополітичного відомства. У Бразилії Міністерство закордонних справ є досить шанованою державною установою, яка користується вагомим авторитетом. До його позиції не лише дослухаються, а й поважають. Жоден урядовий чиновник, від міністра до асистента, не дозволить собі вчинити якісь дії чи прийняти якісь рішення, пов'язане, скажімо, із зовнішньоекономічною діяльністю країни, не проконсультувавшись із МЗС. Я переконався в цьому й під час однієї із зустрічей з віцепрезидентом цієї країни. Скажу відверто: такому авторитетові МЗС у Бразилії можна тільки позаздрити.

В Україні досить часто стаємо свідками втручання у сферу зовнішньої політики з боку тих, хто взагалі не має жодного уявлення про специфіку дипломатії. За роки незалежності України склалася ситуація, що в Адміністрації чи Секретаріаті Президента діяла структура, яка перебирала на себе функцію ледь не самого МЗС, що, на жаль, не сприяло зміцненню її власного авторитету.

В одному з інтерв'ю ще в 1995 р. висококласний професіонал української дипломатії, колишній Міністр закордонних справ Геннадій Удовенко, якого я знав з 1973 р. і працював під його керівництвом, цілком справедливо наголосив на тому,

що «престиж МЗС неможливо підняти законами та директивами. Воно повинно так виявити себе, щоб кожний, хто займається зовнішньополітичною діяльністю, вважав за необхідне погоджувати свої дії з ним».

Ось чому не лише я, а й багато моїх колег-ветеранів дипломатичної служби України вважаємо, що ставлення до вітчизняного зовнішньополітичного відомства та його ролі повинно, нарешті, докорінно змінитися. Ідеться не лише про посилення його координуючих функцій, належного рівня яких, на превеликий жаль, так і не вдалося досягти за всі минулі роки, а й про зміцнення авторитету цієї важливої державної установи.

«З.С.»: Насамкінець, хоча запитати Вас, Юрію Вадимовичу, ще про таке. Бразилія, яка вважається футбольною країною, стала ареною чергового чемпіонату світу з цього досить популярного в Україні виду спорту. Яким, на Вашу думку, може бути політичний результат цього змагання?

Юрій Богаєвський: Те, що Бразилія вважається футбольною країною, ні в кого не викликає сумніву. Там практично немає жодного міста або населеного пункту, де б не було своєї футбольної команди. А таких команд по всій країні близько п'ятисот. Тому, як для самої Бразилії,

так і для мільйонів місцевих уболівальників нинішній чемпіонат світу стане надзвичайно важливою подією. Під час моєї роботи послом у цій країні чемпіонат світу з футболу відбувся в Німеччині в червні 2006 року. Досі згадую дружню атмосферу, яка панувала в ті дні, у тому числі й довкола участі в чемпіонаті збірної команди України. У зв'язку з цим хочу згадати, зокрема, про одну подію, яка стала для мене особливо пам'ятною. На початку травня того року, тобто ще до початку чемпіонату в Німеччині, в одному з міст Бразилії відбувся місцевий чемпіонат з футболу під символічною назвою «Світовий чемпіонат з футболу Сходу». У ньому взяла участь молодіжна футбольна команда з 32 муніципалітетів штату Гойяс, кожна з яких представляла одну з країн-учасниць фінальної частини чемпіонату світу в Німеччині. Збірну України представляла команда муніципалітету Монтес Кларос де Гойяс. Особливо хвилюючим був момент її виходу на стадіон з Державним прапором України. На цьому місцевому чемпіонаті з футболу вона посіла друге місце, і нам це було дуже приємно. У серпні в посольстві України ми організували дружню зустріч із цією командою на чолі з мером муніципалітету, який також входив до її складу. Усім гравцям я вручив форму національної збірної України, комплекти якої нам вдалося одержати з Києва. Такі події не забуваються.

Стосовно нинішнього чемпіонату світу з футболу в Бразилії, то я можу лише впевнено сказати, що першою на ньому стане та команда, яка виявить найбільшу волю до перемоги і покаже найвищий ігровий клас.

Травень 2014 року

Фото на пам'ять з футбольною командою міста Montes Claros de Goiás, яку Ю. Богаєвський орендував форму збірної України. Ця команда «представляла» Україну на чемпіонаті світу з футболу 2006 р. в Німеччині

Румунія: погляд на врегулювання українсько-російської кризи

УДК: 94. 327

Від початку українсько-російської кризи румунська сторона засудила дії РФ і усіляко підтримала позицію ЄС, НАТО та США в ареалі Чорноморського регіону. У відносинах із Російською Федерацією офіційний Бухарест демонструє переважно негативне ставлення до політики РФ у вказаному регіоні. Такий підхід, із більшим чи меншим наголосом, зберігається в зовнішній політиці Румунії впродовж останніх більш ніж 20 років та пояснюється, насамперед, значними відмінностями у стратегічних інтересах Москви та Бухареста.

Чималою напруженістю румунсько-російським відносинам додали домовленості між Румунією та США про розміщення на території першої американських військових баз, а також елементів системи протиракетної оборони (ПРО) США в Європі. Важливо відзначити, що Бухарест виступає категорично проти участі Росії, крім сфери обміну інформацією, у створенні системи ПРО. Формалізуючи стратегічне партнерство з США, Румунія в такий спосіб прагне не лише гарантувати свою безпеку, а й затвердити за собою імідж регіонального лідера в Чорноморському басейні та на Балканах.

У протиріччя з російською зовнішньою політикою вступає також послі-

довна підтримка Румунією європейських прагнень Кишинева, Києва і Тбілісі та їх євроатлантичної взаємодії, а також намагання Бухареста надати сприяння у зближенні країн Кавказу та Середньої Азії з ЄС. Цей аспект зовнішньої політики Румунії має очевидний економічний підтекст з огляду на її інтерес до диверсифікації джерел постачання енергоносіїв з тим, щоб мінімізувати енергетичну залежність від РФ, яка сприймається в Румунії як загроза національній безпеці.

Найбільш гостро протидія Румунії політиці РФ у Чорноморському регіоні спостерігається в контексті останніх подій, пов'язаних з анексією РФ території АР Крим і дестабілізацією ситуації в південно-східних регіонах України.

Президент Румунії Т. Бесеску переконаний, що

Summary

The article deals with the analysis of the position of the Romanian side on the Ukrainian-Russian crisis, with a focus on the reaction of the Romanian President and the Foreign Minister to the actions of the Russian side. Particular attention is given to the Russian-Romanian contradictions in the Black Sea region. It is defined the key factors, influencing the approaches of the Romanian side concerning the Ukrainian-Russian crisis.

Keywords: Ukrainian-Russian crisis, Romania, the U.S. missile defense system, regional leader, threat, Russian aggression, federalization, referendum, security.

Росія більше не може вважатися партнером ЄС і НАТО, водночас, на довгі роки ця країна слугуватиме загрозою для демократичних держав. Бесеску також наголосив, що Румунія буде зміцнювати свій оборонний і військовий потенціал шляхом збільшення видатків на оборону та посилення військових баз США на румунській території, а також нарощування присутності НАТО [2].

Президент Бесеску 4 травня 2014 р. виступив на румунському телеканалі «B1 TV» і висловив своє бачення розвитку ситуації в Україні [3]. Того ж дня він виступив із заявою в президентському палаці Котрочень, висловивши

позицію Румунської держави щодо ситуації в Україні [4]. Варто відзначити, що впродовж останнього місяця вище політичне керівництво Румунії активно долучається до оцінок ситуації в нашій країні, позиціонуючи Румунію як експерта у сфері регіональної політики, здатного давати адекватні оцінки для ЄС і НАТО.

Окремі оцінки розвитку ситуації в Україні було надано 30 квітня 2014 р. Міністром закордонних справ Румунії Т. Корлецяном під час його візиту до США та зустрічей з американськими сенаторами [5]. Корлецяном, зокрема, висловив занепокоєння ситуацією в Україні, що є загрозою для безпеки в Чорноморському регіоні, та закликав сенат США сприяти збільшенню американської присутності в Румунії, включно в рамках стратегічного партнерства між двома країнами. Він також закликав американську сторону приділяти особливу увагу Чорноморському регіону в довгостроковій перспективі з точки зору протидії будь-яким іншим ініціативам, що призводять до дестабілізації. Корлецяном також

відзначив важливість консолідації зусиль євроатлантичної спільноти щодо засудження порушення РФ міжнародного права та вжиття твердих і ефективних заходів, спрямованих на зниження напруженості в регіоні. Наголошено на важливості надання політичної та економічної підтримки Україні та Республіці Молдова в контексті реалізації їх євроінтеграційних прагнень.

Обговорюючи порядок денний майбутнього саміту НАТО, Т. Корлецяна наголосив на необхідності включення до його програми таких положень, як зміцнення трансатлантичних зв'язків, консолідація сегменту колективної оборони, посилення довіри та процес розширення Альянсу. Американські сенатори схвально оцінили ініціативи румунського міністра, наголосивши на високому внескові Румунії в діяльність НАТО та висловивши згоду на здійснення їх візиту до Румунії впродовж поточного року.

Перебуваючи в США, Т. Корлецяна також дав інтерв'ю для видання «Washington Post», у ході якого наголосив, що Румунія хоче, щоб НАТО розмістило постійну базу Альянсу на її території, беручи до уваги, що російська загроза вже стала реальністю. Він висловив побоювання за Україну, Грузію та Республіку Молдова в контексті російської агресії. Корлецяна вважає, що РФ прагне домогтися федералізації України з тим, щоб заблокувати її євроінтеграційні прагнення та зберегти свій вплив на країну. Він також відзначив, що США та ЄС повинні вжити більш твердих заходів для тиску на

Росію, оскільки те, що відбувається останніми тижнями, свідчить, що РФ «рухається у хибному напрямі».

Прикметним є те, що румунська сторона демонструє послідовну позицію щодо засудження дій РФ на території України. Свідченням цього є те, що увечері 11 травня 2014 р. МЗС Румунії оприлюднило прес-комюніке, у якому засудило організацію так званих референдумів у Донецьку та Луганську, «які є невід'ємною частиною незалежної та суверенної України». Відзначено також, що ці так звані референдуми суперечать Конституції України та міжнародному праву. Організація згаданих референдумів кваліфікована як додатковий провокаційний акт, що є частиною заходів, спрямованих проти суверенітету та територіальної цілісності України, унаслідок, в тому числі, незаконної анексії Криму Російською Федерацією 21 березня 2014 року. МЗС Румунії закликала РФ не визнавати так звані референдуми від 11 травня 2014 р. та їх результати, а також поважати територіальну цілісність і суверенітет України та повернутися до дотримання міжнародного права, включно шляхом якомога скорішого виходу з Криму [6].

У контексті наведених заяв привертають увагу оцінки румунського керівництва щодо загальної мети РФ відносно України та РМ, а саме — домогтися федералізації та не допустити подальшого зближення з ЄС і НАТО. Ураховуючи зацікавленість румунської сторони в гарантуванні власної безпеки,

захисті економічних інтересів і забезпеченні стабільності в регіоні, керівництво країни, вочевидь, продовжить вживати заходів для посилення присутності НАТО і США на своїй території та загалом у регіоні, а також підвищення оснащення власних збройних сил і продовжить наполягати на необхідності формування консolidованої позиції на рівні ЄС і НАТО щодо більш ефективної протидії політиці РФ у Чорноморському регіоні [7].

У цілому, як свідчить аналіз, румунська сторона зацікавлена у стабілізації ситуації в Україні в контексті протидії російській агресії, вбачаючи в нашій країні «резервну зону», а також з огляду на можливість застосування Москвою аналогічного окупаційного підходу до частини молдовських територій, зокрема ПМР та Автономного утворення Гагаузія на півдні Республіки Молдова. За цих умов офіційний Бухарест вочевидь прагнучиме використати складну ситуацію в Україні та приділення першочергової уваги Києва протидії політиці РФ для досягнення влас-

них інтересів у відносинах з Україною, демонструючи при цьому підтримку Києва, що відповідає першочерговим інтересам Бухареста у нинішніх умовах.

Список використаних джерел:

1. Сайт Адміністрації Президента Румунії, декларація від 04.05.2014. — http://presidency.ro/?RID=det&tb=date&id=14991&_PRID=ag
2. Інформаційне агентство «Хотньоюз». — <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-17246835-ora-18-30-traian-basescu-sustine-declaratie-presa.htm>
3. Виступ Президента Румунії Т. Бесеску на румунському телебаченні. — <http://www.b1.ro/stiri/event/preedintele-traian-basescu-invitat-special-in-emisiunea-evenimentul-zilei-video-81683.html>
4. Сайт МЗС Румунії. — <http://www.mae.ro/node/26346>
5. Сайт МЗС Румунії. — <http://www.mae.ro/node/26374>
6. Румунське видання «Ромінія лібере» № 489 від 5 травня 2014 р. — <http://www.romanialibera.ro/actualitate/event/basescu-evenimentele-de-la-odessa-devin-periculoase--334075>

Петро МАКАРЕНКО,
слухач Дипломатичної академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано позицію румунської сторони стосовно українсько-російської кризи з акцентом на реакції Президента Румунії та міністра закордонних справ на дії російської сторони. Окрему увагу приділено російсько-румунським протиріччям у Чорноморському регіоні. Визначено ключові фактори, що впливають на підходи румунської сторони стосовно українсько-російської кризи.

Ключові слова: українсько-російська криза, Румунія, система ПРО США, регіональний лідер, загроза, російська агресія, федералізація, референдум, безпека.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализирована позиция румынской стороны по украинско-российскому кризису с акцентом на реакции Президента Румынии и министра иностранных дел на действия российской стороны. Отдельное внимание уделено российско-румынским противоречиям в Черноморском регионе. Определены ключевые факторы, влияющие на подходы румынской стороны к украинско-российскому кризису.

Ключевые слова: украинско-российский кризис, Румыния, система ПРО США, региональный лидер, угроза, российская агрессия, федерализация, референдум, безопасность.

Міжнародне право ХХІ століття – право міжнародної спільноти

Світ, у якому ми живемо, вражає своєю багатогранністю та суперечністю. У ньому одночасно розгортаються полярно-векторні процеси, у яких суб'єкти міжнародного права формують різноякісні та різнопланові системи. Водночас паралельно зі зростанням взаємозалежності інтеграційних систем, посиленням компоненти єдності розвивається інший процес – поглиблення відокремлення та розбіжностей. Тобто з усезагальними, універсальними якостями структур і суб'єктів активізуються якості особливі, виокремлені й ідентичні цих самих суб'єктів. Із розмиванням ідентичностей на одному полюсі – на іншому спостерігається їх зміцнення і навіть укрупнення. Значною мірою такий стан можна пояснити тим, що глобальний процес інноваційних змін соціально-політичних моделей, що відбувся наприкінці 80–90-х років ХХ ст., починався в різних країнах з відмінних стартових позицій, мав неоднакову глибину, його результати в низці випадків неоднозначні і не завжди є гарантіями проти рецидивів авторитаризму.

Нинішні світові перетворення доводять, що інтеграція не є тотожною глобалізацією. З одного боку, інтеграційні процеси скоріше є складовою глобалізації, доповнюють її та, водночас, виступають механізмом поглиблення глобалізаційних явищ, якими передаються, розповсюджуються, часто

Світлій пам'яті мого вчителя професора Ігоря Івановича Лукашука, день народження якого традиційно вдячні учні відзначають щороку 1 червня

заційна складова світового устрою. Міжнародною практикою вироблено різноманітні варіанти інтеграції, реалізовано її форми, апробовано шляхи втілення тих чи інших моделей. У міжнародних відносинах – це органічна та механічна форми інтеграції, вертикальна та горизонтальна, дво- і багатостороння, інтеграція часткова або повна тощо.

До методів реалізації інтеграції відносимо надання зарубіжної допомоги, повернення до спільних витоків і спільної історії, пошук ідентичності, національної ідеї, релігійний чинник, цивілізаційні уподобання, використання етнічного фактора, військовий і політичний тиск, економічні санкції, інформаційну блокаду тощо.

Однак складні процеси інтегрування світового простору породжують проблему відсутності відповіді на запитання про характер політичної системи світу, що формується. Для неї вже зараз є характерним посування до єдиного цілого, уніфікованої світової спільноти, глобальна хвиля демократизації, якісно нова світова економіка, радикальна демілітаризація, зміни векторів застосування сили, поява нових, недержавних суб'єктів світової політики, інтернаціоналізація духовної сфери життєдіяльності людства тощо. І

все це відбувається на глобальному рівні. Водночас на регіональному спостерігаємо загострення протиріч, розпад імперій, локальні війни, конфесійне протистояння, релігійне неприйняття, розмивання ідентичностей і таке небезпечне явище, як війна цивілізацій.

Різномановитість сьогодення ускладнюється поглибленням нових процесів, що набирають силу. З одного боку, тяжіння до силових центрів через інтеграційні важелі, які могли б забезпечити системі міжнародних відносин стабільність і врівноваженість, у тому числі й через розмивання суверенітету окремих суб'єктів, а з іншого – тривалість процесу множення суверенних держав і продержавних утворень. Негативні приклади щодо спроби відіграти роль основного розпорядника на світовій арені, що в різні історичні епохи нам продемонстрували деякі державні формування – Священна Римська імперія, Радянський Союз, фашистська Німеччина тощо, – схилиють теоретичну думку до висновку про неусталеність сьогодення та невизначеність майбутнього. З іншого боку, міжнародна стабільність і рівновага могли б бути досягнуті, за деякими припущеннями, тільки за умов формування поліцентричності світу,

тобто появи не одного, а кількох центрів сили.

Однак, попри глибокі переміни всієї системи міжнародного буття, основними суб'єктами міжнародних відносин поки що залишаються суверенні держави, які повинні здійснювати на своїй території всю повноту законодавчої, судової та виконавчої влади. Систему міжнародних відносин творять, як і в ХVІІ ст. із встановленням Вестфальської системи міжнародних відносин, суб'єкти міжнародного права, до яких провідна правова наукова думка відносить у першу чергу держави, міжнародні організації та з певними застереженнями ТНК і ФПГ. Положення міжнародного права схилиються також до думки, що індивідууми об'єктивно не можуть бути учасниками міждержавних відносин, а отже, і суб'єктами міжнародного права. Тенденція до розширення прямого доступу індивідуума до міжнародних органів пов'язана зі зростаючим стремлінням до захисту прав людини за допомогою міжнародних механізмів. Сам по собі такий доступ не перетворює їх на суб'єктів міжнародного права, а лише означає те, що учасники відповідного договору беруть на себе взаємне зобов'язання забезпечувати цей доступ усіма правовими й організаційними засобами, що є в їхньому розпорядженні.

У західних концепціях, переважно англо-американських, висловлюється думка про те, що певні компанії, перш за все транснаціональні корпорації (ТНК), у сучасних умовах набувають міжнародну правосуб'єктність. Пояс-

нюється така думка тим, що економічна міць і вплив ТНК на світову політику в низці випадків перетворює їх на більш вагомий силу на міжнародній арені, ніж деякі держави. Якщо ж відштовхуватися від того постулату, що суб'єктом міжнародного права може бути тільки утворення, здатне брати участь у міждержавних відносинах, то доведеться визнати, що будь-яка компанія не має якостей, властивих державі, та не здатна брати участь у таких відносинах. Договори, що укладаються між державами і компаніями, є не міждержавними угодами, а цивільними домовленостями («сіделками») і відносяться до сфери цивільного (міжнародного приватного) права.

Мій учитель професор Ігор Іванович Лукашук, учений зі світовим ім'ям, перу якого належить майже 400 науково-дослідницьких робіт, авторство і співавторство 9 підручників, який вільно володів російською, українською, англійською, німецькою, польською, французькою, білоруською, болгарською, словацькою, чеською та сербсько-хорватською мовами і виховав цілу плеяду учнів, які нині плідно трудяться в різних державах світу, був переконаний, що серед факторів історичного розвитку на перший план висувається глобалізація. Вона визначає нові риси не тільки світової системи, а й внутрішнього життя держав. Глобалізація, на його думку, зумовила єдність доль людства, оскільки забезпечити виживання можна лише спільними зусиллями. Вона міцно пов'язала людей і народи в єдине

ціле в результаті поглиблення колишніх і появи нових зв'язків – політичних, економічних, соціальних, культурних тощо. Глобалізація, на думку професора І.І. Лукашука, відкриває небачені можливості для процвітання людства і разом з тим таїть у собі колосальні небезпеки. У міжнародному житті, вважав він, існує неприпустимо високий рівень стихійності. Глобальний порядок складається методом проб і помилок, результати яких можуть виявитися непоправними. На перший план висувається завдання створення ефективного управління світовою системою. Глобальне управління повинно спиратися на співпрацю держав. Беручи участь у формуванні нового порядку, міжнародне право й саме зазнає істотних змін відповідно до нових вимог.

Міжнародне право ХХІ ст. формується як право міжнародної спільноти. Його відмінна риса – висунення на перший план завдання забезпечення інтересів міжнародної спільноти. Учений був певен, що неминуче зростання ролі міжнародного права в підтримці світового порядку забезпечить нормальне функціонування світової системи.

Подальший розвиток України нині залежить не тільки від внутрішнього стану та здатності пристосуватися до оновленої системи міжнародних відносин, а й від спроможності гарантів міжнародного миру забезпечити стабільність і партнерство всіх держав світу незалежно від їхнього рівня розвитку та військового потенціалу. Адекватне поєднання суверенних засад держави

та наднаціональних елементів міжнародних структур є однією з кардинальних передумов реалізації Україною зовнішньополітичних завдань.

Зовнішньополітичну реалізацію держави України необхідно здійснювати, спираючись на триєдність інтересів людини, суспільства і держави, оскільки дотримання прав людини як аксіома та провідна цінність забезпечуватиме безпеку суспільству, державі і міждержавному спілкуванню. Серед правової схеми реалізація прав етнічних меншин у повному обсязі нині виступає запорукою формування адекватної інтеграційної взаємодії з зарубіжними країнами, яка може набути стратегічного характеру.

Водночас завершення глобальної ідеологічної боротьби між двома світовими устроями дало змогу по-новому поглянути на домінуючі у світі духовні цінності, співвідношення між правами окремої людини та благополуччям суспільства, національними та глобальними ідеями. Одними з перших на порядку денному розвитку суспільства перебувають завдання морального ренесансу. Неперевершене значення мають результати формування національного стрижня – національної ідеї, що поєднує специфічні та загальнолюдські цінності. Можна передбачити, що в подальшому саме духовний розквіт держави визначатиме її місце і роль у світовій спільноті, а у другу чергу – матеріальне благополуччя та військова міць.

Микола КУЛІНІЧ,
ректор Дипломатичної
академії України при МЗС
України

Зовнішня політика та дипломатія Іспанії: інституційний вимір від витоків до сьогодення

УДК 94:327

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС, кандидат
історичних наук, доцент
кафедри дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник освіти
України

Пропоновані читачеві наукові видання об'єднані спільним об'єктом дослідження – Іспанія, та предметом дослідження – суспільство, політика і дипломатія Іспанії. Сучасні підходи до вивчення іспанської історії та сьогодення дали можливість дослідникам по-новому поглянути на численні сторони минулого життя й сучасності цієї держави.

Першою в переліку рецензованих видань є книга, яка являє собою колективну наукову розвідку щодо витоків і становлення інститутів зовнішньої політики та дипломатії в контексті світових процесів. У цілому ця наукова праця за планом повинна складатися з трьох томів. У першому томі поєднання хронологічного, проблемного та регіонального підходів дало можливість авторам – О.О. Чубар'яну, В.О. Ведюшкіну, Г.О. Попові, М.А. Ліпкіну – проаналізувати найбільш важливі проблеми іспанської історії в їх динаміці та

Рецензія: История Испании. Том I. С древнейших времён до конца XVII века: Научное издание / А.О. Чубарьян, В.А. Ведюшкин, Г.А. Попова, М.А. Липкин. – М.: «Индрик», 2012. – 696 с., ил.

Рецензія: История внешней политики Испании / Н.Е. Аникеева, В.А. Ведюшкин, И.Ю. Медников. Серия «История внешней политики зарубежных стран»: Научное издание. – М.: Международные отношения, 2014. – 504с.

водночас продемонструвати різноманітність регіональних варіантів і варіативності розвитку (с. 24). Особливе місце в книзі посідає тема взаємодії та взаємовпливу в історії Іспанії цивілізацій Заходу та Сходу, розглянуто питання ролі Іспанії в історії Америки.

Першу частину рецензованого видання присвячено періодові давньої історії Іспанії. У другій частині розкрито політичну, культурну та регіональну історію Іспанії доби Середньовіччя (вестготської монархії, мусульманської Іспанії, історії християнського королівства Іспанії XIV-XV ст.). Ідеться також про періоди реконквісти, становлення інститутів державності християнських королівств, витoki іспанської дипломатії, іспансько-португальські відносини XII – першої половини XIV століть.

У третій частині досліджено питання, пов'язані з розвитком Іспанії на початку раннього Нового часу: об'єднання піренейських королівств доби Фердинанда й Ізабелли, особливості культури країни в епоху католицьких королів. Увагу також

акцентовано на зовнішній політиці та дипломатії Іспанії кінця XV – кінця XVII століть, зокрема в період Італійських воєн (1494-1559 pp.), великих географічних відкриттів і становленні інститутів державності колоніальної імперії Іспанії в період раннього Нового і Нового часу (с. 395).

Заключний розділ пов'язаний із дослідженнями економіки, політики та культури Іспанії в XVII ст., історії іспанської монархії в цей період, доби Олівареса, відновлення суверенітету Португалії, суспільно-політичної історії Іспанії за доби Карла II, а також культури «Золотої доби» Іспанії. У цей період іспанська культура, політика та дипломатія як ніколи вплинули на інституційний розвиток і формування європейської системи міжнародних відносин, етапи становлення міждержавних двосторонніх стосунків.

Видання містить численну кількість кольорових і чорно-білих ілюстрацій, карт, бібліографію та вказівники (хронологічний, географічний, поіменний), а також зміст іспанською мовою.

У головному тексті наявні вкраплення, присвячені персоналіям государів, політиків і дипломатів, історії міст, визначним подіям, архітектурним і літературним пам'яткам.

Історичний контекст з іспанської проблематики вдало продовжується у виданні 2014 року – «Історії зовнішньої політики Іспанії» (М., 2014). У книжці на системній основі викладено історію та сучасний стан зовнішньої політики і дипломатії Іспанії від часів утворення єдиної держави на Піренейському півострові напри-

кінці XV ст. і до початку XXI століття. Розглянуто та проаналізовано головні події іспанської дипломатичної історії, найбільш вагомими напрямками зовнішньої політики Іспанії – європейський, середземноморський і атлантичний; динаміка взаємовідносин Мадрида з окремими державами та регіонами. Також подано історико-політичні портрети найбільш відомих державних діячів, міністрів закордонних справ і дипломатів. Головну увагу зосереджено на аналізові багатосторонніх взаємозв'язків зовнішньої та внутрішньої політики в контексті змінного стану і статусу Іспанії в Європі та світі.

Особливий інтерес викликає розділ 21 «Іспанія і світове співтовариство на початку XXI століття», у якому висвітлено роль і місце Іспанії у світовому співтоваристві глобалізованого світу. У XXI ст. зріс вплив і статусність Іспанії у світовому та регіональному співтоваристві, посилилася значущість її зовнішньої політики та

дипломатії, розширилося співробітництво Іспанської держави з провідними державами світу, пострадянського простору, державами Сходу та АТР як у двосторонньому форматі, так і в рамках міжнародних організацій. На сьогодні вона є достатньо політично та дипломатично активною державою на Європейському континенті (с. 431-441).

Наприкінці книжки містяться додатки: список глав зовнішньополітичного відомства Іспанії (1714-2011); хронологічний вказівник; список скорочень і розгорнутий список використаної літератури, географічні та історичні карти.

У цілому ж читач отримав у своє розпорядження аргументовані та змістовні видання, виважені в науково-теоретичному та методичному планах, видані на високому поліграфічному рівні. Висловлю сподівання, що рецензовані книги зацікавлять студентів-міжнародників і

економічного, науково-технічного і культурного співробітництва, політика активного нейтралітету та пацифізму, яка передбачає відмову від воєн, політика неучасті у збройних конфліктах інших держав і могутня гуманітарна та посередницька політико-дипломатична складова, політика, яка

підтримує інтеграційні процеси, яка визнає загальнолюдські цінності, яка поважає самобутність, культурне розмаїття, різноманіття та незалежність інших країн, народів і культур, загалом – це саме та політика, якої намагається дотримуватися і впроваджувати в життя Мадрид початку XXI ст., як політику – найбільш реалістичну, виважену, плідну та взаємовигідну для всіх членів міжнародного співтовариства.

У цілому зазначені вище видання дають можливість читачеві, спираючись на історичні корені та традиції Іспанії, зрозуміти й численні процеси сьогодення в цій державі, включаючи особливу, не завжди зрозумілу нам толерантність щодо масової імміграції з мусульманського Сходу до Іспанії чи згуртованість громадянського суспільства, що не відомо звідки виринає в моменти особливих загроз та небезпеки.

Хочеться сподіватися, що ці книги стануть корисними знахідками для студентів, політиків, державних службовців і дипломатів, які з інтересом ознайомляться з витоками та сучасною моделлю дипломатичної служби й зовнішньої політики Іспанії.

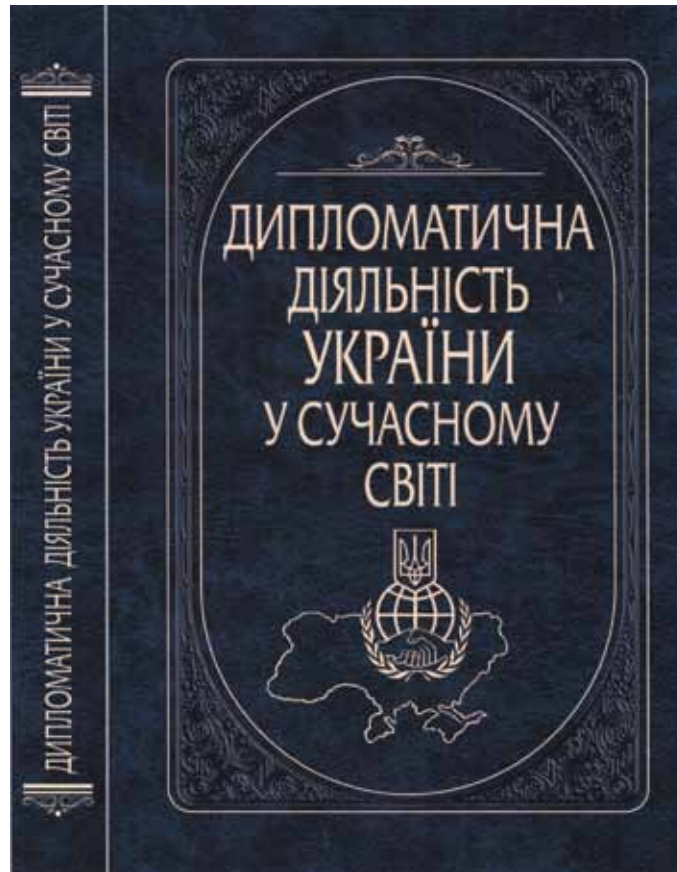
слухачів Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, допоможуть їм у кращому розумінні сучасності на історичних прикладах у засвоєнні початкових курсів «Регіоналістика», «Компаративна історія, теорія і практика дипломатії», «Дипломатія іноземних держав», «Дипломатична і консульська служба», «Світова дипломатія: історія і сучасність» тощо.

Історія зовнішньої політики та дипломатії Іспанії – це злети та падіння, карколомні успіхи й трагічні невдачі, періоди кривавих воєн, повної міжнародної ізоляції та мирної продуктивної співпраці, що поетапно змінюють один одного. Серед керівників іспанського зовнішньополітичного відомства і дипломатів є досить багато талановитих особистостей, гідних наслідування. Історія та сучасна модель іспанської дипломатії свідчать про вагомий внесок цієї держави в політичний і дипломатичний світовий інституційний розвиток. Її традиції та сучасний дипломатичний інструментарій з усією очевидністю підтверджують ту просту істину, що лише політика діалогу та компромісу, політика мирного

Сучасна українська дипломатія через призму наукових досліджень

Колективна монографія «Дипломатична діяльність України у сучасному світі», створена видатними дипломатами та відомими науковцями України Анатолієм Зленком, Геннадієм Удовенком, Борисом Гуменюком, Миколою Кулінічем, Павлом Кривоносом, Валерієм Солдатенком, Миколою Держалюком, Анатолієм Денисенком, Василем Туркевичем, Ігорем Алексєєнком, є фундаментальним дослідженням, у якому ґрунтовно висвітлюються найважливіші питання становлення та розвитку дипломатичної служби як основного механізму безпосередньої реалізації зовнішньої політики незалежної та суверенної України. Спираючись на широку джерельну базу та досвід, набутий за два останні десятиріччя, практичні знання кадрових дипломатів та наукову аналітику вчених-міжнародників, авторський колектив здійснив аналіз політико-правових і соціально-економічних засад України, які безпосередньо визначили та визначають напрями її зовнішньої політики в різних міждержавних обставинах. Монографія розглядає також закономірності та міжнародні правові норми, що регулюють відносини в сучасному багатовекторному світі; розкриває способи, форми і механізми, якими дипломатія, як особливий вид державної служби, керується в ході проведення зовнішньої політики держави, спрямованої на зміцнення її суверенітету й авторитету на

міжнародній арені; визначає пріоритети й стратегічні завдання, оперативне вирішення яких забезпечило незворотність міжнародної підтримки державотворчих процесів в Україні. Особливу увагу приділено суперечливим процесам перехідних умов, що ускладнюють прискорений розвиток держави в цілому, становлення дипломатичної служби України та подальше зміцнення її позицій на міжнародній арені, зокрема. Відзначається особливість геополітичного становища нашої країни, яка перебуває на межі двох світових цивілізаційних просторів — Європи й Азії, що залишається визначальним чинником її міжнародної полі-

тики. Утвердження України як суверенної та економічно сильної держави є одним із важливих факторів гарантованого миру і стабільності на всьому європейському континенті. Треба відразу зауважити, що наукові видання, присвячені дипломатичним проблемам, виходять у нашій країні не часто. Причина очевидна — Україна як держава ще тільки формується, тому варто вітати кожну публікацію. Монографія «Дипломатична діяльність України у сучасному світі» була схвально прийнята в дипломатичних і наукових колах як аналітична та багатофункціональна робота, однаково цікава практикуючим дипломатам і фахівцям-

міжнародникам, викладачам політичних дисциплін, студентам, журналістам, історикам.

Слід наголосити, що це перша, до того ж досить вдала, спроба відомих політиків, професійних дипломатів, науковців на високому науково-аналітичному рівні висвітлити процеси розбудови нашої дипломатичної служби, показати її практичний внесок у забезпечення міжнародного визнання України та здобуття нею статусу повноправного і впливового суб'єкта міжнародних відносин. Не можна обійти увагою й той факт, що гідний внесок задля появи на світ цієї колективної праці зробили колишні міністри закордонних справ України А.М. Зленко та Г.Й. Удовенко, які були першопрохідцями у справі формування дипломатичної служби України, а також відомі вчені й дипломати В.Ф. Солдатенко, Б.І. Гуменюк, М.А. Кулініч, розділи-дослідження яких значно посилили змістовну частину пропонованого дослідження.

Актуальність порушених авторами проблем не викликає жодних сумнівів, що реалізація європейської інтеграції, як стратегічної мети України, здійснюється у винятково нових міжнародних умовах, коли біполярний світовий правопорядок відійшов у минуле, й атлантично-європейська геополітична спільнота виявилася домінуючим чинником у ньому. Україна відійшла від збанкрутілої радян-

ської системи й обрала сформовану на класичних демократично-правових засадах західну цивілізаційну модель.

Передумовою появи цінної дипломатичної монографії стало видання об'ємного і змістовного щорічника «Україна дипломатична», чотирнадцять томів якого вже вийшло у світ і стало великим науковим набутком не тільки для українських дипломатів, а й зарубіжних, які з великим зацікавленням вміщують у ньому свої статті та інтерв'ю.

Завдяки активній діяльності Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв і редакції наукового щорічника «Україна дипломатична» сформувалась оптимальна й усталена модель добору матеріалів, які стають фундаментом для подальших монографічних і прикладних досліджень, зокрема й книги «Дипломатична діяльність України у світі».

У 2013 р. світ побачив уже чотирнадцятий випуск цієї ґрунтовної книги, тому можна впевнено сказати: всі томи щорічника є дипломатичною енциклопедією нашої молоді держави.

Аналіз чотирнадцяти томів часопису «Україна дипломатична», на сторін-

ках якого було видрукувано майже п'ятсот публікацій, що торкалися практично всього спектра міжнародної та дипломатичної тематики та аналітичної проблематики, дає змогу зробити висновки: маємо ґрунтовне видання, яке здобуло визнання не тільки вітчизняного та зарубіжного дипломатичного корпусу, а й політиків, науковців, істориків, соціологів, аналітиків, публіцистів, широких кіл громадськості. Усі вони мають можливість отримувати достатньо великий обсяг інформативного матеріалу, наукових оцінок подій і явищ міжнародного життя в історичному та сучасному вимірі.

Відзначаючи позитивну роль «України дипломатичної» у становленні та розбудові національної дипломатії, слід звернути увагу на те, що й інші праці цього циклу є вагомим науковим доробком не тільки для тих, хто безпосередньо на практиці займається міжнародною діяльністю, студентів і викладачів вишів відповідного профілю, а й для всього відкритого громадянського суспільства, яке все активніше залучається до європейських і світових процесів. В умовах глобалізації й сучасних інформаційних технологій, масової комунікації, що стають усе більш визначальними у сфері діяльності державних інституцій, суспільних організацій і переважної більшості громадян, подібні праці стають своєчасними та доцільними.

Сьогодні доробок групи дипломатів і науковців, згуртованих Генеральною дирекцією з обслуговування іноземних представ-

ництв, включає ще й серію книг щорічника «Україна дипломатична»: Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.). Документи і матеріали — К.: Вид-во гуманітарної літ-ри, 2010. — 592 с.; Матяш І.Б., Мушка Ю.Ю. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині. — К.: Видавничий дім «КМА», 2005. — 400 с.; Денисенко А.В., Туркевич В.Д. Постпред України Іван Грищенко. Біографічне есе. — К.: ІВЦ Планета, 2011. — 96 с.; Денисенко А.В., Туркевич В.Д. Людина планети. Штрихи до портрета Геннадія Удовенка. Біографічне есе. — К.: ІВЦ Планета, 2011. — 376 с.; Денисенко А.В., Туркевич В.Д., Шпаковський Л.І. Лідер двох епох. Азербайджансько-українські відносини через призму життя і діяльності Гейдара Алієва. — К.: ІВЦ Планета, 2013. — 328 с.

Мені, як дипломатові, хочеться відзначити, що монографія «Дипломатична діяльність України у сучасному світі» та чотирнадцять випусків щорічника «Україна дипломатична», подані Дипломатичною академією України на розгляд Комітету з державних премій науки і техніки як цикл робіт «Україна: фундаментальні проблеми міжнародного спів-

робітництва», є унікальним узагальнюючим результатом ґрунтовного дослідження становлення, розвитку та успішної діяльності дипломатичної служби в реалізації зовнішньої політики незалежної України. Спираючись на велику джерельну базу і власний унікальний досвід дипломатичної діяльності, авторський колектив здійснив всебічний аналіз міжнародної політики України та дослідив видатну роль дипломатичної служби в її реалізації. Монографічне дослідження є комплексним, що виконане на належній доказовій документальній основі та високому професійному рівні, розкриває наступність міжнародної діяльності України впродовж XX — поч. XXI ст. як головного аргументу міжнародноправосуб'єктності Української державності. Зроблені висновки мають не тільки наукове, а й практичне значення і стануть у нагоді політикам і дипломатам, фахівцям і науковцям з міжнародних відносин, широкому колу громадськості України.

Сергій ПИРОЖКОВ,
Надзвичайний і
Повноважний Посол
України в Республіці
Молдова, академік
Національної академії
наук України

Соціально-мистецька акція «Разом із Тарасом»

Травневі сонячні й теплі дні нарешті завітали до Києва й принесли радість дорослим і дітям. До того ж травень завжди насичений різноманітними заходами й святкуваннями. За підтримки Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв, разом із Центром української культури та мистецтва, київським дитячим творчим центром «АртЕко» до Дня матері, сім'ї та до Дня Європи відбулося свято під назвою «Разом із Тарасом». На підтрим-

ку ідеї «Єднаймося в мистецтві» 16 травня зібралися родини киян і представників дипломатичних місій, щоб взяти участь у презентації дитячої художньої виставки та цікавому майстер-класі.

Метою заходу було презентувати сучасну українську культуру суспіль-

ству, зокрема представникам іноземних місій, акредитованих в Україні, та вшанувати видатного письменника і художника Тараса Шевченка, 200-річчя від дня народження якого цьогогоріч святкує Україна.

Творчий дитячий центр «АртЕко» створив виставку, яка представ-

ляє дитячий погляд на постать поета та його творчість. Вихованці «АртЕко» разом із батьками зробили серію ілюстрацій до творів Кобзаря. Картини виконані в техніках аплікації з природних матеріалів та батик (розпис тканини). У своїх роботах вихованці показали, що слова

Представники Посольства Індонезії в Україні Ерлі Віджаяні, Агус Прасетью, Прабово Хімаван.

Посол Малайзії Чуа Теонг Бан

Тараса Григоровича їм близькі, зрозумілі, а образи сучасні й цікаві. Створюючи картини, юні митці уявляли, що Тарас Шевченко – це їхній дідусь, чи друг, чи сусід, дядько, тато, брат, старший, мудрий, який розповідає їм про життя та навчає любити свій народ і рідну землю, з яким цікаво поговорити, пограти та навіть взяти участь в олімпіаді. Тож знайомство з поетом стало для дітей яскравим враженням, яке вони передали на полотні.

Гості, малі й дорослі, мали змогу познайомитися з незвичним для себе Шевченком, а також взяти участь у майстер-класі зі створення ілюстрацій у техніці батик до творів поета. Майстер-клас проводила керівник центру «АртЕко», член Співки художників України Марія Ковалевська разом зі своїми учнями. Батик — це завжди захопливе, яскраве дійство й вир позитивних емоцій. Діти малювали самі, й батьки також не лишали-

Художник Марія Ковалевська, керівник центру «АртЕко»

Ольга Скальчук, начальник відділу культурних програм Представництва Росспівробітництва в Україні

ся осторонь процесу, бо радість творчості об'єднує всіх.

Підтримавши ініціативу, на свято завітали Посол Малайзії містер Чуа Теонг Бан, представники Посольства Індонезії місіс Ерлі Віджаяні, містер Прабово Хімаван та містер Агус Прасетью, начальник відділу культурних програм Представництва Росспівробітництва в Україні Ольга Скальчук. Разом із українськими дітьми дипломати також створили кожен свою ілюстрацію до вірша Тараса Шевченка й отримали ці картини в подарунок, на згадку.

Завдяки спільним зусиллям Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв, Центру української культури та мистецтва, творчого дитячого центру «АртЕко», киян та іноземців відбулося чудове свято мистецтва, поезії, культури, сім'ї, єднання.

Инф. «З.С.»

Що означає – допомогти нації сформувати свою ідентичність

16 травня в Національному художньому музеї України під патронатом Посольства Латвійської Республіки та особисто Надзвичайного і Повноважного Посла Латвії д-ра Аргіті Даудзе в рамках експозиції виставки «Наш шлях до незалежності» та комунікаційної кампанії «Рига-2014» відбулася зустріч з депутатом Ризької думи, экс-міністром культури Латвії пані Сарміте Елерте на тему «Рига 2014 – культурна столиця Європи». Окрім репрезентації проекту, пані Елерте розповіла про роль культури як чинника об'єднання нації та охоче поспілкувалася з приводу політичних реалій, які відбуваються на пострадянському просторі. Пропонуємо кілька фрагментів цієї зустрічі.

Емоційна близькість Євромайдану та «Балтійського шляху»

Показово, що Сарміте Елерте на початку зустрічі поділилася ще свіжими враженнями від нещодавнього Євромайдану в Києві та вказала на історичні паралелі, які випало пережити нашим країнам. Зокрема, пригадала, як у бесіді з Міністром культури Швеції вони заговорили про події 1989 р., коли три балтійські народи зробили живий

ланцюг довжиною 600 кілометрів – від Вільнюса, через Ригу до Таллінна. Тоді її співрозмовниця зізналася, що, дивлячись на фотографії «Балтійського шляху» 25-річної давнини, не могла стримати сліз, настільки це було емоційно переконливо.

Ідеєю «Балтійського шляху» було – дати візуальний потужний знак, який показав би і Сходу, і Заходу, що тут стоять три народи, і що ми хочемо мати свої незалежні держави. Цей візуальний образ обійшов перші сторінки багатьох видань. І таким чином ми одержали широку підтримку світового співтовариства. Це мало величезне значення, оскільки політиків західних країн непокоїло, що всередині Радянського Союзу через ці прагнення щось станеться, і все закінчиться кровопролиттям. Тому вони остерігалися незалежності Балтії. Ми ж повинні були отримати підтримку світового співтовариства і преси. І ми одержали її, – сказала Сарміте Елерте.

І ось тепер у побаченому на світлинах і в телевізійних репортажах з Євромайдану вона відчула дуже велику емоційну близькість до моментів, які пригадуються з часів «Балтійського шляху».

– Що мені здалося дуже важливим, коли я йшла на цю

зустріч, – судячи з тих фотографій перед входом, на яких зафіксовані трагічні події цієї зими, – музей зрозумів свою величезну відповідальність за те, щоб допомогти нації сформувати свою ідентичність. Оскільки, те, що відбувалося в Києві, в Україні, починаючи з минулорічної осені, гадаю, стане одним із фундаментів цієї ідентичності. Допоможе її усвідомити. Це – одне з найважливіших завдань культури – зрозуміти, хто я, хто ми, що утворює цю нашу спільність.

Якщо повернутися до теми «Балтійського шляху», фактично таку ж роль відіграють фотографії з латвійської експозиції, представленої в стінах Національного художнього музею України. Адже вони також стали іконографічними. Дивлячись на них, люди одразу розуміють, що це означає: боролися, відстояли власну свободу, і в нас є свої незалежні держави. Ми це зробили. Ми повинні це пам'ятати. І вам це вдасться зробити!

Рига – культурна столиця Європи-2014

Як розповіла Сарміте Елерте, у рамках цього проекту в Ризі проводиться чимало заходів міжнародного рівня, що перетворило латвійську столицю на цей час у дійсно

європейський центр культурних подій. Тут є можливість ознайомитися з творчістю видатних діячів минулих століть, що мали значний вплив на розвиток мистецтв, культури та освіти Латвії. У жителів і гостей міста з'явилася можливість відвідати різноманітні музейні експозиції, виставки образотворчого мистецтва, кіноподії, концерти класичної та поп-музики, оперні та естрадні вистави, перформанси, виступи народних колективів тощо.

«Ти і зараз» – так формулюється основна ідея місії Риги як європейської культурної столиці. Вона закликає приєднуватися духовно до художників, критиків, фахівців. Звичайна людина не відсторонена, вона стає частиною художньої роботи. Яскравим прикладом цього процесу став живий книжковий ланцюг, коли люди з власної ініціативи долучалися до процесу і передавали книги з рук у руки для нової Національної бібліотеки, яка відкрилася в Ризі. Там організовано велику виставку, присвячену 500-м роковинам книги.

Разом із тим, за словами Сарміте Елерте, протягом року створюються нові культурні центри Латвії в різних кутках країни.

Ще одна знакова споруда, яка існує в Ризі – сумновідомий «Будинок на розі», у якому розміщувався КДБ Латвійської РСР. На початку 90-х там тимчасово оселилася латвійська поліція. А потім довгий час будинок був порожнім через негативну ауру, що там панує. Адже в його кабінетах чинилися допити і фабрикувалися нечисті справи, а в підвалах

здійснювалися тортури над людьми. От у рамках культурної столиці й було вирішено відкрити цей будинок як музей, у виставкових залах якого зібрано експонати, що мають потужне фактологічне значення та емоційний вплив, відтворюють і проливають світло на темні сторінки історії.

У своїй розповіді Сарміте Елерте торкнулася ще низки знакових заходів, серед яких, природно, не можна оминати увагою Всесвітню хорову олімпіаду, адже висока культура хорового вокального мистецтва Латвії відома всьому світові. У найтяжчі часи вона, за влучним висловом гості, була демонстрацією того, що «ми живі, маємо свою мову і культуру».

Хочеться згадати ще про одну акцію – 18 листопада відзначається день народження Латвії. А це – традиційний світловий перформанс по всьому місту, «Сяй, Ріго!», коли художники обирають собі будинки і створюють на їх основі світлові фігури. Цілий день люди ходять з картами в руках і милуються їхньою роботою...

Пам'ятники і пам'ять

Цікаво було послухати роздуми Сарміте Елерте про роль історичних пам'ятників, які дісталися нам у спадок від радянського режиму. За її словами, з одного боку, ці знаки епохи впливають на думки людей і, звичайно, несуть певне естетичне та психоло-

гічне навантаження. Адже пам'ятник може стати символом, який виражає якісь дуже важливі почуття.

Нікого не залишає байдужою тема війни. Сарміте Елерте нагадала, як декілька років тому в Таллінні виникла конфронтація на ґрунті того, що естонці вирішили прибрати з центру міста невеличкий пам'ятник воїну-визволителю країни від фашистів. Було вирішено перенести його на цвинтар. І це зумовило дуже серйозні хвилювання з боку різних політичних сил.

- Допомагати «боротися» за «Альошу», як його назвали люди, приїздили навіть добровольці з Москви. І це була досить небезпечна ситуація. Саме через це з'явилися перші кібернапади на всі інтернет-структури Естонії. Саме після цього естонці утворили Центр комп'ютерної безпеки НАТО. Тепер це одна з дуже важливих інституцій, яка дає змогу продуктивно розвивати інтернет-ресурси в країні, – констатувала Сарміте Елерте.

- У Ризі також є один пам'ятник, біля якого раз на рік, 9 травня, збираються люди. Це так званий пам'ятник Перемозі. Він знаходиться не в центрі Риги, а за рікою, на вільній площі. Пам'ятник зображує двох солдатів і матір. У 70-ті роки, коли створювався монумент, скульптор зобразив жінку з маленькою дитиною на плечі. Однак дитину тогочасні цензори заборонили – вирішили,

що вона може бути німецькою.

Сьогодні біля цього пам'ятника проходять зібрання, люди мають можливість висловлювати різні емоції. Приходять і ті, які воювали, і які втратили своїх родичів. Тож цей пам'ятник став якоюсь мірою демонстрацією радянської ідентичності.

Цікаво, що в 90-ті роки цей пам'ятник не мав абсолютно ніякого значення. Усі події навколо нього роздмухували, коли почав створюватися міф про російський народ, який переміг у Другій світовій війні. При цьому, на жаль, забувається про те, що там і

американці, і британці воювали. І якось робиться так, що латиші, українці, представники інших народів не завжди правильно воювали...

Ось у такому контексті пам'ятник мимоволі стає емоційним центром, який і єднає людей, і стає джерелом розбрату, де закликають до конфронтації. Чому це є проблемою для Латвії? Кожен, звичайно, може згадувати жертви, історичне минуле. Однак Латвія відзначає закінчення Другої світової війни разом з усією Європою – 8 травня. Для Латвії не є святом 9 травня, тому що у нас тоді розпочалася третя окупація. Перша – у 40-му з приходом радянської армії. Друга – у 41-му, коли прийшли німецькі фашисти. А в 44-му – знову розпочалася радянська окупація, коли на 50 років уся Балтія і вся Східна Європа потрапили під її чобіт. Це, на жаль, і нині інколи породжує конфронтацію в суспільстві.

Володимир СЕМЕНОВ

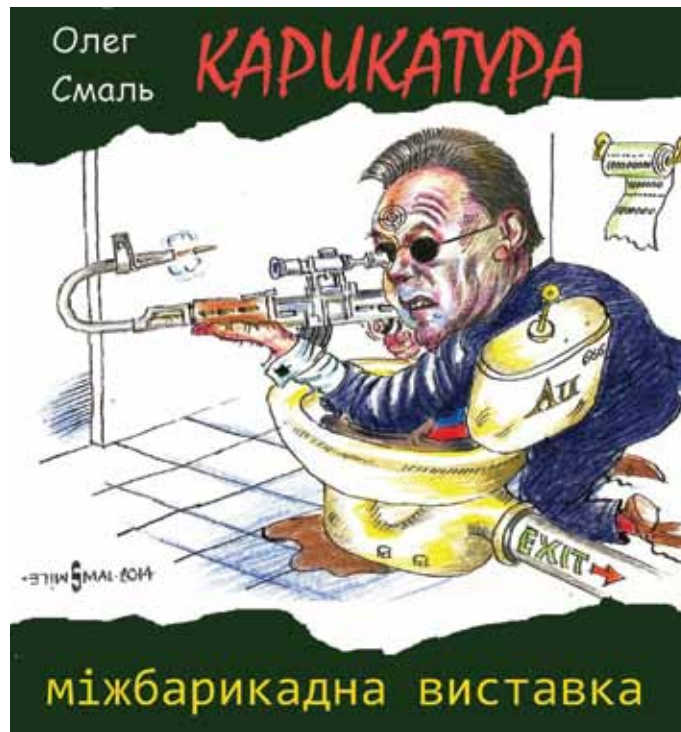
Олег Смаль: Від політичної карикатури не ВІДМОВЛЮСЯ

Архітектор Олег Смаль займається політичною карикатурою вже багато років – «ще з радянських часів». Спочатку в Інтернеті читає новини, що сьогодні, як сам зізнається, «особливо тривожні», і намагається засобами малюнка передати своє ставлення до того, що відбувається в Україні та світі. Словом, працює за класичною формулою «зранку – в газеті, увечері – в куплеті».

У нього є чимало прихильників та опонентів. Але здебільшого – однодумців, про що свідчать їхні численні відгуки у фейсбуці та безпосередні враження після відвідання персональних виставок художника. Найближча – «Міжбарикадна» – відкрилася наприкінці травня в Києві на Андріївському узвозі. Як красномовно написав один із поціновувачів: «Дякую за сміх, він зараз – головне!»

Або, скажімо, ще відгук: «Олеже, тобі час випустити серію «Історія сучасної України». Обсяг інформації вражає!» «Ех, Михайле, – відповідає художник, – твої б слова та меценатам і спонсорам у вуха! Але я, мабуть, відлякую своїми картинками цих панів».

Пригадується ще одна фраза Олега Смалья: «Редакційна політика не

передбачає політичну карикатуру». Однак, здається, часи змінюються. Як стало відомо, нині Держкомтелерадіо готує законопроект з протидії інформаційній агресії іноземних держав, у розробленні якого бере участь МЗС України та низка інших міністерств і відомств.

Провівши на Майдані кілька місяців, як і мільйони українців відчуваючи, яка нечесна інформаційна війна ведеться проти нашої країни, він має право на висновок: «Якщо немає політичної карикатури, значить немає і супротиву такої

відвертій брехні».

Хочеться вірити, що художника почують і гострі сатиричні коментарі його та колег по цеху будуть взяті на озброєння

відповідними державними структурами.

...Одного разу хтось відверто йому сказав: «Все, що ти малюєш, – збувається». Утім, художник навряд претендує на роль оракула. Скоріше коментує і попереджає про можливі наслідки діяльності безвідповідальних політиків. «Веселі, брате, часи настали, знімаю капелюха перед твоєю енергією. Як там у Ганді: «...А потім ви перемагаєте». Смаль щиро дякує за такі гарні слова, але сподівається, що врешті малюватиме для дитячих книжечок, «а не політичне божевілля». Хоча й обіцяє, попри все, не відмовлятися від політичної карикатури. Просто – «я стільки часу витратив на журналістику, що розучився малювати небо».

Художник бажає усім мирного неба!

Володимир СЕМЕНОВ

